

інклюзивна освіта
для дітей з особливими потребами
в Україні

Інклюзивна освіта. Посібник для батьків.

Досвід Канади

Київ, 2012

УДК 376-056(71)(075-055.52)
ББК 74.3(7Кан)я7
I-65

Видання посібника «Інклюзивна освіта. Посібник для батьків» здійснено в межах діяльності канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (СІДА).

I-65

Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. - К.: Паливода А.В., 2012. - 120 с.

ISBN 978-966-437-328-6.

Посібник «Інклюзивна освіта. Посібник для батьків» — це добірка матеріалів для батьків дітей з особливими потребами, яка допоможе їм зорієнтуватися в найрізноманітніших питаннях, що стосуються інклюзії. В посібнику вони знайдуть відповіді щодо сутності інклюзивного навчання; як вибрати заклад освіти; як орієнтуватися у навчальному плані та планувати індивідуальну програму розвитку; як розбудувати партнерство між батьками та школою? Особливе місце в посібнику відведено обстоюванню інтересів дітей як механізму зміни існуючої ситуації на користь інклюзії.

Укладачем матеріалу є неурядова організація «Троживання у громаді» (м. Манітоба, Канада).

Матеріали надані для перекладу та друку *Канадським центром вивчення питань інвалідності* та не може бути відтворена в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попередньої згоди Центру.

Розповсюджується безкоштовно.

©Канадський центр досліджень с питань інвалідів, 2012

ISBN 978-966-437-328-6

Навчальне видання

**Інклюзивна освіта. Посібник для батьків.
Досвід Канади**

Посібник

Відповідальна за випуск Н. В. Чайковська
Відповідальна за друк Н. М. Симоненко
Коректор А. В. Грищук
Комп'ютерна верстка, обкладинка Н. В. Чайковська

Підписано до друку 13.11.2012 р.
Формат 60x90/8
Умов. друк. арк. 15

Папір офсетний
Друк офсетний
Гарнітура Comic Sans MS, Arial

Зам. № 0450
Наклад 500 пр.

Видавець — Паливода Алла Володимирівна
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044)351-21-91
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні ТОВ «Гамбрінус Прінт»
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е, тел. 537-29-10

ЗМІСТ:

Подяка	5
Передмова	6
Розділ 1. Практики інклюзивної школи	7
Чия це дитина?	8
Вступ	9
Що означає інклюзія для вас, вашої родини та вашої дитини?	9
Що таке інклюзивна освіта?	9
Що означає «інклюзія» для учнів з особливими потребами у школах Манітоби?	10
Педагогічні підходи, орієнтовані на інклюзію	10
Кращі практики інклюзивного навчання:	11
1. Навчальне середовище в школі	12
2. Спільне планування	13
3. Адміністрація	14
4. Виховання соціальної відповідальності	15
5. Планування і реалізація навчальної програми	16
6. Програми й послуги з надання підтримки	17
7. Практика навчання	18
8. Планування переходу до нових умов життя та навчання	19
9. Партнерські зв'язки: школа, родина, громада	20
10. Інновації: розвиток системи та персоналу	21
11. Підзвітність	22
Подорож однієї родини дорогою інклюзії	24
<i>Робочий аркуш: Подорож вашої родини дорогою інклюзії</i>	25
Розділ 2. Знайомство зі школою	29
Вступ	30
Представляємо себе і свою дитину	30
Знайомство зі шкільною спільнотою	31
Додаткові поради	31
Люди в шкільній системі, яких ви маєте знати	32
«Що я хочу розповісти про себе своєму вчителю» (Історія Джо)	33
<i>Робочий аркуш: Позитивна характеристика учня</i>	35
<i>Робочий аркуш: Люди в шкільній системі</i>	39
Розділ 3. Планування інклюзивного навчання для вашої дитини	47
Вступ	48
Що моя дитина повинна вивчати в школі?	48
Складання плану для проведення комплексної оцінки для вашої дитини	50
Індивідуальний навчальний план (ІНП)	51
Члени команди з ІНП	53
Покрокова технологія роботи з ІНП	57
1. Збирання даних та обмін інформацією	57
2. Розроблення та оформлення плану	57
3. Впровадження плану та його перегляд	58
4. Визначення напрямку	58
ІНП: що він собою являє і з чим його не варто плутати	59
Передумови ефективності індивідуального навчального плану	60
Формулювання індивідуальних довготермінових цілей	60

Оцінка якості написання індивідуальних довготермінових цілей	61
Як формулювати короткотермінові навчальні завдання?	62
Оцінка якості написання короткотермінових навчальних завдань	63
<i>Контрольні запитання для батьків: Наскільки інклюзивним є навчання вашої дитини?</i>	65
Розділ 4. Обстоювання інтересів.	69
Що робити, коли поточна ситуація вас не влаштовує?	69
Обстоювання інтересів: коротка ілюстрація	70
Вступ	71
Розроблення концепції обстоювання інтересів	71
Навички обстоювання інтересів та інформація	71
Порядок врегулювання спорів на трьох рівнях шкільної системи	72
Обстоювання інтересів і суперечка з авторитетною особою	73
Як виявити проблему?	73
Як почати обстоювати інтереси своєї дитини?	74
Стратегії та навички ефективного обстоювання інтересів	74
Переконання, очікування та ставлення	76
Як вирішувати проблеми	76
Розвиваємо навички ефективної співпраці	78
Командна співпраця	79
Вирішення проблемних питань у межах шкільної системи	80
Вирішення конфліктів	81
<i>Контрольні запитання для налагодження ефективної співпраці між батьками та фахівцями</i>	85
• Для батьків	85
Для фахівців	86
Розділ 5. Комунікація через поведінку	87
Вступ	88
План поведінкового втручання	89
Шкільні правила поведінки	91
Методика «коло пошуку вирішення» та її застосування для розв'язання проблем у школі	94
Розділ 6. Досягнення гармонії	97
Ласкаво просимо до Голландії	98
Вступ	99
Шлях від боротьби до сили	101
Як покращувати стосунки між вашими дітьми та в родині загалом	102
Бібліографія	105
Глосарій	104
Додатки	
Додаток 1. Ролі та обов'язки представників шкільної спільноти	105
Додаток 2. Схеми для складання індивідуальних довготермінових завдань в учнівському ІНП та корисні слова й фрази	111
Додаток 3. Адаптації для забезпечення інклюзивної освіти	115
Додаток 4. Перспективний план — Плануємо альтернативне майбутнє з надією (ПАМН)	119

ПОДЯКА

Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» висловлює щирю вдячність усім батькам, громадським організаціям, педагогам та фахівцям, які упродовж багатьох років розбудовують інклюзивну освіту в Канаді та відкрито діляться своїм найкращим досвідом з українськими колегами.

Особлива подяка Міністерству освіти провінції Манітоба, мережі фінансових консультантів *Investors' Group, Pollard Banknote Limited*, та управлінню в справах інвалідності Міністерства соціального розвитку Канади, а також регіональному осередку Асоціації життя в громаді — за матеріали, надані для перекладу та публікації.

Висловлюємо вдячність упорядникам матеріалів: Анні Кріста, Джоані Блейз та Ользі Красюковій-Еннз, а також групі канадських колег — Роду Лаудер, Роуз Флейг, Вел Сербей і Дей Кандел, Карлі Келер, Дон Гейтс, Арлін Боднар, котрі надали нам результатами своїх досліджень.

Глибоко вдячні батькам, які поділилися своїми історіями й досягненнями дітей. Їхній досвід допоможе повірити у свої сили багатьом іншим, зокрема родинам дітей з особливими потребами, які тільки починають свою подорож освітньою системою.

ПЕРЕДМОВА

Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» розпочав свою діяльність в Україні в 2008 році завдяки підтримці Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA) та партнерської співпраці низки канадських та українських громадських і державних організацій. Пілотними регіонами проекту обрано Львівську область та Автономну Республіку Крим.

Метою проекту є змінення ставлення уряду, закладів освіти та неурядових організацій до проблем людей з інвалідністю, зокрема в сфері освіти. Ідеологія проекту базується на соціально-правовій моделі інвалідності, на визнанні того, що «інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі» на партнерстві освітніх, урядових та громадських організацій, які об'єднують свої зусилля заради розбудови інклюзивної моделі освіти в Україні.

Проект розглядає розбудову інклюзивної освіти як системний процес, який спрямовано на забезпечення *права кожної дитини на якісну, доступну освіту за місцем проживання*, задоволення її освітніх потреб під час навчального процесу.

У компоненті «Соціальна політика» проект спрямовує свої зусилля на внесення змін в чинні законодавчо-нормативні документи та розробку нових документів з урахуванням міжнародних стандартів; формування інтегрованих підходів до питань інвалідності; сприяння розвитку освітніх систем, які можуть стати частиною нової соціальної політики.

В компоненті «Освіта» проект розвиває інклюзивну практику на рівні загальноосвітнього навчального закладу, забезпечуючи педагогів, адміністрацію шкіл, батьків знаннями та вміннями, які сприяють досягненню успіху всіма дітьми; сприяє змінам у системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; формує новий підхід управління закладом освіти в умовах інклюзивного навчання.

У компоненті «Громадянське суспільство» проект ставить за мету розширення руху «Школа одна для всіх!» шляхом залучення батьків, що виховують дітей з інвалідністю/особливими потребами до учбового процесу; розбудови потенціалу громадських організацій, які опікуються питаннями освіти дітей з інвалідністю/особливими потребами, партнерства з державними установами, тим самим сприяючи розбудові інклюзивного суспільства, в якому цінується кожна особистість незалежно від стану здоров'я, особливих потреб, інвалідності, віку та статі тощо.

Для більш широкого залучення громадськості до діяльності в рамках проекту використовуються різні технології: проведення семінарів, тренінгів, конференцій, форумів, інформаційних компаній, акцій; розробка інформаційно-методичних матеріалів, навчальних курсів, видання практичних посібників, проведення наукових досліджень та публікація їх результатів, розміщення матеріалів з питань інклюзії на веб-сайті проекту <http://www.education-inclusive.com> тощо.

Партнерами у виконанні проекту є Канадський Центр вивчення інвалідності (Вінніпег, Канада), Університет Грента Мак'Оєна (Едмонтон, Канада). Українськими партнерами проекту виступають — Всеукраїнський Фонд «Крок за кроком», Національна Асамблея Інвалідів України, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України.

Розділ 1

Практики інклюзивної школи

Короткий огляд розділу

Чия це дитина?

Просування інклюзії в системі освіти

- Філософія інклюзивної освіти з погляду провінції Манітоба.
- Що означає інклюзія для дитини з особливими потребами в школах Манітоби?

Педагогічні підходи, орієнтовані на інклюзію

Кращі практики інклюзивного навчання

1. Навчальне середовище в школі.
2. Спільне планування.
3. Адміністрація.
4. Виховання соціальної відповідальності.
5. Планування і реалізація навчальної програми.
6. Програми й послуги з надання підтримки.
7. Практика навчання.
8. Планування переходу до нових умов життя та навчання.
9. Партнерські зв'язки: школа, родина, громадськість.
10. Інновації: розвиток системи та персоналу.
11. Підзвітність.

Подорож однієї родини дорогою інклюзії

Робочий аркуш: Подорож вашої родини дорогою інклюзії

Чия це дитина?

Одного дня я побачив малюка, котрий грався надворі.

- Чия це дитина? — запитав я.

- Моя, — ніжно всміхнулася мама.

- Він трішки побуде зі мною.

Я митиму йому руки й розчісуватиму.

Допомагатиму йому стати гарною людиною
і завжди чинити правильно.

Двері відчинилися, і хтось увійшов.

- Чия це дитина? — запитав я знову.

- Моя, — ніжно всміхнулася вчителька.

- Він трішки побуде зі мною.

Я виховуватиму в ньому доброту й повагу.

Навчатиму й сама вчитимуся у нього.

Допомагатиму йому жити за правилами
й отримувати від школи все найкраще.

Тут увійшов малий, і я запитав востаннє:

- Чия це дитина?

- Наша, — всміхнулися мама з учителькою.

І кожна взяла його за руку.

- Ми любимо й навчаємо його разом.

І разом виконуємо цей особливий обов'язок.

Автор невідомий (переклад з англійської)

Вступ

Що означає інклюзія для вас, вашої родини та вашої дитини? Що таке інклюзивна освіта?

Поняття «інклюзивна освіта» розуміють по-різному. Нижче подано кілька визначень, які ми запозичили з низки джерел. Можливо, ви з ними погодитесь, а можливо, ні; або помітите, що кожне з наведених тлумачень певною мірою співзвучне з вашою власною системою цінностей. Коли ви плануєте навчання своєї дитини чи життя родини, важливо точно визначитися зі своїм розумінням інклюзії, виробити власне визначення цієї концепції. Так ви зможете сформулювати й чіткіше уявити бажане майбутнє своєї родини та дитини.

- «Фундаментальним принципом інклюзивної освіти є поціновування розмаїття людської спільноти. Коли інклюзивна освіта повністю входить в наше життя, ми відкидаємо думку про те, що для того, аби зробити свій внесок у суспільне життя, кожна дитина має стати нормальною. Типові уявлення про становлення цінного члена суспільства нас більше не задовольняють, і ми починаємо шукати інших шляхів. У процесі такого пошуку ми усвідомлюємо досяжність своєї мети — виховувати в усіх дітей відчуття того, що вони є важливою частиною цілого».
- «Повна інклюзія означає, що всі учні, незалежно від інвалідизуючого стану чи інвалідності, навчаються в звичайному класі / у рамках звичайної загальноосвітньої програми. Всі послуги необхідно

надавати в тому середовищі, де перебуває дитина».

- «Ми віримо в інклюзивні школи й класи, де всі учні:
  - навчаються за місцем проживання і місцевий заклад rado їх приймає;
  - навчаються у звичайних класах разом з іншими дітьми відповідної вікової групи;
  - мають підтримку для навчання та плідної участі в усіх аспектах шкільного життя».

Міністерство освіти, громадянства і молоді провінції Манітоба керується такою філософією інклюзії:

.....
: «Інклюзія — це спосіб мислення :
: та дії, який дає змогу кожній особі почу- :
: ватися в соціумі прийнятною, цінною та :
: захищеною. Інклюзивна спільнота свідо- :
: мо розвивається, щоб задовольняти мін- :
: ливі потреби своїх членів. :
: Визнанням і наданням підтримки :
: така спільнота створює умови для залу- :
: чення та рівного доступу до переваг гро- :
: мадянства. :
: У Манітобі ми розуміємо інклюзію :
: як засіб покращення добробуту кожного :
: члена спільноти. Ми працюємо разом, :
: примножуючи свій потенціал, створюючи :
: основу для багатшого майбутнього кож- :
: ного з нас».

.....
: Філософія інклюзії не обмежується :
: фізичним перебуванням, вона також охоп- :
: лює базові соціальні цінності та систему :
: поглядів, що заохочують, взаємодію люд- :
: ських спільнот і формування соціальних :
: зв'язків. :
: .....

Що означає «інклюзія» для учнів з особливими потребами у школах Манітоби?

Шкільний досвід учнів з особливими потребами має бути максимально наближений до шкільного досвіду їхніх ровесників без таких потреб.

Прагнучи втілювати інклюзію на практиці у школах Манітоби, батьки й освітяни мають працювати разом за такими напрямками:

1. Розвивати спільноту на рівні класу й школи, де всі учні, в тому числі діти з особливими потребами й здібностями, відчуватимуть, що їх приймають в учнівському середовищі і що вони є успішними.
2. Підтримувати практику, яка дає змогу ефективно навчати учнівський колектив із широким діапазоном навчальних потреб.
3. Допомогати всім учням, батькам та освітянам зрозуміти явище учнівського розмаїття в межах шкільної спільноти.

Педагогічні підходи, орієнтовані на інклюзію

Впроваджувати інклюзію не просто в будь-якому середовищі, зокрема в школі. Адже вона об'єднує велику кількість людей з різними умовами життя й виховання, досвідом та здібностями, які приходять сюди з однією метою — отримувати освіту. Тому втілення інклюзії в реальність потребує продуманого підходу й високого рівня творчості.

Важливо розуміти, що, попри наявність системи переконань, орієнтованої на інклюзію, у повсякденній практиці ви можете зіткнутися із педагогічними підходами, які ведуть до відокремлення учнів та їх навчання в різному середовищі. Наприклад, коли деяких дітей тимчасово забирають зі звичайного класу для проведення допоміжних занять із читання, письма, математики або для вирішення інших навчальних завдань. Зрозуміло, що відсутність учня в класі негативно впливає на його залучення до загального навчального процесу, до життя колективу ровесників. Аби зменшити ці небажані наслідки, таку практику слід застосовувати помірковано й, за можливості, зводити її до мінімуму.

У шкільних округах провінції Манітоба на рівні політики й практики визначено, яке навчальне середовище в освітній системі вважається оптимальним для учнів.

Деякі батьки погоджуються, що в певних випадках з дитиною краще працювати не в класі, а в іншому навчальному середовищі. Та це не означає, що вони хочуть, аби їхня дитина перебувала в сегрегованих умовах, тобто вивчала всі академічні дисципліни й проводила час на перерві окремо від однолітків чи щоб вона ніколи не ходила на шкільну дискотеку. Навпаки, інклюзивна освіта в суті своїй передбачає, що діти мають якомога більше часу проводити разом зі своїми ровесниками. Це дає змогу всім учням брати участь у житті шкільної спільноти, відтак сповна реалізовувати свій потенціал.

Для більшості учнів можна адаптувати різні аспекти навчального процесу, аби переважну частину дня вони проводили в колективі ровесників. Деякі приклади таких адаптацій наведено нижче.

- ✓ **Організація фізичного середовища в класі.** Замість традиційних рядів парт використовують інші варіанти розміщення меблів, щоб сприяти взаємодії та співпраці між учнями (наприклад, парти розташовують по колу).
- ✓ **Кооперативне навчання в групах.** Учнів об'єднують у невеликі групи для розв'язання навчальних завдань. Вони мають чітку мету, яку можна досягти тільки шляхом співпраці. При цьому кожна дитина виконує певну роль, таку ж важливу, як ролі інших членів групи. Для досягнення своєї мети діти розраховують на допомогу одне одного.
- ✓ **Емпіричне навчання, або навчання через досвід.** Цей метод охоплює такі види діяльності, як рольова гра, розповідь історій, виготовлення моделей, малювання, театралізацію та роботу з комп'ютером. Усі вони сприяють кращому засвоєнню окремих навчальних тем чи понять.
- ✓ **Довготермінові проекти.** Упродовж року колектив класу реалізує різні проекти. Їх планують таким чином, щоб до них могла залучатися дитина з інвалідністю, яка має власні навчальні цілі. Робота над проектом дає змогу цій дитині працювати над формуванням специфічних навичок, взаємодіючи з іншими дітьми.
- ✓ **Навчання «рівний — рівному» та**

наставництво. У процесі навчання за принципом «рівний — рівному» ровесники навчають одне одного, тоді як метод наставництва передбачає співпрацю старших дітей з молодшими. У деяких закладах програми наставництва чи «рівний — рівному» діють на загальношкільному рівні. В межах такої програми, крім учнів з інвалідністю, підтримку також отримують інші діти, що робить програму інклюзивною.

- ✓ **Застосування різних способів перевірки знань.** Аби всі учні могли виявити набуті знання та вміння, зазвичай краще підходять такі методи, як усні звіти, демонстрації, виставкові моделі.

Кращі практики інклюзивного навчання

.....
 : Одні люди бачать те, що є, і запитують: :
 : «Чому?». Інші мріють про те, чого ні: :
 : коли не було, і кажуть: «А чому б і ні?» :
 : :
 : Джордж Бернард Шоу :
 : .....

У цій частині розділу йтиметься про низку «індикаторів» у діяльності навчального закладу. Це — речі, вже наявні у школі вашої дитини, або які персонал школи та округу намагається впроваджувати. «Інклюзивна культура» в школі поширюється на всіх членів шкільної спільноти: на обдарованого учня і на того, кому навчання дається важко, на учня та вчителя, а також на численних допоміжних працівників, котрі створюють у школі доброзичливе й безпечне середовище для всіх.

На подальших сторінках у формі списку цієї книги подано кращі практики в галузі інклюзивної освіти. Переглядаючи їх, пам'ятайте, що в шкільній спільноті має бути один чи кілька потужних голосів, які активно підтримують інклюзивні підходи. *Ви можете приєднати до них свій голос.* Поміркуйте про школу, яку відвідуватиме або вже відвідує ваша дитина. Чи можна сказати, що в середовищі цього навчального закладу присутні деякі або всі індикатори? Спробуйте у межах шкільної спільноти визначити потенційних союзників, які намагаються спрямовувати школу в інклюзивному напрямку. Що можете зробити ви чи хтось інший, аби допомогти їм? Уважно прочитайте індикатори та проаналізуйте, наскільки їм відповідає поточний стан справ у школі вашої дитини? Позначте їх відповідно. Потім спробуйте уявити роботу цієї школи такою, якою б ви хотіли її бачити.

1. Навчальне середовище в школі.

- Учителі мають високі очікування стосовно всіх учнів. Вони забезпечують умови для того, щоб школярі активно долучалися до навчальної діяльності на уроці.
- Учителі надають всім учням належні можливості для навчання.
- Вчителі вимагають, щоб усі учні з повагою ставилися до навчання інших.
- Учителі забезпечують у класі порядок та безпечне середовище.
- У школах дітей зараховують до звичайних класів відповідної ві-

кової групи.

- У школах підтримують чистоту, це місце з привітною атмосферою, легко доступне для всіх учнів.
- Школи забезпечують позитивний інклюзивний клімат, запроваджуючи програми й практики, «які відображають рівне ставлення до всіх учнів».

Для обмірковування

У цьому параграфі йдеться про те, чи відчуваєте ви та ваша дитина себе частиною шкільної спільноти.

- Чи вважають учителі, що всі учні, в тому числі ваша дитина, мають реалізовувати свій потенціал? Чи шукають вони способів як допомогти їм у цьому без шкоди для їхньої гідності?
- Чи залучають вашу дитину до діяльності на уроці та до позанавчальних заходів, щоб вона дійсно почувалася частиною класного колективу, а не сиділа за окремою партою поруч з асистентом учителя?
- Чи є в школі положення та правила із чітко сформульованими вимогами щодо прийнятної поведінки персоналу та учнів?

2. Спільне планування.

Співпраця — це спільна робота різних осіб чи груп. Щоб оцінити стан спільного планування в шкільному закладі, слід звернути увагу на те, чи створено в школі середовище співпраці й поваги. Таке середовище — важливий показник того, що практика спільного планування в школі використовується та заохочується.

- Адміністрації шкільних округів регулярно застосовують чіткі процедури планування й моніторингу якості програм і послуг, а також залучають до цих процесів учнів, батьків, учителів, керівників та громадських партнерів.
- Адміністрації шкільних округів регулярно проводять громадські консультації для залучення громади та здобуття її підтримки.
- Адміністрації шкільних округів проводять консультації та співпрацюють зі школами, намагаючись забезпечити, щоб програми й послуги формувалися та надавалися з урахуванням потреб учителів та учнів і розподілялися на справедливій основі.
- У школах створено команди підтримки, які проводять регулярні зустрічі з метою оцінки потреб, визначення їх пріоритетності та розподілу належних ресурсів.
- У школах діють механізми співпраці між учителями-спеціалістами з методики викладання, ресурсними вчителями, шкільними консультантами (психологами), іншим ресурсним персоналом школи, вчителями, бать-

ками й учнями з питань освітніх програм, методики викладання та послуг.

- Школи впроваджують різні моделі колегіальної співпраці для забезпечення взаємної допомоги, професійної підтримки та вирішення проблемних ситуацій.

Для обмірковування

У цьому параграфі йдеться про те, яким чином адміністрація шкільного округу та сама школа працює з різними групами в межах своєї спільноти для просування інклюзивної освітньої практики.

- Чи маєте ви змогу брати участь у процесі планування на рівні школи та/або шкільного округу? Яким чином?
- Чи існує спеціальний комітет або батьківська група, в рамках якої батьки можуть співпрацювати з персоналом шкільного округу та долучатися до процесу розроблення програм і політики, спрямованих на підтримку інклюзивних шкіл?
- Чи запроваджено в школі певний механізм для обміну професійним досвідом між учителями?

3. Адміністрація.

- Шляхом партнерської співпраці з правлінням шкільного округу та громадськістю, адміністрація шкільного округу намагається забезпечити справедливий та інклюзивний характер нормативних положень, які регулюють надання програм і послуг.
- Керівники шкільних округів встановлюють високі стандарти для освітніх працівників та сприяють розвитку інноваційної та інклюзивної практики.
- Керівники шкіл створюють команди підтримки та долучаються до роботи в складі таких команд.
- Керівники шкіл є захисниками інтересів усіх учнів.
- Керівники шкіл мають високі очікування щодо персоналу та учнів.
- Керівники шкіл заохочують співпрацю й інклюзивні методи роботи та подають приклад їх впровадження у власній діяльності.
- Керівники шкіл відзначають зразки інноваційної педагогічної практики та учнівські досягнення.

Для обмірковування

- Чи є серед працівників адміністрації шкільного округу «борці» за інклюзивну освіту?
- Чи є приклади нормативних положень на рівні шкільного округу або школи, які орієнтовані на розвиток інклюзивної освіти?
- Чи є в адміністрації шкільного округу працівник, відповідальний за політику та визначення стандартів у галузі надання послуг учням?
- Яка методика комунікації між школою та адміністрацією шкільного округу?

4. Виховання соціальної відповідальності.

- Школа спонукає учнів до діяльності громадських і волонтерських організацій, учнівського самоврядування — до процесів прийняття рішень з різних питань шкільного та громадського життя.
- Школа створює навчальні можливості, які допомагають учням пізнавати, усвідомлювати й навчатися цінувати відмінності між людьми.
- Школа забезпечує можливості для того, щоб учні повноцінно долучалися до позакласних і позашкільних заходів, які сприяють їхньому всебічному розвитку.
- Школа виховує соціальну відповідальність учнів, створюючи можливості для набуття необхідного досвіду в процесі різноманітної діяльності.

Для обмірковування

- Чи мають учні право голосу в школі та чи цінує школа їхній внесок?
- Чи діє у школі учнівська рада?
- Чи залучені учні з особливими потребами до діяльності учнівської ради?
- Чи можуть учні з особливими потребами брати участь у діяльності спортивних секцій та позакласних гуртків?
- Чи запроваджено спеціальні форми роботи для заохочення учнівського колективу брати на себе ініціативу й розвивати інклюзивний клімат у школі?

5. Планування і реалізація навчальної програми.

- У процесі планування і впровадження навчальної програми вчителі намагаються створювати умови для когнітивного, соціального, емоційного й фізичного розвитку всіх учнів.
- У процес планування програм, їх реалізації та моніторингу (оцінки) вчителі здійснюють адаптації з урахуванням сильних сторін, потреб і відмінностей окремих учнів.
- Учителі застосовують матеріали, організують умови навчання та обирають форми й методи роботи відповідно до вікових особливостей учнівського колективу.

Для обмірковування

- Чимаєваша дитина індивідуальний навчальний план (ІНП)?
- Яким чином ви залучені до планування ІНП своєї дитини?
- Чи знаєте ви, які вимоги щодо рівня знань, умінь і навичок передбачені провінційним стандартом освіти для вашої дитини відповідно до її року навчання?
- Чи обговорюють з вами вчителі те, яким чином вони пропонують адаптувати середовище на уроці та/або методику викладання предмета відповідно до віку вашої дитини та з урахуванням її потреб?

6. Програми й послуги з надання підтримки.

- Школи обмінюються ідеями, стратегіями та ресурсами з різними групами для успішного впровадження запланованої програми навчання.
- На рівні округу чи школи діє команда підтримки, яка допомагає вчителям планувати й реалізовувати програми для учнів з особливими потребами.
- У питаннях планування й впровадження програми для учня з особливими потребами вчителі можуть звертатися по допомогу до педагогів-фахівців зі спеціальної освіти. Маючи гарні міжособистісні навички, такі педагоги співпрацюють з учителями загальної освіти та головним чином надають підтримку в формі консультацій щодо програм, стратегій та альтернативних методів для забезпечення потреб учня.
- Шкільні консультанти (психологи) / ресурсні вчителі просувають та сприяють у наданні програм і послуг, спрямованих на задоволення потреб учнів з особливими потребами.
- Шкільні округи та школи співпрацюють між собою, щоб забезпечити відповідність послуг, які надають зовнішні фахівці, специфічним потребам дітей з порушенням психофізичного розвитку.
- Шкільні округи забезпечують програми й послуги всім учням, для яких існує ризик раннього вибуття зі школи.

Для обмірковування

- Яким чином ресурсний персонал школи може дізнатися про специфічні потреби, повсякчас притаманні вашій дитині?
- Чи берете ви участь у діяльності батьківської дорадчої групи при навчальному закладі?
- Чи ставить адміністрація школи собі за мету (і офіційно проголошує її) надавати підтримку вчителям у їхніх намаганнях впроваджувати інклюзивне навчання для всіх учнів?
- Чи співпрацюють члени персоналу між собою, аби більше дізнатися про належні практики, які сприяють ефективному навчанню всіх учнів? Яким чином батьки можуть дізнатися про існування такої співпраці? Чи працюють члени персоналу над спільними проектами й програмами, наприклад, підготовчу програму з навчання читання й письма для дітей дошкільного віку?
- Чи існує певна програма (наприклад, альтернативна програма навчання), яка дає змогу відстаючим учням реалізувати свій потенціал у школі?

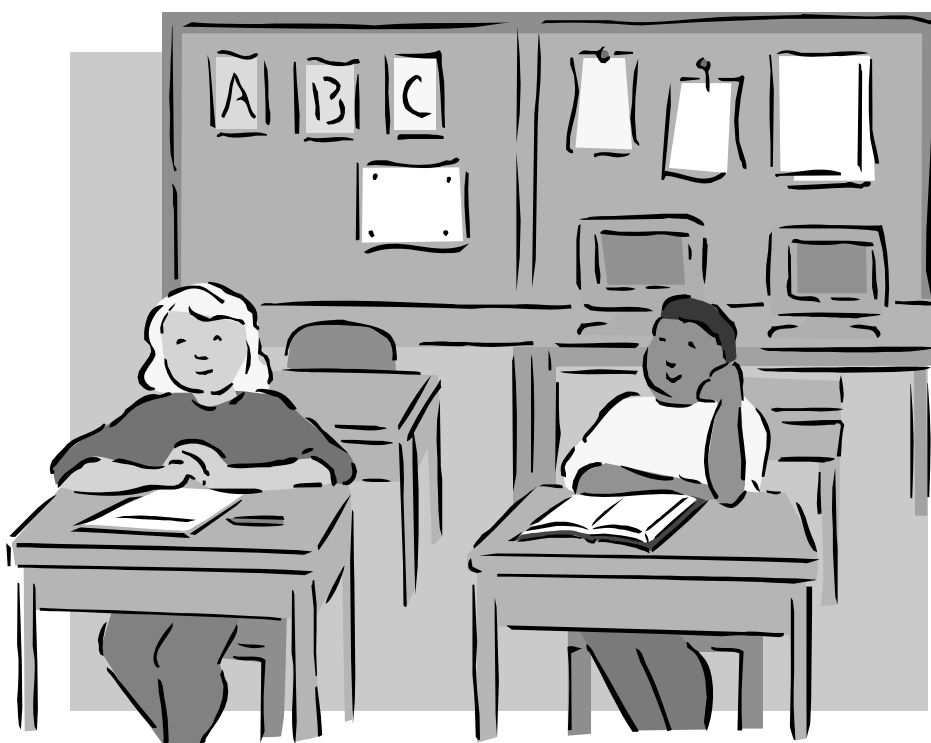

7. Практика навчання.

- Учителі застосовують широкий набір методик викладання та оцінювання, беручи до уваги різні стилі навчальної діяльності учнів.
- Учителі застосовують різноманітні інклюзивні педагогічні практики для залучення учнів з особливими потребами до навчального процесу та життя класного колективу.
- Учителі регулярно оцінюють результати навчальної діяльності учнів і часто надають зворотний зв'язок у межах неперервного процесу оцінки.

Для обмірковування

- Яку роль відіграє асистент учителя під час планування та реалізації програми навчання для вашої дитини? Чи передбачається, що він (або вона) повинен попередньо ознайомлювати вашу дитину з матеріалом уроку чи надавати підтримку в класі, коли вчитель працює з учнями?
- Чи передбачено додаткові зустрічі (крім звичайних звітних днів упродовж навчального року) для того, щоб ви могли обговорити прогрес своєї дитини за її програмою із представниками шкільної команди?

8. Планування переходу до нових умов життя та навчання.

їхньому переходу від шкільного навчання до трудової зайнятості.

- Школи всіляко сприяють під час перехідного періоду, коли діти з особливими потребами відвідують державні системи шкільної освіти. Задля цього перед вступом дитини до школи вони консультуються з батьками, працівниками Міністерства родинних послуг і житлозабезпечення, Міністерства охорони здоров'я, представниками громадських установ.
- Коли учні з особливими потребами переходять із класу в клас або з однієї школи до іншої, вчителі, адміністратори, батьки та учні співпрацюють між собою, щоб забезпечити ефективну організацію перехідного періоду та врегулювати чутливі питання в інтересах таких учнів.
- Школи забезпечують та координують систему заходів до та після переходу учнів з особливими потребами до старшої школи. Вони тісно взаємодіють із Міністерством родинних послуг і житлозабезпечення, іншими міністерствами, закладами післясередньої освіти, перспективними роботодавцями й громадськими групами, а також координують перехід до дорослого життя по закінченні школи, аби майбутнє таких учнів після школи було сповнене нових можливостей.
- Школи координують низку програм стажування для учнів з особливими потребами, щоб сприяти

Для обмірковування

- Чи знаєте ви, за якою методикою в школі вашої дитини здійснюється планування перехідного періоду, коли ваша дитина: (а) вперше йде до школи; (б) переходить із класу в клас; (в) закінчує школу?
- Чи вважаєте ви, що ваша дитина може зіткнутися з труднощами під час перехідного періоду?
- Як легко чи, навпаки, як складно вашій дитині дається перехід до нового шкільного середовища? Як та коли ви плануєте обговорити це питання зі шкільною командою?
- Чи охоплює планування перехідного періоду всіх учнів? Чи передбачається, що в процесі переходу до іншого шкільного середовища учні працюватимуть разом, щоб полегшувати одне одному такий перехід?

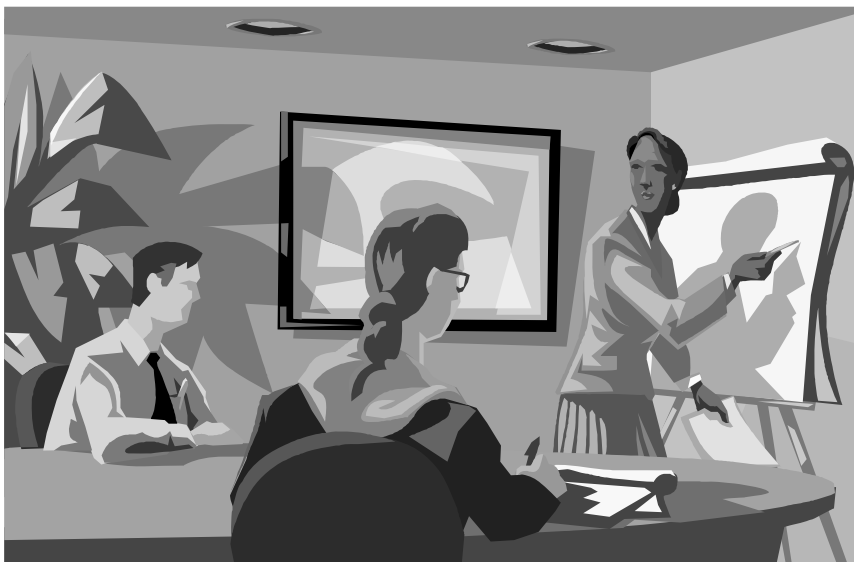

9. Партнерські зв'язки: школа, родина, громада.

- Школи створюють умови для участі членів родини у діяльності педагогічно фахових команд, які планують програми й послуги, дають їм змогу висловлювати свої думки та зауваження щодо поточного впровадження таких програм і послуг, а також забезпечують рівні умови для дітей з особливими потребами.
- Школи регулярно й ефективно провадять комунікацію з учнями, батьками, волонтерами, працівниками служб, які надають послуги підтримки, персоналом шкільного округу, членами опікунської ради округу та з громадськістю.

Для обмірковування

- Якого рівня залучення ви бажаєте для себе, щоб справді бути активним членом команди з планування та впровадження ІНП вашої дитини?
- Яким чином ви намагатиметеся донести свої думки й зауваження до інших членів команди з ІНП?
- Хто може пояснити вам процедуру складання ІНП в школі вашої дитини?
- Як ви, батьки, плануєте підтримувати постійні контакти зі школою та бути в курсі повсякденного життя навчального закладу?

10. Інновації: розвиток системи та персоналу.

- Шкільні округи мають плани заходів щодо неперервного вдосконалення програм і послуг для дітей з особливими потребами, в тому числі — план професійного розвитку для працівників окружної адміністрації та школи. Наприклад, у деяких округах запроваджено спеціальні програми підготовки асистентів учителя з наданням сертифіката.
- Шкільні округи просувають і підтримують інноваційну практику, щоб забезпечувати постійний розвиток програм і послуг для дітей з особливими потребами.
- Шкільні округи просувають і підтримують інновації на рівні методики викладання, надання послуг, відзначають успішні стратегії.
- Учителі шукають можливостей для професійного вдосконалення, аби більше дізнатися про інклюзивні методики навчання дітей з особливими потребами.
- Допоміжний персонал також шукає можливості для підвищення власної кваліфікації.

Для обмірковування

- Як ви вважаєте, чи можна на основі діяльності школи, яку відвідує ваша дитина, чи шкільного округу, сказати, що педагоги належать до лідерів у просуванні інклюзивної шкільної практики? Які характеристики в їхній роботі про це свідчать?
- Чи створено можливості для того, щоб батьки та освітяни могли обговорювати ідеї та стратегії розвитку інклюзивної практики на рівні шкільної спільноти?
- Чи усвідомлює персонал округу та школи цінність кожної дитини в шкільній спільноті? Які приклади це демонструють?
- Розбудова інклюзивної школи та спільноти передбачає співпрацю персоналу, батьків та учнів. Чи існує механізм для налагодження обміну досвідом між школами та шкільними округами?
- Як ви, батьки, можете підтримати освітян у впровадженні нових ідей?

11. Підзвітність.

Міністерство освіти, громадянства і молоді провінції Манітоба ухвалило Стандарти належної освіти, якими мають керуватися шкільні округи в процесі розроблення програм і політики.

На шкільні округи покладається зобов'язання складати План забезпечення послуг учням та звітувати про його виконання. Цей план оприлюднюють для громадськості та подають до Міністерства освіти, громадянства і молоді, що є типовою процедурою загального циклу планування й звітності.

У Звіті про забезпечення послуг учням школи можуть зазначати свої результати в досягненні цілей, які було визначено адміністрацією шкільного округу за різними напрямками, зокрема: успішність, процес планування індивідуальної програми навчання, планування перехідного періоду при зміні умов життя та навчання дитини та заходи з підвищення кваліфікації для працівників.

Школи регулярно готують дані про свої поточні результати у запровадженні кращої практики, надають їх батькам, працівникам окружної освітньої адміністрації та громадськості.

Періодично (кожні 3 — 5 років) школи запрошують батьків, учнів і членів громади до участі в процесі планування, щоб з'ясувати, чи виникли нові потреби і чи є необхідність перегляду пріоритетів або зміни акцентів діяльності згідно з Планом забезпечення послуг учням.

Для обмірковування

- Чи обговорює шкільна команда плани щодо інклюзії учнів з особливими потребами до ширшої шкільної спільноти під час складання та впровадження ІНП?
- Чи передбачено в ІНП вашої дитини окремі завдання щодо введення її до ширшої шкільної спільноти?
- Звідки ви можете дізнатися про те, що ІНП вашої дитини є робочим документом, який широко застосовують у школі для її ефективного навчання? Чи залучені до цієї роботи вчителі різних предметів, зокрема, викладачі музики чи фізичної культури?
- Яким чином персонал звітує про прогрес вашої дитини в досягненні її індивідуалізованих цілей?
- У який спосіб ви отримуєте інформацію щодо прогресу вашої дитини у виконанні стандартних вимог стосовно рівня знань, умінь і навичок для учнів її вікової групи?
- Чи отримуєте ви проміжні звіти в зв'язку із впровадженням ІНП із даними про прогрес вашої дитини в досягненні цілей відповідно до цього документа?

Коли необхідно змінити існуючі політики чи практики або запровадити нові в існуючу культуру школи, батькам іноді буває складно розпочати таку розмову з працівниками навчального закладу чи округу. Тому в більшості випадків спершу корисно пошукати додаткову інформацію й дізнатися, звідки ви можете черпати підтримку для втілення потрібних змін. Та навіть за бажання їх впроваджувати можуть виникати певні побоювання. Щоб їх усунути, рекомендується спочатку відповісти на такі запитання:

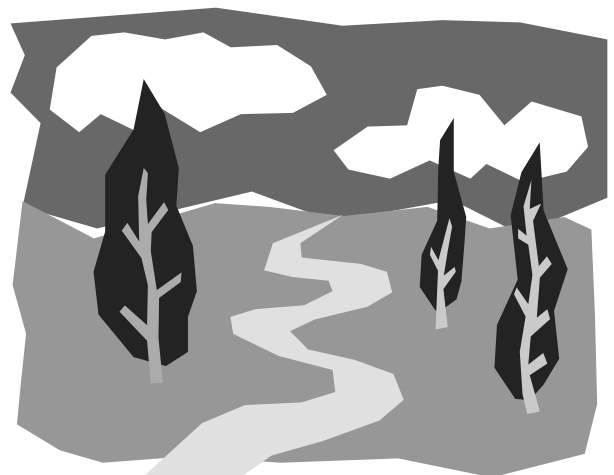
- Чи не зашкодить «інклюзія» навчанню інших учнів?
- Чи не призведе вона до додаткового робочого навантаження персоналу та адміністрації?
- Яким чином здійснити необхідні адаптації у фізичному середовищі школи?

Найперше важливо пам'ятати, що батьки й учителі — партнери. Тому, якщо ви бажаєте внести ту чи іншу зміну, потрібно обговорити її з учителем вашої дитини або директором. Часто працівники школи також радіють нагоді поговорити з вами про труднощі, з якими вони стикаються в повсякденному навчальному процесі, й дізнатися, як ви залучаєте дитину до повсякденного життя своєї родини та до спільного проведення часу разом із друзями.

Можливо, ви знайомі з батьками іншої дитини з особливими потребами, які мають досвід реалізації подібних змін у шкільній спільноті своєї дитини та можуть розповісти про успішні результати цих змін. Організовані об'єднання активістів, наприклад, Товариство жит-

тя в громаді провінції Манітоба або місцевий осередок Канадської асоціації життя в громаді, запропонують вам і вашій школі слушні рекомендації для ефективного переходу до більш інклюзивної шкільної практики. Вас також можуть зацікавити інші додаткові ресурси, вміщені в останньому розділі цього посібника — «Досягнення гармонії».

Нижче пропонуємо розповідь про шлях до інклюзії, який пройшла одна родина з Манітоби. Цей приклад наочно демонструє необхідність співпраці всіх учасників у межах шкільної спільноти, щоб інклюзія справді стала реальністю для кожного. Маємо надію, що цей посібник надихне вас і своїми практичними порадами допоможе зробити внесок у розбудову більш інклюзивної спільноти в школі вашої дитини. Сподіваємося, що робота з ним сприятиме усвідомленню розмаїття і розумінню того, як воно збагачує будь-яке середовище.

Подорож однієї родини дорогою інклюзії

Сьюзан та Алан беруть активну участь у навчанні своїх двох молодших синів — Джонатана та Ніколаса. Вони активно співпрацюють із персоналом школи. Сьюзан згадує перші дні, коли її хлопчики тільки пішли навчатися, і скільки часу їй доводилося витратити, поки їм було забезпечено відповідний супровід. Він особливо потрібний Джонатану, який через свій стан здоров'я (діабет) потребує постійного нагляду. Коли такі послуги почали надавати, Сьюзан змогла повернутися до роботи.

«Ми всі ретельно стежимо за тим, щоб вміст вуглеводів у їжі не перевищував його рівня інсуліну, — пояснює вона. — Було також виділено додаткові кошти на залучення асистента на неповний день. Він допомагає синові перевіряти рівень цукру в крові, оцінювати отримані показники й визначати подальші дії. Асистент також підтримує Джонатана з моменту, коли в нього виявили синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) два роки тому».

Ніколас, наймолодший син Сьюзан та Алана, — дитина подвійно незвичайна. Хлопчик має неабиякі здібності до навчання, і в нього також діагностували аутизм. «Ніколас потребує постійного нагляду, бо через свій обдарований і допитливий розум іноді потрапляє в складні й небезпечні ситуації, — розповідає Сьюзан. — У нього теж СДУГ, і він щодня випробовує свої можливості, тому нам, батькам, з ним дуже непросто. Але, водночас, це надзвичайно цікава особистість. Його унікальність не дає нам розслабитися ні на мить та водночас щодня спонукає дізнаватися щось нове. З Ніколасом також постійно працює асистент, але наступного року, коли син переходитиме в другий клас, цю посаду планують залишити тільки на неповний день. Побачимо, наскільки це буде суттєво».

Сьюзан та Алану доводилося долати чимало труднощів на своєму шляху, але підтримка з боку асистентів учителя та готовність багатьох шкільних працівників іти їм назустріч допомогли створити інклюзивне середовище. Сьюзан пригадує час, коли Ніколаса й Джонатана забирали з класу на обідній перерві.

«З погляду безпеки аргументи школи були слухними, проте вони не розглядали цю ситуацію з інклюзивної позиції, — зазначає вона. — Ми запропонували план, який, з одного боку, дав змогу усунути побоювання персоналу, а з іншого — забезпечити інклюзивне середовище. Нам вдалося добитися того, що тепер обидва хлопчики обідають разом зі своїми однокласниками. Це також мало позитивні наслідки для інших дітей, яких раніше під час обідньої перерви теж відокремлювали від ровесників».

«Щоб підвищувати рівень усвідомлення цих питань, необхідно спілкуватися, доносити їх до інших. Наша родина відіграє активну роль у громаді. Окрім цього, я також входжу до складу батьківського дорадчого комітету при школі. Це дуже важливо — бути присутнім, активним і висловлювати свою думку», — підсумовує мати.

Робочий аркуш

Подорож вашої родини дорогою інклюзії

Ви прочитали про те, як Сьюзан та Алан співпрацювали зі школою для просування інтересів своїх двох синів. Тепер поговорімо про вашу родину. **Опишіть свою сім'ю, з кого вона складається, якого вони віку...**

Далі поміркуйте й **опишіть особливі потреби, що можуть бути характерні для кожного з вас...** (Можна вказувати інвалідність, зазначаючи при цьому, які труднощі вона спричиняє у повсякденному побуті).

Опишіть випадок, коли вашій родині вдалося подолати ту чи іншу складну ситуацію, і ви відчули себе сильнішими. (Це може бути будь-яка ситуація, наприклад, коли вам вдалося домогтися того, щоб усі члени вашої родини не прокидалися вночі й спали здоровим сном до самого ранку, або коли ви дивилися, як член вашої родини з фізичними проблемами вчиться ходити, говорити чи виконувати іншу дію, яка раніше вважалася неможливою).

Опишіть ситуацію, коли ви відчували, що вашу родину й вашу дитину поважають і підтримують як рівного члена громади. Як ви вважаєте, чим це було зумовлено? Хто були учасники цієї ситуації? Чи легко було вам з ними розмовляти? Чи поставилися вони з розумінням до ваших труднощів?

Опишіть випадок, коли у вас було відчуття, що ви ефективно обстоюєте інтереси своєї дитини. Звідки надходила підтримка? Хто був для вас прикладом ефективного захисника своїх інтересів? Які навички виявилися особливо корисними? (Наприклад: писати листи, готувати нотатки до засідання, запрошувати іншу особу підтримати вас на важливій зустрічі, де ви маєте представляти інтереси своєї дитини, тощо).

Розділ 2

Знайомство зі школою

Короткий огляд розділу

Вступ

Представляємо себе і свою дитину

Знайомство зі шкільною спільнотою

Додаткові поради

Люди в шкільній системі, яких ви маєте знати

«Що я хочу розповісти про себе своєму вчителю»
(Історія Джо)

Робочий аркуш:

Позитивна характеристика учня

Робочий аркуш:

Люди в шкільній системі

Вступ

Ми не знаємо самих себе, поки не побачимо, на що ми спроможні.
Марта Граймс

Знайомство з персоналом школи, принципами організації навчального процесу й життя шкільної спільноти — досить складний етап для багатьох батьків. Незалежно від того, чи зараховують дитину до підготовчого класу, чи вона переходить до старшої школи, їм завжди необхідно опрацювати великий обсяг інформації. Необхідно з'ясувати, хто приймає рішення, дізнатися про погляди й підходи школи та її індивідуальних працівників стосовно інклюзивної освіти. Перед тим, як віддати дитину до школи, рекомендуємо спочатку поговорити з директором та її майбутнім учителем (чи вчителями) про інклюзію і про те, яким чином ви можете взаємодіяти з персоналом для організації інклюзивного навчання своєї дитини.

Із наведеного в цьому розділі прикладу ви дізнаєтеся, як представити свою дитину вчителю та іншим працівникам закладу. Далі вміщено декілька порад для налагодження співпраці зі школою. Коли ви почнете знайомитися з роботою шкільної системи та з ключовими особами на рівні вашої місцевої школи й округу, радимо поступово вносити інформацію про них до робочого аркуша наприкінці розділу.

Представляємо себе і свою дитину

До числа людей, які безпосередньо працюватимуть із вашою дитиною, належать: директор, ресурсний учитель (або ресурсні вчителі), педагоги загальної освіти та асистенти вчителя. Тому дуже важливо заздалегідь представитися та познайомити їх зі своєю дитиною. Якщо до початку занять ви поінформуєте працівників школи про її сильні сторони, то надалі вони спиратимуться на них у навчальному процесі. Також, завдяки попередньо проведеному знайомству, школа може забезпечити необхідні програми, послуги й супровід вашій дитині до того, як вона почне там навчатися.

Рекомендується надати шкільній команді додаткову інформацію про дитину та попросити, щоб ці дані зберігалися в її справі. Таким чином усі вчителі, за потреби, матимуть до них доступ. Для написання особистої характеристики дитини можна скопіювати відповідний шаблон (див. «Позитивна характеристика учня») і заповнити його в пропонуваному вигляді або скласти власний варіант на його основі.

Знайомство зі шкільною спільнотою

Коли ви збираєтеся направити свою дитину до школи, важливо добре підготуватися.

У провінції Манітоба кожен шкільний округ має власну політику щодо надання послуг учням з особливими потребами. Щоб дізнатися про неї, зателефонуйте до адміністрації округу та попросіть примірник збірника з нормативними документами й методичними рекомендаціями з інклюзії. Також слід добре орієнтуватися в структурі шкільної системи. Працівники місцевої школи мають надати відповіді на будь-які ваші запитання з цього приводу.

Наступна обставина, яку варто взяти до уваги під час відвідання місцевого навчального закладу, — це організація фізичного простору. Де розташовані туалети? Як дістатися до спортзалу? Чи є шкільна будівля універсально доступною? Чи не гамірно в школі? Яке в ній освітлення? Чи не переповнені класи? Чи можна вільно пересуватися класною кімнатою, чи навпаки, вона заставлена меблями, стелажми тощо? Чи панує в школі приязна й радісна атмосфера? Залежно від потреб вашої дитини, всі перелічені чинники можуть впливати на її спроможність функціонувати. Чи можна сказати, що працівники школи дружньо налаштовані? Чи готові вони брати до уваги потреби вашої дитини і, виходячи з них, належним чином адаптувати середовище?

Додаткові поради

✓ Ознайомтеся з нормативними документами округу стосовно дітей з особливими потребами.

- ✓ Зустріньтеся з директором школи, з усіма ресурсними працівниками й учителями загальної освіти, які працюватимуть з вашою дитиною. Опишіть, якою ви бачите організацію навчання вашої дитини. Повідомте співрозмовників про своє бажання брати участь у цьому процесі.
- ✓ З'ясуйте, які послуги школа зазвичай надає учням з особливими потребами.
- ✓ Заздалегідь пройдіться територією школи й зверніть увагу на ставлення учнів і працівників одне до одного. Спробуйте відчутти загальний клімат у цій школі.
- ✓ Поцікавтеся, чи можете ви працювати волонтером у класі вашої дитини.
- ✓ Дізнайтеся, що вивчає ваша дитина.
- ✓ Будьте в курсі подій. Якомога частіше зустрічайтеся з учителями вашої дитини й допоміжними працівниками. Між зустрічами підтримуйте контакти за допомогою записок. Зберігайте в себе примірники всіх письмових повідомлень.
- ✓ Заздалегідь продумайте, про що ви хотіли б попросити на засіданні з розроблення індивідуального навчального плану (ІНП) для вашої дитини. Готуючись до засідання, занотуйте всі дані, якими бажаєте поділитися з іншими членами команди. Якщо не вистачить часу, керівники школи зможуть долучити ваші нотатки до протоколу засідання й таким чином зафіксувати цю інформацію.

- ✓ З'ясуйте ролі працівників шкільного округу та школи, щоб заздалегідь запросити ту чи іншу особу на засідання з ІНП.
- ✓ Співпрацюйте з командою, яка відповідає за ІНП вашої дитини, беріть участь в усіх засіданнях щодо його впровадження.
- ✓ Ви маєте знати, в який день школа повинна повідомити вас про прийняті рішення, які вона зобов'язана ухвалювати у зв'язку з навчанням вашої дитини.
- ✓ Знайте права вашої дитини й про те, що школа зобов'язана забезпечувати їх відповідно до поправки про надання належної освіти у Законі про державну шкільну освіту.
- ✓ Будьте наполегливі. Якщо ваша дитина не отримує належної підтримки в школі, застосовуйте відповідні процедури для оскарження будь-яких рішень з цього питання.
- ✓ Спілкуйтеся з іншими батьками для моральної підтримки.
- ✓ Якщо ви не впевнені або потребуєте більше часу для обдумування, не приймайте важливих рішень під час засідання в школі, навіть коли вас до цього спонукають.
- ✓ Дослухайтеся до своєї інтуїції та керуйтеся фактами. Приймайте рішення, виходячи зі своїх знань і досвіду.

Люди в шкільній системі, яких ви маєте знати

У шкільній системі чимало людей, які приймають рішення про направлення до певної школи чи класу та про забезпечення навчальних програм для учнів з особливими потребами. Вам потрібно знати цих людей і те, які функції вони виконують. Постарайтеся зустрітися з ними особисто й розповісти, яку мету ви переслідуєте в навчанні своєї дитини. Своєю чергою, попереднє знайомство з вами й вашою дитиною допоможе їм дізнатися про вашу ситуацію «з перших вуст» перед першим офіційним засіданням з розробки навчального плану учня.

Попечителі, або виборні представники громадськості, утворюють керівний орган шкільного округу — його правління. Правління вирішує питання фінансування, кадрового забезпечення і нормативного регулювання. Люди, які до нього входять, можуть не мати досвіду роботи в освітній галузі. Рекомендується зустрітися з попечителями від вашої школи та поділитися з ними своїми сподіваннями й думками щодо інклюзії вашої дитини та стосовно її школи.

Правління шкільного округу наймає на роботу персонал окружної адміністрації, в тому числі її керівника — інспектора. Інспектор відповідає за роботу шкіл у своєму окрузі. Він приймає рішення щодо надання послуг і матеріалів вашій дитині. Ви можете зателефонувати до окружної адміністрації та домовитися про зустріч з її керівником, щоб поінформувати про своє бажання співпрацювати для забезпечення належної освіти вашої дитини.

Нижче в цьому розділі наведено робочий аркуш для складання списку представників шкільного округу, з якими вам варто зустрітися. Дізнавшись про такого працівника та про його/її роль у навчанні вашої дитини, зафіксуйте цю інформацію, коротко опишіть перебіг розмови, зазначте дату її проведення та чи була це особиста зустріч. Обов'язково уточніть, хто на рівні округу приймає остаточне рішення про надання послуг і підтримки вашій дитині. З'ясуйте, хто має вплив. Можливо, вам не вдасться зустрітися з кожним учасником цього списку. Однак потрібно познайомитися з тими, хто працюватиме з вашою дитиною і прийматиме рішення щодо неї. Повніший перелік ролей та обов'язків працівників шкільної системи див. у *додатку 1*.

«Що я хочу розповісти про себе своєму вчителю.»

Пропонуємо вашій увазі самохарактеристику Джо, учня з феталкогольним синдромом. Він підготував її, щоб допомогти вчителям краще зрозуміти його навчальні потреби. У ній хлопчик розповідає про методики і прийоми, які дають йому змогу успішно навчатися. До того ж, це чудовий спосіб представити себе своїм учителям!

Історія Джо

Усі люди дуже різні і кожен навчається по-своєму...

Хтось краще навчається, коли споглядає...

Хтось краще навчається через практику...

Хтось краще навчається, коли слухає і говорить...

А є люди, які краще навчаються, коли одночасно слухають, роблять та дивляться...

Ось як навчаюся я.

Деякі речі даються мені легко, інші — складніше. Мені легко дається читання, математика, фізкультура. Я вмію знаходити друзів і підтримувати з ними стосунки. Натомість, мені складно писати, працювати з клавіатурою та викладати свої думки на папері.

Мій мозок найкраще сприймає все тоді, коли може це побачити. Я дуже добре розробляю моделі, створюю, конструюю та малюю. Я також відразу вловлюю суть, коли можу це побачити (у формі пазлу, на карті, на картинці, через гру; також я добре пам'ятаю, що де є). Тобто, щоб мене навчати, корисно використовувати наочність.

Мій мозок також добре розуміє те, що я чую. Але те, про що ви розповідаєте,

має бути цікаво. Також, потрібно спершу привернути мою увагу. А ще говорити короткими реченнями.

Я також добре навчаюся через практичну дію. У мене гарно виходять завдання, де потрібно щось скласти чи змайструвати. Мені подобається увесь час чимось займатися. Я також гарно граю в деякі спортивні ігри. В мене добре виходить щось розробляти, малювати та креслити олівцем.

Тому найкраще я навчаюся, коли бачу матеріал візуально та можу пізнавати його через практичну діяльність!

Але на уроці моєму мозку складно звертати увагу й зосереджуватися, особливо, коли говорять довго. Мені складно запам'ятовувати те, що я бачу й чую... Іноді мені важко запам'ятовувати, якщо ви не привернули мою увагу від початку та не змусили мене зосередитися на чомусь цікавому.

Мої побажання в навчанні.

Дозвольте мені готувати письмові завдання на комп'ютері, хіба що я сам захочу писати. Іноді добре, коли я говорю, а хтось за мною записує (дозвольте спробувати з ключовими словами на малюнку, діаграмі чи графіку). Говоріть менше, а більше показуйте, що я маю робити. Коли ви пояснюєте, то я маю на щось дивитися (наприклад, на картинку, карту, малюнок, графік, нотатки...). Записуйте новий матеріал на дошці чи на екрані комп'ютера. Так мені легше запам'ятовувати. Перед тим, як надати мені важливі вказівки чи інформацію, переконайтеся, що я уважно вас слухаю. В такому випадку, щоб привернути мою увагу, назвіть мене на ім'я або скажіть: «Це важливо». Можна посадити мене ближче, дати достатньо робочого простору без непотрібних речей, які мене відволікатимуть. Можна запитати мене, чи

я все зрозумів. Але починаючи говорити, завжди стежте за тим, щоб я дивився на вас.

Отже, на початку Джо описує свої таланти, далі переходить до труднощів і наприкінці радить, як ефективно навчати його на уроці. Таку самохарактеристику можна оформити у вигляді презентації для персоналу школи чи класного колективу або у вигляді аркуша-знайомства, щоб допомогти педагогам зрозуміти, чого він потребує для успішного навчання. Можна також створити особистий альбом вашої дитини з картинками, фотографіями та інформацією про неї. Це ще одна методика, яка полегшує входження в нове для неї шкільне середовище. Такий альбом, по-перше, дає змогу сформувати уявлення про вашу дитину як про особистість зі своїми уподобаннями, а, по-друге, характеризує її стиль навчання й містить ефективні стратегії, що застосовувалися раніше вдома та в школі. Не забудьте залучати саму дитину до знайомства з новими вчителями, допоміжним персоналом або з новою школою.

Робочий аркуш

Люди в шкільній системі

Цей робочий аркуш є адаптованим варіантом аналогічної форми, розробленої Асоціацією життя в громаді провінції Саскачеван. У ньому можна занотувати ваші розмови з різними людьми, з якими ви зустрічаєтеся чи співпрацюєте у шкільній системі. Напевно, вам не вдасться познайомитися з усіма, хто так чи інакше має стосунок до навчання вашої дитини. Водночас, потрібно намагатися зустрітися з тими людьми, які безпосередньо залучені до процесу прийняття рішень про способи забезпечення потреб вашої дитини в школі. Ймовірно, вашими найближчими союзниками будуть члени шкільної команди вашої дитини, тому важливо вміти розпізнати їх та тісно взаємодіяти з ними, поки ваша дитина проходить через ланки освітньої системи.

1. Директор школи

П.І.Б.: _____

Дата зустрічі: _____

Яку інформацію про свою дитину ви надали?

Запитання до директора школи:

Який його/її досвід роботи з дітьми з інвалідністю/особливими потребами?

Яким чином він/вона просуває інклюзивне навчання дітей з особливими потребами в своїй школі?

Чи навчаються в цій школі інші діти з особливими потребами?

Нотатки зустрічі:

---

4. Фахівці, які надають супутні послуги.

(Наприклад, спеціалісти в галузі охорони здоров'я, фізіотерапевти, логопеди, трудотерапевти чи психологи, які працюють у штаті шкільного округу).

Вкажіть імена й прізвища цих фахівців і зазначте їхні функції в роботі з вашою дитиною:

Запитання до фахівців, які надають супутні послуги:

Як часто він/вона працюватиме з вашою дитиною?

Де надаватимуться послуги? В класі? В окремому кабінеті, обладнаному допоміжними засобами навчання?

Які цілі надаваної послуги?

Чи будете ви отримувати письмові звіти про прогрес вашої дитини за її програмою та про внесення змін до цієї програми?

Нотатки зустрічі:

---

5. Члени правління шкільного округу.

Вкажіть імена та прізвища членів правління (попечителів) шкільного округу від вашого району:

Дата зустрічей: _____

Запитання до членів правління округу:

Яким чином шкільний округ розвиває інклюзію в підпорядкованих йому навчальних закладах?

Нотатки зустрічі:

---

6. Керівник (інспектор) адміністрації шкільного округу чи вашого відділу шкільного округу.

П.І.Б. керівника шкільного округу _____

Дата зустрічі: _____

Запитання до керівника шкільного округу:

Яку роль відіграє адміністрація шкільного округу в розвитку інклюзивного навчання?

Нотатки зустрічі:

---

7. Керівник (інспектор) відділу учнівських послуг при адміністрації шкільного округу

П.І.Б. керівника відділу учнівських послуг _____

Дата зустрічі: _____

Запитання до керівника відділу учнівських послуг:

Яким чином надання послуг учням сприяє інклюзивному навчанню дітей з особливими потребами у вашій школі та в шкільному окрузі?

Нотатки зустрічі:

---

8. Консультант зі спеціальної освіти (така посада є не в усіх шкільних округах)

П.І.Б. консультанта зі спеціальної освіти _____

Дата зустрічі: _____

Запитання до консультанта зі спеціальної освіти

Яка його/її роль у просуванні інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами в межах шкільного округу?

Нотатки зустрічі:

Принцип фінансування спеціальної освіти

Батьки учнів з особливими потребами мають з'ясувати, які види додаткової підтримки надаються для реалізації програми. Дізнатися про них можна з різних джерел. При цьому слід враховувати, що державні школи та приватні навчальні заклади, що фінансуються з бюджету, отримують кошти від уряду провінції та місцевих органів влади. Тому ми рекомендуємо звертатися до керівника відділу учнівських послуг, якщо ваша дитина навчається в державній школі, або до директора приватного навчального закладу. Як правило, саме в них ви зможете отримати найбільш точну інформацію.

Міністр освіти щороку оголошує обсяги фінансування, й ці дані також доступні на веб-сайті Міністерства за адресою www.edu.gov.mb.ca. У провінції Манітоба вже тривалий час виділяються додаткові кошти на навчання учнів з особливими потребами. Встановлено набір критеріїв, за яким виділяється фінансування на підтримку індивідуальних дітей зі складними потребами, зумовленими важкою чи глибокою формою інвалідності. А для дітей зі слабкою чи помірною інвалідністю застосовуються спеціальні формули розрахунку додаткових сум, які виділяються на всі відповідні навчальні заклади.

У провінції Манітоба всі державні школи й приватні навчальні заклади, які фінансуються з бюджету, отримують базову дотацію на надання підтримки. Ця базова дотація призначена для покриття витрат, пов'язаних з оплатою праці персоналу й викладання провінційного курикулуму. Окрім цього, школи також отримують фінансування на реалізацію додаткових елементів

освітньої програми для забезпечення особливих потреб учнів. Список статей додаткового фінансування розміщено в Інтернеті за адресою: www.edu.gov.mb.ca/k12/specedu/categorical.html. Щоб дізнатися про них докладніше, радимо звернутися до адміністрації місцевого навчального округу й запитати про примірник загального документа про фінансування шкіл у провінції Манітоба. В ньому прописана мета кожної статті фінансування й вказано контактні дані.

Вам потрібно брати активну участь у процесі планування освітньої програми й знати про наявну фінансову підтримку. Водночас, важливо розуміти, що головна відповідальність за забезпечення допоміжних елементів освітньої програми покладається на навчальний округ і що його персонал відповідає за подання відповідних заявок. Ваша роль як батьків полягає в тому, щоб надати округу всю необхідну інформацію і засвідчити своїм підписом, що ви брали участь у процесі планування і розумієте, що ця інформація направляється до Міністерства освіти відповідно до встановленої процедури виділення коштів.

.....
:
:
: Перед тим, як заявку про дотацію
: на надання спеціальних освітніх послуг
: буде направлено до Міністерства ос-
: віти, ви маєте поставити на ній свій
: підпис і тим самим засвідчити, що по-
: годжуєтеся з викладеним у ній запи-
: том. Коли будете читати заявку перед
: підписанням, зверніть увагу на те, чи
: точно вона відображає характер труд-
: нощів, з якими стикається ваша дитина
: в повсякденному житті, і якщо у вас ви-
: никли будь-які запитання, обговоріть їх
: зі шкільною командою.
:
:.....

Що ще варто знати про фінансування спеціальної освіти

Ви в жодному разі не змушені погоджуватися фіксувати інформацію, яка є неточною або неправдивою стосовно вашої дитини.

- ✓ Зателефонуйте керівнику відділу учнівських послуг, якщо не повністю розумієте критерії фінансування чи процедуру подання заявки.
- ✓ Способи використання виділених коштів не обмежуються наймом асистентів учителя. Округи можуть розглянути й інші варіанти забезпечення підтримки в навчальному процесі, наприклад: зменшувати наповнюваність класів, залучати фахівців, організувати індивідуальну роботу терапевтів з дітьми чи спеціалізовані терапевтичні послуги.
- ✓ Навчальний округ може звернутися до персоналу Міністерства освіти по допомогу у визначенні належного рівня фінансування для дитини.
- ✓ Якщо працівники школи вважають, що дитина має право на додаткову підтримку, вони повинні скласти заявку й відправити її керівнику відділу учнівських послуг, який є найбільш компетентним фахівцем у питаннях фінансування спеціальної освіти. Він далі розглядає заявку: перевіряє наявність усіх необхідних документів та підписів і таким чином встановлює, чи відповідає вона чинним критеріям. Після цього заявки направляються далі до Міністерства освіти.
- ✓ Угода про фінансування укладається між Міністерством освіти і навчальним округом (або приватною школою), тому будь-які запитання потрібно адресувати керівникові відділу учнівських послуг у вашому окрузі.
- ✓ Дотримуючись вимог конфіденційності, працівники Міністерства освіти Манітоби не обговорюють по телефону заявки індивідуальних учнів. Це зумовлено тим, що в режимі телефонної розмови неможливо встановити, що ви справді є опікуном дитини, і персонал зобов'язаний захищати чутливу інформацію особистого характеру.
- ✓ Фінансування може бути затверджено на кілька років, зокрема для учнів із важкою пожиттєвою інвалідністю.
- ✓ Після затвердження виділені кошти «йдуть» за вашою дитиною, коли вона переходить до іншої школи, яка має право отримувати таке фінансування.
- ✓ Тільки навчальний округ може ініціювати апеляційний розгляд/повторне вивчення документів Комісією з перегляду рішень щодо виділення коштів. Якщо ви не задоволені тією підтримкою, яку отримує ваша дитина, то можете звернутися до них із відповідним проханням.

Розділ 3

Планування інклюзивного навчання для вашої дитини

Короткий огляд розділу

Вступ

Що моя дитина повинна вивчати в школі?

Складання плану для проведення комплексної оцінки для вашої дитини

Індивідуальний навчальний план (ІНП)

Члени команди з ІНП

Покрокова технологія роботи з ІНП

5. Збирання даних та обмін інформацією.
6. Розроблення та оформлення плану.
7. Впровадження плану та його перегляд.
8. Визначення напрямку.

ІНП: що він собою являє і з чим його не варто плутати

Передумови ефективності індивідуального навчального плану

Формулювання індивідуальних довготермінових цілей

- Оцінка якості написання індивідуальних довготермінових цілей.
- Як формулювати короткотермінові навчальні завдання?
- Оцінка якості написання короткотермінових навчальних завдань.

Контрольні запитання для батьків щодо стану інклюзивного навчання

Вступ

Без польоту уяви, без мрії серце не завмиратиме від нових можливостей. Адже мрія — це теж форма планування.

Глорія Штайнем

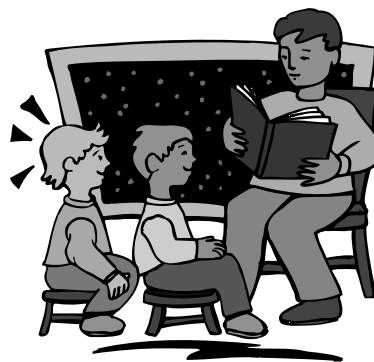
Думка про те, що скоро дитина піде до першого класу або почне навчатися в новій школі, часто змушує батьків хвилюватися. Передусім тих, чії діти мають особливі потреби. Тому до цієї події варто добре готуватися. За можливості, постарайтеся заздалегідь відвести дитину на огляд до психолога, педіатра, трудотерапевта, логопеда, психотерапевта тощо. Втім, одного лише медичного заключення від фахівця іноді буває недостатньо. Працівникам школи також можуть знадобитися рекомендації про те, які методики слід використовувати, щоб створити оптимальне середовище для навчання дитини. Часто виявлення особливих потреб і здійснення відповідних втручань у молодшому дошкільному віці полегшує процес адаптації до школи та сприяє успішності.

Щоб визначити індивідуальні навчальні потреби вашої дитини, проводять оцінювання її навичок поведінкової сфери чи соціального розвитку, комунікативної сфери, когнітивного розвитку/навчання, фізичного розвитку (великої та дрібної моторики) чи сенсорної сфери.

У межах шкільної системи вам відводиться важлива роль — представляти інтереси своєї дитини й обстоювати її право на інклюзивне навчання. Відповідно до принципів інклюзії, будь-яка

людина, незалежно від свого рівня здібностей, приймається суспільством та бере активну участь у його житті. Поширення цих ідей в системі освіти — завдання кожного. У процесі співпраці зі шкільною спільнотою ви маєте змогу скласти певніше уявлення про те, якої освіти ви бажаєте для своєї дитини і якої освіти хоче вона. Ви також зможете сформулювати концепцію (бачення) майбутнього своєї дочки чи сина, коли вона або він стане дорослим. Поділіться своїми мріями з працівниками школи й постійно тримайте в полі уваги свої цілі. Наявність їх також допомагає іншим повірити в потенціал вашої дитини. Обміркуйте й запишіть, які види підтримки необхідні для їх досягнення. Щонайкраще ви продумаєте усі деталі, то більш упевнено й аргументовано зможете відповісти на скептичні зауваження про ваші нібито занадто амбітні прагнення. Слід зауважити, що ваші цілі мають бути гнучкими, але водночас вони повинні встановлювати високу планку очікувань.

Що моя дитина повинна вивчати в школі?

Для більшості учнів відправним пунктом для формування змісту освіти та її загального планування слугує **освітній стандарт (курикулум) провінції**. Вчителі, які працюють з дітьми з особливими

потребами, адаптують свою методику викладання, навчальні матеріали й методи оцінювання, щоб допомогти їм виконати вимоги освітнього стандарту провінції.

Деяким учням складно виконувати всі ці вимоги. Тому вчителі їх модифікують, тобто зменшують кількість таких вимог або визначають певний рівень їх досягнення, нижчий за типовий нормативний рівень успішності для даного року навчання. Крім адаптації методики викладання й оцінювання, для певних учнів також потрібно модифікувати вимоги до рівня академічних досягнень. Усе робиться для того, щоб, використовуючи різні педагогічні стратегії, допомогти таким дітям набутися максимального обсягу знань і навичок відповідно до їхніх можливостей. Також є дуже нечисленна група учнів, чия навчальна програма зовсім не пов'язана зі змістом освітнього стандарту. Вони навчаються за індивідуалізованими програмами, оскільки, з огляду на рівень їхнього когнітивного розвитку, їм складно засвоювати навчальний матеріал. Усі ці акомодатії мають бути чітко прописані в індивідуальному навчальному плані вашої дитини, який розробляє шкільна команда.

У провінції Манітоба навчальні заклади вже багато років залучають батьків до планування освітньої програми для їхніх дітей з особливими потребами. Воднораз ця методика взаємодії була офіційно закріплена в Законі про державну шкільну освіту лише з прийняттям Біллю 13. Крім того, в Манітобі батьки — важливі партнери в процесі забезпечення освіти: «Ніхто не знає вашу дитину краще за вас: її

сильні сторони, здібності, труднощі й потреби. Тому вам належить ключова роль у її навчанні. Важливо, щоб ви та ваша дитина долучалися до прийняття рішень стосовно її освіти. Якщо ви берете участь у розробленні планів, постійно контактуєте й співпрацюєте зі школою, то тим самим робите позитивний і значимий внесок в освіту своєї дитини».

.....
Адаптації — це зміни методики викладання, матеріалів та/або про- дуктів навчальної діяльності, які здійснюються для того, щоб дати учням змогу виконувати встановлені навчальною програмою вимоги до рівня знань, умінь і навичок. Адаптації — це спосіб забезпечення навчальних потреб врахування стилів навчальної діяльності всіх учнів у класі.
 .....

.....
Модифікація — це зміна кількості, сутності чи змісту навчальних цілей, які має досягти учень відповідно до освітнього стандарту. Вчителі час- то модифікують такі цілі для учнів, які, зазвичай, унаслідок когнітивної інвалідності, неспроможні опановувати ма- теріал освітнього стандарту провінції. У такому випадку основну увагу в навчальному процесі зосереджують на розвитку навичок, що дають змогу забезпечувати кращу якість життя учня нині та в майбутньому. Наприклад, працюють над формуванням базових ма- тематичних навичок, аби навчити його/її дотримуватися певного бюджету в побутовому житті, засвоїти елементарні навички читання й письма, які дають змогу дитині функціонувати в громаді.
 .....

Складання плану для проведення комплексної оцінки для вашої дитини

По зарахуванні або через деякий час після початку шкільного шляху вашої дитини вас можуть попросити надати згоду на те, щоб навчальний заклад направив її до ресурсного вчителя, практичного психолога чи іншого фахівця для оцінювання. В цей період школа складає відповідний план.

До проведення такої оцінки можуть залучатися спеціалісти з багатьох галузей, наприклад, ресурсний персонал школи, фахівець із проблем читання, логопед, психолог, трудотерапевт, фізіотерапевт тощо. За допомогою різних методик вони визначають рівень функціонування вашої дитини в соціальній, емоційній, навчальній/когнітивній, комунікативній та/або поведінковій площині. Можливо, для деяких видів оцінювання потрібна буде інформація від батьків. Вам необхідно добре розуміти та з'ясувати:

- ✓ конкретну мету певного виду оцінювання;
- ✓ для чого планується використовувати його результати;
- ✓ хто буде ознайомлений із цими результатами;
- ✓ коли ви отримаєте примірник висновку фахівця за підсумками оцінки вашої дитини;
- ✓ у чому полягають його рекомендації.

Мета оцінювання — встановити, чи має ваша дитина особливі навчальні потреби; визначити її поточні можливості щодо навчання; з'ясувати, яким чином виявлені потреби можуть впливати на її спроможність опанувати

матеріал; а також визначити належні складові для вдосконалення освітньої програми для неї та послуги для забезпечення її потреб.

Слід зауважити, що потреби вашої дитини можуть змінюватися відповідно до змін навчального середовища, ступеня сформованості в неї навичок саморегуляції чи залежно від її віку. Така оцінка відбувається декілька разів упродовж періоду академічного навчання дитини. Її необхідно повторювати щоразу, коли змінюється спроможність дитини функціонувати в будь-якій із перелічених вище сфер.

Далі працівники школи зв'яжуться з вами й домовляться про зустріч, аби обговорити результати оцінки. Учасники цієї зустрічі також вивчають усі рекомендації фахівців. Ви маєте брати участь у процесі вироблення та ухвалення будь-яких рішень, що приймаються на основі цих рекомендацій. Ви отримали свій примірник звіту, проте радимо завжди занотувати перебіг розмови чи попросити, щоб хтось з учасників вів протокол засідання. Таким чином, надалі ви зможете переглянути питання, які на ньому обговорювалися, посилаючись на його висновки.

Індивідуальний навчальний план (ІНП)

«Якось я розмовляв із фермером. Я повідомив його, що, на мою думку як фахівця, його син має значні порушення когнітивного розвитку, а тому не зможе засвоювати матеріал шкільної програми на такому самому рівні, як 98-99% його однокласників. Тоді я поцікавився у співрозмовника, що він на це скаже. «По-перше, — відповів той, — не вчіть мого сина різної нісенітничі. По-друге, — продовжував він, — не марнуйте його часу даремно. І наостанок додав: «Якщо мій син зможе засвоїти менше за інших дітей, — тоді, прошу, навчайте його найважливішого з того, що він має знати, аби достойно жити в громаді».

Невдовзі після зарахування дитини до школи та згодом, принаймні щороку (відповідно до законодавчих положень про належну освіту), у вас має відбуватися зустріч із персоналом школи та іншими задіяними фахівцями для розроблення плану її навчання. У цьому параграфі йтиметься про спільне засідання з питань планування ІНП та про мету цього документа.

«Індивідуальний навчальний план має на меті допомогти вашій дитині досягти цілей або виконати вимоги, які перевищують її поточний рівень знань і навичок, за можливості — відповідно до освітнього стандарту провінції. Незалежно від індивідуальних потреб певного учня, цей документ містить такі ключові складові:

- ідентифікаційні дані учня та загальну інформацію про нього;

- характеристику його рівня навчальної успішності та функціонування;
- індивідуальні довготермінові цілі для нього;
- відповідні короткотермінові навчальні завдання;
- особливості методики навчання, матеріали та стратегії;
- імена членів команди, які відповідають за реалізацію ІНП та інформацію про умови навчання, в яких передбачається його впровадження;
- план заходів для оцінки ефективності ІНП і графік його перегляду».

Діти з особливими потребами часто не можуть активно долучатися до складання свого ІНП. Тому ви, батьки, говоритимете від імені своєї дитини й доноситимете її побажання та зауваження до інших учасників цього процесу. У розробці будь-яких планів важливо дотримуватися особистісно орієнтованого підходу, тобто передусім виходити з інтересів власне учня.

Якщо учень зможе засвоїти порівняно мало навичок або якщо сфера їх застосування буде обмеженою, то в навчанні потрібно зосередитися на найважливіших. Як визначити, чи є певна навичка важливою для дитини? Нижче подано деякі аргументи для включення окремої навички чи набору навичок до переліку завдань індивідуального навчального плану.

- Відповідність хронологічному вікові дитини.
- Це побажання самого учня: він попросив допомогти освоїти цю навичку.

- Функціональність: володіння цією навичкою або набором навичок допоможе зменшити навантаження на інші.
  - Це чітко виражене бажання батьків/опікунів.
  - Це обґрунтована рекомендація фахівця.
  - Володіння цією навичкою допоможе розширити коло ситуацій, в яких дитина здатна функціонувати, та доступних для неї видів діяльності
  - Володіння цією навичкою допоможе їй більш продуктивно взаємодіяти з іншими.
  - Володіння цією навичкою сприятиме покращенню фізичного стану, зовнішності та витривалості.
  - Існує достатня ймовірність того, що дитина може її засвоїти.
  - Долучення цієї навички чи набору навичок до переліку навчальних цілей і завдань дитини допоможе збалансувати програму та узгодити її з матеріалом загальної навчальної програми.
  - Вона важлива для подальшого професійного самовизначення.
  - Володіння цією навичкою надалі допоможе зменшити ступінь втручання державних інстанцій у життя дитини.
  - Володіння цією навичкою допоможе дитині стати самостійнішою, забезпечує їй можливість вибору із ширшого діапазону варіантів, сприяє розвитку самоповаги, почуття власної гідності та покращує статус.
  - Володіння цією навичкою допомагає почуватися частиною колективу й налагоджувати приязні стосунки з іншими.
  - Наявна ресурсна база дає змогу над нею працювати.
  - Можливість її формування в дитини підтверджується достовірними науковими даними.
  - Коли батьки побачать, що їхня дитина сама це робить, вони плакатимуть від щастя.
- Скористайтесь також опитувальником, *у додатку 2.*
- Індивідуальний навчальний план — це письмовий документ, який розробляє і впроваджує команда. Він містить план заходів для забезпечення індивідуальних навчальних потреб учня. В провінції Манітоба ІНП — основа для підзвітності всіх суб'єктів, залучених до його створення, реалізації та звітування. ІНП розробляють для одного учня і докладно описують будь-які адаптації чи модифікації його освітньої програми. У цьому плані визначено також, які послуги підтримки надаватимуться учневі, щоб допомогти йому досягти передбачених навчальних цілей.
- Наступний важливий аспект — перехід до нових умов навчання та життєдіяльності. Він також потребує ретельного планування. Тому в процесі розробки ІНП для того чи того учня необхідно продумати систему заходів

для полегшення такого переходу: з одного середовища в інше впродовж шкільного дня; із класу в клас у процесі шкільного навчання; та з одного навчального закладу до іншого. В одному зі шкільних округів Манітоби «під час планування індивідуальної програми навчання учня також готують до переходу в наступний клас. Тобто, родина й навчальний заклад намагаються заздалегідь передбачити важливі зміни в навчанні та житті дитини, які виникатимуть у зв'язку з її переходом від початкової школи до молодшої. Вивчаються також можливі варіанти для полегшення такого перехідного періоду та для сприяння подальшій адаптації дитини до іншого середовища. Потрібно заздалегідь планувати заходи для ознайомлення учнів з новими умовами навчання і готувати вчителів нового класу чи закладу, щоб вони могли забезпечувати дитині відповідну підтримку». Зверніться до адміністрації свого округу й поцікавтеся, які заходи організують у школах для полегшення таких перехідних етапів у різних ситуаціях шкільного навчання дитини.

І наостанок, шкільне навчання завершується переходом до старшої школи, відповідних закладів освіти чи трудової діяльності / життя в громаді. Коли дитині виповнюється 16 років, необхідно розробити план на основі особистісно орієнтованої методики, наприклад, застосувати технологію ПМНР — «Плануємо альтернативне майбутнє з надією» (див. додаток 4). Такий план допомагає зосередити необхідні ресурси й забезпечити вашій дитині можливості для навчання, щоб вона могла реалізовувати свої мрії та прагнення в майбутньому.

Кожен ІНП має свою специфіку, відображаючи індивідуальні сильні сторони учня та його труднощі в опануванні навчального матеріалу в кожному класі відповідно до освітнього стандарту провінції.

Члени команди з ІНП

У розробці ІНП для дитини бере участь певне коло осіб. Зокрема, той чи інший член команди може виконувати одну чи декілька ролей за умови, що він володіє належною кваліфікацією та наділений відповідними повноваженнями. Наприклад, представник шкільного округу також може відігравати роль фахівця, який інтерпретує результати комплексної оцінки дитини. У процесі складання ІНП усі ці люди мають працювати єдиною командою. Під час засідання кожен її учасник надає важливу інформацію. Всі вони представляють свої спостереження та висновки й спільно складають ІНП для учня. Кожен додає щось нове до розуміння командою цієї дитини і того, яких послуг вона потребує.

Батьки — ключові учасники команди з ІНП. Ви дуже добре знаєте свою дитину й можете розповісти про її сильні сторони, потреби та запропонувати власні ідеї щодо ефективної організації навчання. Ви також можете надати цінну інформацію про стиль навчання вашої дитини, її інтереси та інші особливості, відомі лише батькам. Під час такої зустрічі ви ознайомлюєтеся з думками інших членів команди про те, над чим їй варто працювати в школі, та висловлюєте свої пропозиції у відповідь. Крім того, ви можете повідомляти, чи застосовує ваша дитина вдома ті навички, які опановує в класі.

Також дуже важливо, щоб у засіданні з питань розроблення індивідуального навчального плану брали участь **учителі**. Якщо ваша дитина навчається в звичайному класі чи включена в середовище звичайної школи, то до складу команди з ІНП має входити принаймні один **учитель загальної освіти** з тих, що з нею працюють. Учитель загальної освіти може запропонувати багато корисної інформації, наприклад, розповісти про:

- освітній стандарт і програму звичайної школи;
- допоміжні засоби, послуги чи варіанти внесення змін до програми, які дадуть змогу вашій дитині ефективно навчатися й досягати успіхів;
- стратегії для вирішення поведінкових проблем, якщо такі проблеми існують.

Окрім цього, учитель загальної освіти допоможе з'ясувати, яка підтримка необхідна педагогічним працівникам, щоб створювати умови для того, аби ваша дитина:

- рухалася в напрямі своїх річних цілей;
- залучалася до загального навчального процесу та опановувала матеріал курикулуму;
- брала участь у позакласних та інших заходах;
- навчалася спільно з іншими дітьми з особливими потребами та без них.

Учителі потребують підтримки різного типу. Зокрема, вони повинні мати змогу відвідувати заходи професійного вдосконалення та додаткової підготовки. Таке професійне вдосконалення й додаткова підготовка також мають велике значення для керівників, асистентів учителя, водіїв шкільного автобуса, працівників шкільної їдальні та інших осіб, які надають послуги дітям з інвалідністю.

.....
 :
 : Інклюзія без ресурсів, підтримки,
 : без виділення додаткового часу на
 : підготовку вчителів, без бачення та
 : самовідданого ставлення до вирішення
 : її проблем, без реструктуризації та
 : без розвитку персоналу, — буде не-
 : ефективною.
 :
 : Мара Сапон-Шевін
 :
 : .....

Ресурсний учитель, фахівець із питань спеціальної освіти або шкільний **ресурсний учитель** може запропонувати корисну інформацію, ознайомити решту учасників з передовими методами й підходами в навчанні дітей, що мають особливі потреби. Ресурсні вчителі, які отримали підготовку в галузі спеціальної освіти, допоможуть прояснити такі питання:

- яким чином потрібно адаптувати

- стратегії навчання й викладання або як модифікувати загальну програму, щоб ваша дитина могла її засвоювати;
- додаткові допоміжні засоби й послуги (наприклад, використання клавіатури для навчання письма, заняття із трудотерапевтом чи логопедом), яких, можливо, потребує ваша дитина, щоб бути успішною в звичайному класі та в будь-якому іншому середовищі;
  - яким чином адаптувати тести й методику їх проведення, щоб дати вашій дитині можливість продемонструвати набуті знання;
  - інші аспекти індивідуалізації навчального процесу для забезпечення унікальних потреб вашої дитини.

Спеціальний педагог не лише допомагає писати ІНП. Він також має надалі працювати з вашою дитиною та виконувати його. Тому він може:

- займатися з вашою дитиною в кабінеті, обладнаному допоміжними засобами навчання, або в класі для учнів, які отримують спеціальні освітні послуги;
- реалізовувати навчальний процес спільно з учителем загальної освіти, наприклад, разом проводити уроки;
- працювати з іншими членами шкільного персоналу, зокрема з учителем загальної освіти, надавати методичні консультації, як забезпечити унікальні потреби вашої дитини.

Ще один важливий учасник команди з ІНП — **особа, котра може інтерпретувати результати комплексної оцінки дитини**, пояснити, як на їх основі скласти належну програму її навчання. Це може бути шкільний психолог, логопед, трудотерапевт тощо. Ре-

зультати комплексної оцінки показують поточний рівень успішності вашої дитини в школі й ті аспекти, в яких виявляються її потреби. Цей фахівець повинен пояснити, як необхідно організувати навчання дитини, належно забезпечити інші її потреби.

Інший важливий член команди — це **представник шкільного округу**, тобто працівник відділу з надання послуг учням, адміністратор чи консультант. Зазвичай, ці фахівці не відвідують засідань з питань планування і впровадження ІНП. Проте вони професійно орієнтуються в системі спеціальних освітніх послуг і чудово володіють питаннями освіти дітей з особливими потребами. Якщо представник від шкільного округу має час відвідати засідання, то зможе вказати на те, які ресурси необхідні школі. Тут важливо, щоб він мав повноваження виділяти такі ресурси й стежити за тим, аби дитина отримувала всі послуги, передбачені її індивідуальним навчальним планом.

До складу команди з ІНП також можуть входити **особи, які добре знають дитину й мають досвід роботи з нею за певними напрямками**. Зокрема, це приватний лікар-практик, котрий працював з вашою дитиною, або фахівець із системи охорони здоров'я, який також опікувався нею раніше. Ви або персонал школи можете запросити цих спеціалістів до участі в діяльності команди як її учасників чи консультантів. Окрім цього, -власного представника й захисника ваших інтересів, котрий добре знає вашу дитину, і котрий спеціалізується на роботі з такими дітьми й такою формою інвалідності, або інших фахівців (наприклад, педагога зі сфери

професійно-технічної освіти, який працював з вашою дитиною). Вони розкажуть про її сильні сторони та/або потреби. Окрім цього, шкільна команда може запросити одного чи кількох працівників, що володіють додатковою інформацією про вашу дитину, зокрема асистента вчителя.

У процесі складання ІНП постає важливе питання: чи потребує ваша дитина супутніх послуг і яких саме. Щоб відповісти на нього, до команди з ІНП залучають фахівців з інших служб для надання порад і зауважень. Вони діляться професійними знаннями про потреби вашої дитини, пояснюють, яким чином їхні послуги допоможуть ці потреби задовольняти. Залежно від індивідуальних особливостей вашої дитини, у засіданнях щодо розробки та впровадження ІНП можуть брати участь (або іншим чином забезпечувати консультативну підтримку) фахівці, що надають такі послуги: трудотерапевт, фізіотерапевт, психолог чи логопед.

Відколи дитині виповниться 16 років або незадовго до того, значну роль у процесі розробки ІНП починають відігравати **представники служб, які відповідають за організацію життя учня після закінчення школи.**

Ваша дитина з часом дорослішає і невдовзі потребуватиме інших послуг, що надаються службами у справах дорослих. У цей час школа зобов'язана запрошувати на засідання представників усіх інших установ, які надають послуги чи виділяють потрібні кошти для організації її переходу до нових умов життя та/або навчання. Зазвичай це — соціальний працівник, якого призначає управління

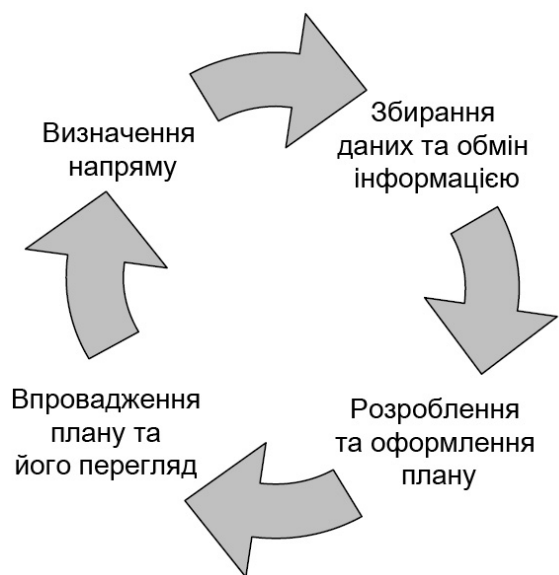
з надання спеціальних послуг дітям, представник служби професійно-технічної реабілітації та/або працівник відділу з питань підтримуваного життя. Вони допоможуть команді спланувати всі необхідні послуги для того, щоб дитина успішно пододала цей перехідний період. Такий фахівець також може надати ресурси своєї установи для оплати чи забезпечення потрібних послуг під час такого переходу. Якщо він відсутній на засіданні, то школа має вжити заходів, аби забезпечити участь відповідної установи в процесі планування послуг для організації переходу учня до нових умов життя та/або навчання.

До складу команди з ІНП може входити і ваша дитина (учень). Вона також має бути присутньою, якщо під час засідання передбачається обговорити можливі варіанти з організації перехідного періоду або наявні для цього послуги. Дедалі частіше учні відвідують засідання з розробки своїх ІНП і навіть виконують роль головуючого. Так вони отримують змогу висловлювати свої думки, впливати на формування власної програми, навчаються самостійно обстоювати свої інтереси й набувають навичок самовизначення.

Іноді команда коригує чи уточнює завдання ІНП відповідно до зміни показників успішності чи потреб вашої дитини. Тому її індивідуальний навчальний план — робочий документ, який постійно розвивається, відображаючи розвиток самого учня на його шкільному шляху.

Покрокова технологія роботи з ІНП

У цьому параграфі описана технологія створення ефективного ІНП, яка складається з чотирьох етапів і являє собою єдину цілісну систему. Будь-який з цих етапів може слугувати відправною точкою для розробки ІНП, якщо всі члени команди співпрацюють і взаємодіють між собою.

Нижче ми розглянемо кожен етап докладніше.

1. Збирання даних та обмін інформацією.

Розробляючи ІНП для вашої дитини, необхідно взяти до уваги такі важливі моменти.

- ✓ Врахуйте, як ваша дитина функціонує в різних сферах. Проаналізуйте її інтереси, свої спостереження за нею в різних аспектах життєдіяльності, результати формалізованих і неформальних оцінювань (діагностичних оцінювань для з'ясування сильних сторін і потреб), а також рівень академічної успішності.

- ✓ Поміркуйте, на вдосконалення яких аспектів (сфер) життєдіяльності дитини може бути спрямований її індивідуальний навчальний план, зокрема на покращення:

- комунікативних навичок;
- соціальних навичок;
- академічних навичок;
- моторики (великої та малої);
- когнітивних навичок;
- навичок саморегуляції (самопомоги);
- участі в житті громади;
- трудових навичок;
- проведення вільного часу, організації дозвілля.

2. Розробка та оформлення плану.

Для організації роботи зі складання індивідуального навчального плану та його впровадження команда призначає координатора, котрий призначає дату й час засідання та запрошує членів команди з ІНП. У процесі розробки й написання ІНП усі учасники мають пам'ятати про три типи завдань для учня:

- a) *індивідуальні довготермінові завдання* в загальному вигляді описують, що учень знатиме і вмітиме робити наприкінці навчального року;
- b) *короткотермінові навчальні завдання* — окремі менші за обсягом складові чи кроки в досягненні індивідуальних довготермінових цілей;
- c) *аналіз завдання* — розбивка певної дії на окремі елементи чи послідовність кроків, які має засвоїти дитина.

Власне навчальна програма в межах ІНП може бути викладена в **адаптованій формі** (тобто зі збереженням звичайних навчальних завдань типової програми, але з іншими способами їх досягнення та методами оцінювання); в **модифікованій формі** (коли навчальні завдання учня відрізняються від завдань типової навчальної програми); чи в **індивідуалізованій формі** (коли учень не навчається за матеріалом типової програми, а працює за власною програмою, яка значною мірою індивідуалізована й орієнтована на засвоєння читання, рахунку, елементарних соціальних і побутових навичок).

3. Впровадження ІНП та його перегляд.

Ви можете брати участь у процесі реалізації індивідуального навчального плану своєї дитини. Для цього рекомендовано:

- ✓ підтримувати регулярні контакти зі школою;
- ✓ активно долучатися до вироблення й ухвалення рішень, які стосуються вашої дитини;
- ✓ заохочувати її практикуватися та вдосконалювати навички, передбачені цілями ІНП, вдома;
- ✓ інформувати вчителя про будь-які зміни в домашньому середовищі, які можуть впливати на спроможність дитини працювати в школі.

4. Визначення напрямку.

Члени шкільної команди розробляють індивідуальний план навчання в

атмосфері співпраці та взаємодії, виходячи передусім з інтересів дитини, передбачають можливість залучити самого учня до формування власного плану. Під час засідання з питань розробки ІНП необхідно:

- ✓ розподілити ролі та обов'язки (зокрема, призначити координатора) та виробити спільне розуміння пріоритетних завдань у навчанні дитини;
- ✓ вивчити загальну інформацію;
- ✓ зібрати дані про учня;
- ✓ скласти його характеристику;
- ✓ визначити порядок пріоритетності його потреб;
- ✓ зафіксувати поточний рівень успішності й розвитку;
- ✓ сформулювати індивідуальні довготермінові та короткотермінові навчальні завдання;
- ✓ оформити індивідуальний навчальний план;
- ✓ схвалити його.

ІНП: що він собою являє і з чим його не варто плутати

ІНП — це...

1. ... узагальнений опис індивідуальних довготермінових навчальних завдань, найбільш пріоритетних для учня в поточному навчальному році; в ньому вказано конкретні засоби здійснення тих чи інших завдань.
2. ... документ, який передбачає заходи щодо соціальної чи культурної адаптації, формування адаптивної поведінки та організації переходу з одного середовища до іншого з новими умовами навчання/ життєдіяльності.
3. ... основа для планування навчального процесу учнів, чиї потреби не забезпечуються в межах провінційного освітнього стандарту і навчальних програм.
4. ... документ, у якому також може бути передбачено інші завдання (наприклад, розвиток мовлення під час занять з логопедом або за його консультативної підтримки, трудотерапію тощо).

ІНП не...

1. ... містить докладного переліку всього, що має вивчати учень.
2. ... обмежується лише питаннями навчальної програми та покращенням академічної успішності.
3. ... призначений тільки для учнів з важкими особливими потребами.
4. ... передбачає використання лише тих ресурсів, які є в розпорядженні класного вчителя.

Ключові елементи ІНП

1. Ідентифікаційні дані учня (П.І.Б., вік, клас) та загальна інформація про нього.
2. Характеристика поточного рівня успішності й розвитку учня, в тому числі його сильних сторін і потреб, визначених консенсним рішенням усіх членів команди.
3. Індивідуальні довготермінові завдання.
4. Короткотермінові навчальні завдання.
5. Методи, матеріали й стратегії навчання.
6. П.І.Б. членів команди, на яких покладено відповідальність за реалізацію ІНП, місце (школа, клас), де його передбачається впроваджувати.
7. Заходи для перегляду й оцінки ефективності ІНП, зокрема дати подальших засідань для аналізу проміжних успіхів учня.

Формулювання індивідуальних довготермінових завдань

В *індивідуальних довготермінових завданнях (ІДЗ)* міститься короткий опис того, що учень має знати й уміти робити наприкінці навчального року. Питання щодо розробки таких завдань докладно висвітлено в посібнику з ІНП, який було видано Міністерством освіти, громадянства і молоді. Наша книжка допоможе читачам отримати базове уявлення про методику їх формулювання в процесі складання та оформлення ІНП.

Для написання ефективних ІДЗ рекомендується дотримуватися критеріїв методики SMART:

Передумови ефективності індивідуального навчального плану

- Це робочий документ, безпосередньо пов'язаний із повсякденним навчальним процесом.
- Він передбачає комплексну оцінку рівня успішності й розвитку учня із залученням усіх членів команди в межах їхньої спеціалізації.
- У ньому чітко визначено, хто несе відповідальність за навчання учня.
- Це документ з «активним» статусом (його регулярно переглядають і коригують, враховуючи прогрес учня або інші зміни).
- Викладена в ІНП програма, розроблена з урахуванням даних і рекомендацій від фахівців зі сфери охорони здоров'я та консультантів, реалізується в повсякденному навчальному процесі.
- Батьки відіграють активну роль у напруженні та впровадженні ІНП як рівноправні члени команди.

Specific – конкретність.

Чітке формулювання індивідуальних навчальних завдань

Measurable – вимірюваність.

ІДЗ сформульовано таким чином, що дає змогу оцінювати успіхи учня.

Achievable – досяжність.

Таке ІДЗ — реалістичне для учня.

Relevant – актуальність.

Таке ІДЗ — значиме для дитини.

Time-related – визначеність у часі.

Таке ІДЗ може бути досягнуто за певний проміжок часу, зазвичай упродовж одного навчального року.

У процесі написання індивідуальних довготермінових завдань корисно працювати за такою схемою.

*[Учень] [дієслово в майбутньому часі]
[що/яким чином] [за якими критеріями]
[де] [а який термін].*

Приклад 1. *«Роббі читатиме більш чітко».*

Доцільність такого довготермінового завдання не викликає сумнівів. Однак наведеному формулюванню бракує конкретики. Таке довготермінове завдання не можна виміряти. Ми не знаємо також, наскільки вона досяжна. Окрім цього, в ній нічого не сказано про часові межі. Порівняймо це ІДЗ з наступним варіантом.

«До червня Роббі навчиться вимовляти звук [с] на 90% в суцільному мовленні в ситуаціях спілкування з різними людьми в школі та громаді».

Таке формулювання індивідуального довготермінового завдання набагато конкретніше. У ньому зазначено необхідний рівень точності вимови, завдяки чому вона стає вимірюваною. У ній також згадуються ситуації спілкування в школі та громаді, тому очевидно, що вона є важливою для дитини. Окрім цього, ця індивідуальна довготермінова мета вказує на те, за який період учень має її досягти.

Приклад 2. *«До кінця навчального року Саймон вивчить кольори та продемонструє своїх знання вчительці».*

Таке ІДЗ неконкретне (наприклад, які саме кольори має вивчити Саймон?) і невимірюване (яким чином Саймон може продемонструвати, що він знає кольори?). Нам також невідомо, наскільки така мета досяжна або значима для самого учня. Водночас, фраза «До кінця навчального року» вказує на проміжок часу для оволодіння потрібною навичкою.

Приклад 3. *«До червня на уроках математики учень навчиться за допомогою калькулятора підраховувати загальну вартість трьох заданих бакалійних товарів з рекламної листівки із 90% правильності».*

Наведене ІДЗ конкретне, вимірюване, значиме й окреслене в часі. Можливість його досягнення залежить від того, чи вміє учень користуватися калькулятором та чи може він розпізнати харчові продукти на рекламній листівці. Ці навички далі стають основою для формулювання короткотермінових навчальних завдань у межах зазначеної мети.

Оцінка якості написання індивідуальних довготермінових завдань

- Чи відображає таке завдання попередньо визначені пріоритетні напрями роботи з учнем?
- Чи відповідає воно його поточному рівню успішності?
- Чи узгоджується з тим, що члени команди вважають важливими, і з тим, які завдання вони ставлять перед собою?
- Чи написано стислою, чіткою та зрозумілою мовою, без професійної лексики й термінології?
- Чи визначено ІДЗ для всіх сфер життєдіяльності дитини, які було визнано пріоритетними і які є предметом його індивідуального навчального плану (наприклад, моторика, академічна успішність, соціальні навички)?

Див. корисні слова й фрази для написання індивідуальних довготермінових завдань *у додатку 3*.

Як формулювати короткотермінові навчальні завдання?

Короткотермінові навчальні завдання — це менші «технологічні» елементи індивідуальних довготермінових завдань. По суті, вони є певною послідовністю кроків у напрямку такої мети і піддаються вимірюванню. Щоб визначити потрібну послідовність чітко окреслених кроків на шляху до більшого загального результату, використовують *«аналіз завдання»*, тобто — розбивку складнішої дії на окремі її елементи. Відповідно до цієї методики, ефективними вважаються такі короткотермінові навчальні завдання, які:

- визначають базові складові чи кроки в досягненні відповідної ІДЗ;
- надають завдання (тобто конкретну дію) у вигляді чіткої послідовності простіших дій;
- описують, яким чином учень може продемонструвати володіння навичкою, передбаченою відповідним короткотерміновим навчальним завданням;
- визначають, коли учень має засвоїти таку навичку;
- вказують, за яких умов учень виконуватиме таку дію;
- визначають, за якими критеріями можна судити про оволодіння відповідною цільовою навичкою;

- регулярно переглядаються і коригуються.

Повернімося до наведеного вище прикладу.

«До червня на уроках математики Мері навчиться за допомогою калькулятора підраховувати загальну вартість трьох заданих бакалійних товарів з рекламної листівки із 90% правильності».

Це індивідуальне довготермінове завдання можна поділити на простіші й легші в досягненні складових навичок, які дитина продемонструє в своїй діяльності. Таким чином, отримуємо наступні короткотермінові навчальні завдання.

Отже, до червня учениця вмітиме:

- знаходити ціну першого заданого товару на рекламній листівці та вводити її в калькулятор;
- знаходити й натискати кнопку «+» на калькуляторі;
- знаходити ціну другого заданого товару на рекламній листівці та правильно вводити її в калькулятор;
- знаходити й натискати кнопку «+» на калькуляторі;
- знаходити ціну третього заданого товару на рекламній листівці та вводити її в калькулятор;
- знаходити й натискати кнопку «=» на калькуляторі й виконувати підрахунок на 90% правильно.

Оцінка якості написання короткотермінових навчальних завдань

- Чи можна реалізувати такі короткотермінові навчальні завдання за певний проміжок часу?
- Чи відображають ці короткотермінові навчальні завдання, взяті в сукупності, базові складові відповідної ІДЗ?
- Чи є ці короткотермінові навчальні завдання вимірюваними?
- Чийдеться в таких завданнях з ІНП про те, як учень засвоюватиме потрібну навичку, як планується оцінювати його проміжні успіхи та за який період учень має нею оволодіти?

Імовірно, що ви, як батьки, не маєте належних знань і досвіду, або визначати й формулювати індивідуальні довготермінові й короткотермінові навчальні завдання для своєї дитини. Аналіз завдання із розбивкою певної дії на менші, «компактніші» складові, також може виявитися непростим. Тому ІНП для вашої дитини розробляється в процесі командної взаємодії. Одна з її переваг полягає в тому, що до команди можна залучати інших людей, більш компетентних у цих сферах (зокрема ресурсних учителів, трудотерапевтів тощо). Вони допоможуть перетворити загальне формулювання певної мети ІНП на послідовну низку досяжних завдань із практичним покроковим планом їх реалізації. Тому ви зобов'язані уважно перечитати ІНП і з'ясувати, як передбачається досягати його мети і якими мають бути проміжні результати вашої дитини. Далі, коли ви

отримаєте чітке уявлення про те, як буде організований навчальний процес у школі, то зможете працювати з дитиною вдома: вдосконалювати й закріплювати окремі навички у виконанні певної дії (тобто окремі її кроки, визначені завдяки аналізу завдання. Тим самим ви допомагатимете їй рухатися від одного навчального завдання до іншого і, зрештою, вирішувати довготермінові завдання ІНП.

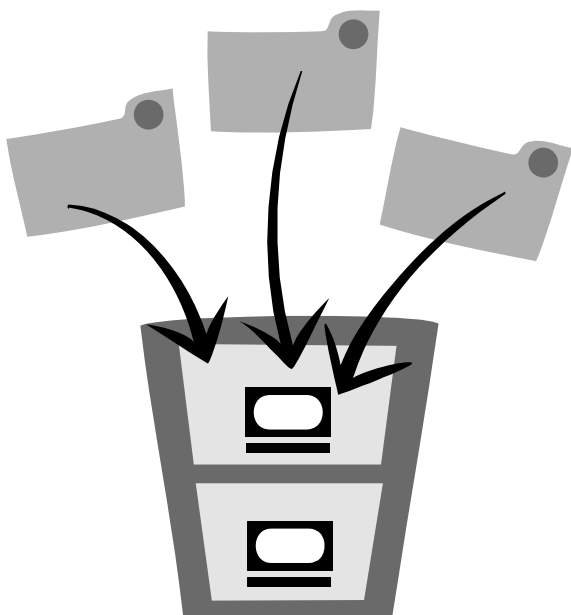
У процесі складання і впровадження індивідуального навчального плану варто дотримуватися таких рекомендацій.

1. **Добре підготуйтеся до засідання з питань ІНП.** Поміркуйте над тим, що ви хочете сказати, і викладіть це на папері у формі інформаційної довідки. Наприклад, у ній можна описати сильні сторони своєї дитини й власні думки про те, чого вона потребує для успішного навчання в школі. В цій довідці також можна зазначити будь-які інші питання стосовно освіти вашої дитини, які, на вашу думку, є проблемними. Якщо за браком часу у вас не буде можливості обговорити їх на засіданні, надайте свою інформаційну довідку для долучення її до ІНП. Переконайтеся в тому, що всю надану вами інформацію, ваші думки й зауваження було внесено до протоколу засідання. Таким чином, ваша участь у створенні ІНП буде відображена й зафіксована документально.
2. **Будьте активними.** Коли роботу зі складання ІНП завершено, вас попросять його підписати. Якщо ви не згодні зі змістом цього документа або вимагатимете більше часу для його

вивчення, вам мають дати змогу пояснити, які моменти викликають у вас занепокоєння. Якщо ви відмовляєтеся підписувати ІНП, то жодну його частину не може бути використано для роботи з дитиною. Якщо ви в основному погоджуєтеся з ним, то при підписанні вкажіть, з якими пунктами ви згодні. Після цього його можна буде впроваджувати. Потім запишіть свої зауваження в окремій графі «Для коментарів» в індивідуальному навчальному плані.

3. Заведіть окрему теку для документів, які стосуються проведення засідань та самого індивідуального навчального плану (вам мають надати примірник цього документа). Усі письмові повідомлення, які ви надсилаєте або отримуєте від школи/адміністрації шкільного округу, зберігайте в спеціальній папці, щоб, за потреби, швидко знайти необхідну інформацію. Також щоразу занотовуйте в окремому журналі дату й зміст телефонних розмов і зустрічей, які стосуються освіти вашої дитини.

4. Дуже важливо попередньо ознайомлювати дитину з навчальним матеріалом. Наприклад, можна переглянути його перед уроками або до початку занять у школі після вихідних чи іншої перерви в навчанні. Також рекомендується закріплювати потрібні навички поведінки, повторювати правила шкільного розпорядку та знайомити дитину з ключовими поняттями, які вивчаються на уроках з різних предметів. Це допоможе знизити рівень її тривожності й сприятиме плавному входженню в навчальний процес. Попросіть шкільного вчителя надати вам плани поточних і наступних уроків, щоб підтримувати свою дитину й дати їй змогу максимально реалізувати свій потенціал у навчанні.

Контрольні запитання для батьків

Наскільки інклюзивним є навчання вашої дитини?

Цю анкету наведено тут за матеріалами «Посібника з інклюзивного навчання для батьків», підготовлений і виданий регіональним відділенням Асоціації життя в громаді у провінції Саскачеван (2003). Пропоновані запитання слугують критеріями для оцінки освітніх послуг, що надаються вашій дитині, та її індивідуального навчального плану. Вони також допоможуть з'ясувати, наскільки дитина залучена до навчання й шкільного життя.

Індивідуальний навчальний план

- Чи розроблявся ІНП на основі командного підходу? Чи було враховано ваші думки й зауваження, і чи відображені вони в цьому документі?
- Чи брала ваша дитина активну участь у засіданні з питань ІНП щоразу, коли це було можливо та незалежно від способу такої участі?
- Чи передбачає ІНП створення умов для інклюзивного навчання?
- Чи зарахована ваша дитина до звичайного класу?
- Чи є в ІНП чітке положення про охоплення вашої дитини позанавчальною діяльністю?
- Чи вказано в ІНП, хто несе відповідальність за навчання вашої дитини?
- Чи визначено в ІНП мету, а також методики вимірювання прогресу дитини в навчанні?
- Чи залучатиметесь ви до проведення подальших засідань та до процесу оцінки ІНП?
- Чи вказано в ІНП конкретні адаптації та види підтримки?
- Чи допоможуть такі адаптації й види підтримки підготувати вашу дитину до участі в навчальному процесі та житті класного колективу?
- Чи існують можливості для інклюзії вашої дитини до соціального середовища школи поза уроками (тобто до взаємодії з ровесниками й дорослими під час обідньої перерви або позакласних заходів)? Чи забезпечуватиме школа необхідну підтримку вашій дитині, щоб вона справді могла стати частиною шкільного колективу?
- Чи запроваджено план для підтримання регулярних контактів?

Навчальний процес

- Чи бере вчитель відповідальність за навчання вашої дитини і чи залучає допоміжних працівників, щоб дитина якомога легше ввійшла в навчальний процес і життя класного колективу?
- Чи працює ваша дитина самостійно та разом з іншими дітьми (на відміну від ситуації, коли на уроці вона залишається наодинці з асистентом учителя)?
- Чи супроводжує асистент учителя вашу дитину в усьому, що вона робить? (Постійна присутність цього працівника може зменшувати можливості для налагодження дружніх стосунків з іншими дітьми в класі).
- Чи підтримує вчитель регулярні контакти з вами (наприклад, пише свої зауваження й коментарі в учнівському інформаційному щоденнику, вміщує в електронній пошті, спілкується з вами під час регулярних телефонних розмов і зустрічей)?
- Чи навчається дитина переважно в звичайному класі (тобто, більше 50% матеріалу своєї програми дитина опановує в середовищі своїх ровесників без особливих потреб)?
- Чи забирають дитину зі звичайного класу ненадовго для роботи над окремими індивідуальними завданнями?
- Чи залучається дитина, як правило, до тих самих видів діяльності, що й решта класу (хоча іноді дещо адаптованих чи модифікованих), чи працює за останньою партою разом з асистентом учителя?
- Чи відповідають вікові дитини навчальні матеріали, які вона використовує (наприклад, якщо дитина вчиться читати, то чи є зміст книжки цікавим для інших дітей такої самої вікової групи)?
- Чи розміщені парти так, щоб ваша дитина могла почуватися повноправним учасником класного колективу, а не сиділа за останньою партою, що відокремлювало б її від інших дітей?
- Чи обходять вашу дитину увагою так, ніби її немає?
- Чи пропонує вчитель перевести дитину до іншого класу або навчального закладу, як тільки виникають проблеми?
- Чи можна сказати, що в класі поважають і цінують відмінності між людьми?
- Чи вживають учні слова «працювати разом» і «допомагати», коли проводять час із вашою дитиною?
- Чи отримує ваша дитина домашні завдання так само, як інші учні?

Школа

- Чи відображено в місії школи імператив цінності кожного учня та поваги до всіх?
- Чи дотримується адміністрація школи цієї місії, зокрема, чи надає підтримку та бере участь у процесі розробки і впровадження ІНП?
- Чи надала вам школа примірник своїх внутрішніх положень стосовно інклюзії?
- Чи проводяться в школі заходи для виховання позитивного ставлення до розмаїття?
- Чи сприймає адміністрація школи відповідальність за забезпечення всіх необхідних акомодаций та видів підтримки?

Інші зауваження стосовно процесу розробки та впровадження ІНП у вашій школі.

Розділ 4

Обстоювання інтересів

або **Що робити, коли поточна ситуація вас не влаштовує?**

Короткий огляд розділу

Обстоювання інтересів: коротка ілюстрація

Вступ

Розроблення концепції обстоювання інтересів

Навички обстоювання інтересів та інформація

Порядок врегулювання спорів на трьох рівнях шкільної системи

Обстоювання інтересів і суперечка з авторитетною особою

Як виявити проблему?

Як почати обстоювати інтереси своєї дитини?

Стратегії та навички ефективного обстоювання інтересів

Переконання, очікування та ставлення

Як вирішувати проблеми

Розвиваємо навички ефективної співпраці

Командна співпраця

Вирішення проблемних питань у межах шкільної системи

Вирішення конфліктів

Контрольні запитання для налагодження ефективної співпраці між батьками та фахівцями

- Для батьків
- Для фахівців

Обстоювання інтересів: коротка ілюстрація

Марку 17 років і він навчається в 11 класі. Його життя — це життя особи з квадриплегією і трахеостомією, тому поруч із ним повсякчас має бути кваліфікована медсестра. Марк пересувається на електричному візку й користується портативним комп'ютером із допомогою указки, що кріпиться до голови. Понад усе він любить музику. І хоча в житті хлопця багато труднощів, його мати Деббі розповідає: «Найскладнішим було потрапити до школи, щоб навчатися й перебувати в колективі однолітків».

«У Манітобі дуже мало медсестер, і це стало найбільшою перешкодою. І якщо він має змогу відвідувати хоча б деякі уроки, можна вважати, що йому пощастило, — пояснює вона. — Марк не може брати участі в позакласних заходах, хіба що ми його привеземо, оскільки наші можливості наймати працівника для тимчасового догляду за ним дуже обмежені».

Але попри це Марк добре адаптувався до навчального процесу й завоював повагу своїх товаришів. Деббі з вдячністю згадує початкову школу, яка відіграла значну роль в успішному залученні її сина до навчання й шкільного життя.

«Їхня відданість ідеям інклюзії згодом визначила характер шкільного досвіду Марка. Чим би не займалися інші діти, педагоги завжди адаптували діяльність таким чином, щоб він також міг до неї долучитися. Далі естафету перейняла старша школа, запровадивши такий самий підхід».

Подібно до багатьох інших батьків, Деббі стійко захищає інтереси свого сина.

«Саме лише намагання втриматися на плаву зробило нас сильнішими, — зазначає вона. — Мені дуже мало вдається відпочити, і, напевно, це спонукає мене звертатися по допомогу за будь-якої нагоди. І, безумовно, коли ми бачимо, що завдяки нашим зусиллям справи в Марка йдуть добре, це надихає нас ще більше».

«Ми переконані, що інклюзія — це єдиний шлях, і наш досвід свідчить, що вона є реальною. Водночас ми розуміємо, що нам і надалі доведеться стикатися з перешкодами, поки суспільство не усвідомить справжньої цінності розмаїття. Нині багатьом непросто побачити переваги включення в широкий суспільний простір людей, які не є повністю самостійними й «не виконують свою частку роботи». Але якщо кожна особа включена в соціум, робить внесок у процвітання своєї спільноти, а спільнота з повагою його сприймає, то така ситуація несе в собі безліч вигод і примножує благополуччя кожного. Товариші Марка пишуться кожним його досягненням і підтримують його. Вони дарують мені надію, адже нинішня молодь — провідна рушійна сила успішного втілення інклюзії в майбутньому».

Вступ.

Ніколи не погоджуйся плазувати, якщо відчуваєш у собі здатність літати.

Гелен Келлер

Що ж таке «обстоювання інтересів»? Яким чином батьки можуть розвинути потрібні навички, аби ефективно представляти інтереси своєї дитини? Під поняттям «обстоювання інтересів» (англ. *advocacy*) розуміють палку підтримку когось чи чогось, причому така підтримка виражається в активних діях. Іншими словами, необхідно віднайти свій голос і заявити про те, що, на вашу думку, є найкращим для вашої дитини. Також потрібно активно слухати людей навколо себе, щоб навчитися продуктивно з ними працювати. Але передусім вам необхідно сформулювати уявлення про майбутнє вашої дитини, яке дасть їй змогу максимально самореалізуватися й таким чином стати ефективним громадянином свого суспільства. Нижче наведено кілька базових запитань, які допоможуть виробити чітку концепцію такого майбутнього. Поміркуйте над цими запитаннями і постійно пам'ятайте свої відповіді на них, зокрема, коли необхідно приймати рішення щодо освіти вашої дитини.

Наскільки добре ви знаєте свою дитину?

Яку роль ви відіграєте в житті своєї дитини?

Як би ви хотіли, щоб до вашої дитини ставилося її оточення та громада?

Якої ви думки про таланти й задатки своєї дитини?

Який внесок ваша дитина робить у життя вашої родини, громади й суспільства загалом?

Які очікування ви маєте стосовно своєї дитини щодо навчання?

Нижче окреслено позитивну концепцію обстоювання інтересів, яка допоможе вам орієнтуватися в системі освіти та в суспільстві загалом.

Розроблення концепції обстоювання інтересів

- ✓ Я вважаю себе фахівцем з питань, які стосуються моєї дитини.
- ✓ Я розумію, що я — постійна частка в житті моєї дитини.
- ✓ Я усвідомлюю свою активну роль і свою відповідальність за досягнення змін.
- ✓ Я хочу, щоб люди сприймали мою дитину з інвалідністю передусім як дитину з такими самими базовими потребами, як в інших дітей.
- ✓ Я визнаю й розвиваю здібності, таланти й інтереси моєї дитини.
- ✓ Я переконаний(а), що особа з інвалідністю — цінна та важлива частина своєї родини, громади та суспільства.
- ✓ Я маю високі очікування стосовно своєї дитини і вірю в її здатність навчатися, досягати успіху в інклюзивному середовищі, бути повноправним членом суспільства.

Навички обстоювання інтересів та інформація

«Розбіжності думок — природна частина робочих стосунків. Іноді вони призводять до суперечок. Якщо вас або вашу дитину щось у школі не

влаштовує, то всі сторони так чи інакше задіяні до цієї проблемної ситуації, мають працювати разом і намагатися вирішити її якнайшвидше і в найбільш справедливий спосіб... У кожному шкільному окрузі має бути нормативний документ із чітко прописаними діями педагогів і батьків, а також — із порядком вирішення проблем і врегулювання спорів на рівні школи та адміністрації шкільного округу».

Рішення щодо планування програми навчання і направлення дитини до того чи іншого класу приймаються усією шкільною командою, до якої також входять батьки. Іноді, ви, батько чи мати, можете не погоджуватися з рекомендаціями інших членів команди. Зазвичай, ці розбіжності вирішують самі учасники в неформальний спосіб. До того ж, деякі спірні ситуації потребують врегулювання на іншому рівні за більш формалізованою процедурою.

Ваша мета як захисника інтересів своєї дитини полягає в тому, щоб вона отримувала послуги й освіту, на які має право.

Порядок врегулювання спорів на трьох рівнях шкільної системи

У провінції Манітоба адміністрація та правління кожного шкільного округу зобов'язані у співпраці з батьками докладати всіх зусиль на рівні школи й округу для вирішення питань, які порушують батьки стосовно освіти своєї дитини. Це можуть бути питання різного характеру: від ставлення до дитини в школі (наприклад, якщо існують проблеми жорстокого поводження у стосунках між ровесниками чи між дитиною та вчителями); розробка прог-

рами для дитини (наприклад, у випадку непогодження зі змістом її індивідуального навчального плану); вибору місця навчання (наприклад, коли виникають сумніви з приводу того, чи забезпечує місцева школа відповідну програму для здобуття належної освіти; або якщо дитину не зараховують до місцевої школи, а натомість направляють до іншого навчального закладу); і до видів підтримки, покликаних допомогти дитині здобувати належну освіту (наприклад, якщо такої підтримки забагато чи, навпаки, недостатньо). Батьки також мають співпрацювати з персоналом шкільного округу, разом шукати способи вирішення проблемних питань. Якщо виникне незгода щодо забезпечення освіти учневі з особливими навчальними потребами, то сторони можуть вдатися до таких варіантів.

- **Вирішення спору на рівні школи.** Зазвичай спроби врегулювати розбіжності на рівні навчального закладу — оптимальний вихід із ситуації. Сторони отримують можливість у реальні терміни виробити взаємоприйнятне рішення. До цього процесу залучені вчитель, інші працівники школи та її керівництво
- **Вирішення спору на рівні адміністрації/правління шкільного округу.** Відповідно до цієї процедури, до правління шкільного округу подається офіційна апеляція, за результатами розгляду якої правління ухвалює рішення. До цього процесу можуть бути залучені працівники адміністрації шкільного округу, її керівник (інспектор округу) та члени правління.

- **Вирішення спору на рівні Міністерства.** Рішення правління шкільного округу щодо забезпечення належної освітньої програми вивчає спеціальна комісія, яку призначає Міністр з питань освіти, громадянства і молоді за рекомендацією координатора з розгляду заяв.

Обстоювання інтересів і суперечка з авторитетною особою

В обстоюванні інтересів завжди існує досить реальна перспектива протистояння з авторитетною особою, що для багатьох є серйозним випробуванням. Така ймовірність може викликати відчуття тривожності, страху, небезпеки та інші емоції залежно від характеру особистості. Інколи захисник інтересів, свідомо чи не зовсім свідомо, уникає ситуацій, в яких так чи інакше закладена можливість конфлікту з авторитетними представниками системи. Це можна спостерігати досить часто, проте для ефективного захисника інтересів вона небажана. Бо зрештою така поведінка призводить до того, що інтереси й потреби тих, кого захищають, задовольняються неповною мірою. Тому, беручи до уваги ці потенційно вагомні наслідки, необхідно допомагати захисникам інтересів упевнено виконувати цю роль і тим самим збільшувати їхні шанси на досягнення успіху».

Спробуйте розібратися в тому, як ваш минулий досвід взаємодії з освітньою системою, позначається на ваших думках і почуттях стосовно обстоювання інтересів вашої дитини. Можливо, аби краще допомагати сво-

їй дитині, вам спершу доведеться позбутися власних страхів та відчуття дискомфорту під час розмови з учителем, представником шкільної адміністрації тощо. Якщо ви вважаєте, що можете втратити самовладання в подібній ситуації, що, безумовно, зашкодить продуктивній співпраці зі шкільною командою, попросіть іншого захисника інтересів, який пройшов відповідну підготовку, або свого друга попрацювати з вами. Іноді корисно звернутися до третьої сторони, щоб спільно обговорити нові ідеї та своє занепокоєння. Це допоможе скласти чітке уявлення про проблему, з якою ви зіткнулися, визначити бажаний спосіб її вирішення. У наступних параграфах ми докладніше зупинимося на різних видах обстоювання інтересів, розглянемо навички й прийоми, які необхідно опанувати батькам, щоб стати ефективними захисниками інтересів своєї дитини.

Як виявити проблему?

- Що мене непокоїть?
- Чому це мене непокоїть? Чи суперечить це моїм переконанням/системі цінностей?
- Що відчуваю я та що відчуває моя дитина у зв'язку з цією ситуацією?
- Коли це почалося?
- Як довго це триває?
- Хто залучений до цієї ситуації?
- Чи є в мене час для того, щоб намагатися її вирішити?
- Що буде, якщо я не вирішу цю проблему?

Перш ніж узятися вирішувати проблемне питання, необхідно добре поміркувати. Корисно зважати на такі рекомендації.

Не всі проблеми, з якими ви стикаєтеся, обов'язково потребують від вас певних кроків для їх вирішення в офіційному порядку. Вам потрібно навчитися обирати свої дії так само, як у вихованні своєї дитини, коли ви привчаєте її до дисципліни й допомагаєте обирати належні моделі поведінки. Порівняйте потенційну шкоду й потенційні переваги збереження *status quo*, а потім подумайте, чи варто втрутитися й вимагати зміни обставин.

Якщо ви вирішили вживати заходів для розв'язання проблемної ситуації, зокрема вдатися до певної формалізованої процедури врегулювання спорів, то потрібно визначити, який вид обстоювання інтересів для вас оптимальний. Існує чотири основні варіанти такої діяльності. Вони схожі за своєю сутністю, а головна відмінність між ними полягає в тому, хто саме виступає в ролі захисника інтересів. Зважте свої навички, сильні сторони та наявний час і поміркуйте, який варіант підходить вам найкраще.

1. *Учнівське обстоювання інтересів* можливе тоді, коли сам учень говорить від свого імені.
2. *Природне обстоювання інтересів* характеризує ситуацію, коли батьки виступають від імені своєї дитини.
3. *Індивідуальне обстоювання інтересів* застосовується тоді, коли батьки звертаються по допомогу

до друга, члена родини або спеціально підготовленого активіста-правозахисника в галузі інвалідності.

4. *Системне обстоювання інтересів* наявне тоді, коли особа чи група діє від імені інших людей, яких вона представляє.

Необхідно пам'ятати, що перед тим, як подати скаргу, захисник інтересів завжди повинен накреслити план вирішення проблемної ситуації. Такий план має вести до позитивного результату, який, з одного боку, буде корисним для дитини, а з іншого — не завдаватиме шкоди жодній іншій стороні, якої така скарга стосується.

Як почати обстоювати інтереси своєї дитини?

Коли ви обстоюєте інтереси своєї дитини або запрошуєте іншу особу виступити в цій ролі від вашого імені, слід мати на увазі дві речі:

по-перше, ваша мета — обстоювати думку, що школа надає вашій дитині «належну освіту»;

по-друге, сформувати й підтримувати здорові робочі стосунки зі школою.

Стратегії та навички ефективного обстоювання інтересів

Алан Сімпсон, засновник канадського руху за незалежне життя та один із міжнародно визнаних лідерів у галузі захисту прав людей з інвалідністю,

спільно з Родом Лаудером з Асоціації життя в громаді провінції Вінніпег, доклали багато зусиль для поширення ефективних стратегій обстоювання інтересів серед батьків, які мають дітей з особливими потребами. Обидва правозахисники підкреслюють необхідність *пошуку союзників* та неформальних джерел влади в бюрократичній системі. Наприклад, якщо один-двоє працівників школи чи адміністрації шкільного округу налаштовані проти змін, це зовсім не свідчить про те, що решта також їх не сприймає. На рівні школи, округу, сусіднього округу чи Міністерства освіти ви можете зустріти людей, які з готовністю запропонують вам свою допомогу, інформацію чи пораду, але воліють робити це непомітно. Важливо розвивати стосунки з людьми, які поділяють ваші інтереси, однак для досягнення потрібних змін їм доводиться діяти «за лаштунками».

Іноді особа, яка обіймає керівну посаду, насправді не відіграє ключової ролі. Можливо, в прийнятті рішень вона покладається на свого помічника чи заступника, який пропонує альтернативні варіанти або проекти нормативних документів. У такому разі, напевно, доцільніше розвивати гарні стосунки з цим помічником чи заступником.

Секрет ефективного обстоювання інтересів — наполегливість. Вона передбачає пошук творчих шляхів для налагодження контактів з людьми, які приймають рішення. Якщо у вас є спільні інтереси з особою, яка має вплив у питаннях освіти вашої дитини, скористайтеся цим як приводом з нею познайомитися. За будь-якої нагоди пропонуйте свою допомогу школі,

працюйте волонтером на уроках. Це дасть змогу краще орієнтуватися в ситуації та з'ясувати, хто має необхідні повноваження, аби сприяти вирішенню питань освіти вашої дитини, і до кого можна звернутися за підтримкою в процесі обстоювання її інтересів.

За можливості, потрібно намагатися досягати бажаних змін шляхом обговорення, переконування та проведення зустрічей з людьми, задіяними до ситуації, яку ви прагнете вирішити. Якщо це не спрацює, переходьте до більш офіційних заходів, які потенційно можуть призвести до конфлікту. Ступінь вашої участі у врегулюванні спору, впливу й особистого контролю за цим процесом зменшуватиметься так само, як ви вдаєтеся до більш формалізованих процедур, щоб змінити ситуацію з освітою вашої дитини.

На думку Алана Сімпсона й Рода Лаудера, незалежно від того, на якому рівні освітньої системи ви готуетесь вирішувати ту чи іншу проблемну ситуацію, існує три **ключові складові** ефективного обстоювання інтересів:

- позитивні переконання, очікування й ставлення;
- знання технологій вирішення проблем, визначення інтересів і можливих рішень;
- знання принципів, за якими працюють (або не працюють) школи та бюрократичні системи.

Переконання, очікування та ставлення

Як батьки, ви перш за все маєте твердо вірити в те, що: *«Моя дитина заслуговує на таку ж достойну освіту, як і будь-яка інша»*. Щоб отримати такі справедливі можливості для навчання, ваша дитина може потребувати додаткової підтримки й ресурсів. Важливо бачити в ній людину, яка розвивається і є спроможною. Через те для вас кінцева мета інклюзивного навчання полягає в тому, щоб ваша дитина навчилася жити максимально незалежним життям в інклюзивному суспільстві. Щоб допомогти своїй дитині стати спроможною та дієздатною особистістю, намагайтеся залучати її до прийняття рішень та здійснення вибору. В старшому віці заохочуйте її до активнішої участі в плануванні навчання та визначенні завдань.

Кожен із нас має свій досвід шкільного навчання, що визначає характер наших нинішніх поглядів на школу. Відтак, батькам необхідно розібратися зі своїм власним ставленням до школи, з тим, які почуття вона викликає, щоб це не ставало на заваді в обстоюванні інтересів дитини. Можливо, для вас буде доцільним заручитися підтримкою союзника і попросити разом з вами відвідувати засідання в школі. Можливо, вам потрібно поділитися своїм занепокоєнням зі шкільною командою або запропонувати інше місце для проведення засідань, де б ви почувалися комфортніше (наприклад, не в класі, а в шкільній бібліотеці).

Друге ваше фундаментальне переконання має полягати в тому, що *ви — найкращий захисник інтересів своєї дитини*. Деякі працівники нав-

чального закладу, яких ви поступово зустрінете, стануть вашими важливими союзниками в різні періоди навчання вашої дитини. Однак ви будете поруч з нею упродовж усього шкільного шляху. Налагоджуючи міцні контакти зі школою та її персоналом, ви зможете бути в курсі поточних подій у навчальному закладі та визначати потенційних союзників, коли необхідно обговорити інтереси вашої дитини.

Радимо вам поміркувати над розширенням своєї ролі захисника інтересів дитини та залучатися до співпраці зі школою за такими напрямками:

- надання допомоги в проведенні позакласних заходів;
- волонтерська робота в школі чи класі;
- допомога в організації спеціальних подій (наприклад, загальношкільного «Дня розмаїтого світу»);
- залучення до роботи батьківського комітету при школі;
- висунення своєї кандидатури на виборах до правління шкільного округу.

Як вирішувати проблеми?

Аналізуючи проблему, що призвела до значної суперечки, корисно з'ясувати свою позицію та інтереси, а також позицію й інтереси школи. У суперечках ми можемо триматися за свої заявлені позиції, що створює сценарій «поразки чи перемоги». Натомість, вар-

то звернути увагу на інтереси, що лежать в основі цих позицій. За такого підходу виявляється, що спірну ситуацію можна вирішувати за іншим сценарієм, в якому виграють обидві сторони й реалізуються інтереси батьків та школи.

Позиція — це висловлена вами заява про те, що ви хочете або повинні мати. Вона може виражатися у формі вимоги, пропозиції чи бажаного курсу дій.

Інтерес — це мотивація або причина, що лежить в основі позиції та пояснює, чим продиктоване заявлене вами бажання. Інтерес може вказувати на потребу, прагнення чи занепокоєння.

Розгляньмо такий приклад.

Батьки Джона говорять ресурсному вчителю, що хочуть, аби їхній син чергував по школі.

Ресурсний учитель відповідає, що це неможливо.

Це позиції сторін

Позиція батьків продиктована низкою **інтересів** — власних та їхнього сина, наприклад: підняти статус Джона в школі, посилити чи налагодити дружні стосунки з іншими учнями, опанувати нові вміння і навчитися нести відповідальність за інших.

Інтереси вчителя можуть полягати в тому, щоб забезпечувати безпеку Джона та інших учнів. Можливо, його турбує те, хто наглядатиме за Джоном і чи

потрібно залучати одного з працівників школи, якому доведеться пожертвувати своєю обідньою перервою. Ймовірно, педагога також непокоїть, що через чергування по школі вранці, в обід і після занять у Джона не залишиться сил для того, щоб сидіти на уроках і засвоювати матеріал на своєму звичайному рівні.

Водночас, у батьків та вчителя напевно є **спільні інтереси**, зокрема: допомогти Джону сформувати гарну самооцінку, знайти друзів і набути нових умінь. Окрім цього, батьки й учитель турбуються про безпеку хлопця і про його успішність у навчанні. Тому обидві сторони мають шукати шляхи для реалізації якщо не всіх, то, принаймні, більшої частини цих інтересів. Ймовірно, Джон зможе чергувати по школі тільки в певні дні або в певний час. Можливо, він виконуватиме обов'язки чергового спільно зі своїм наставником чи ровесником, який подаватиме приклад і допоможе підкріплювати потрібні навички для виконання цієї ролі.

Існує низка стратегій для досягнення змін і врегулювання суперечностей.

- **Співпраця, орієнтована на вирішення проблеми**, означає, що люди спільно шукають способи розв'язання певної проблемної ситуації. В цьому процесі необхідно брати до уваги потреби й очікування кожного учасника. Також у ньому не передбачено залучення третьої сторони.
- **Переговори**, під час яких учасники аналізують проблемні питання й намагаються знайти «точки дотику», щоб на їх основі

успішно вирішити спірну ситуацію.

- **Процедура примирення** проводиться за участі третьої сторони, яка допомагає скеровувати процес примирення. Зазвичай, ця особа зустрічається з кожною стороною окремо й виконує функцію мирного посередника.
- **Медіація** — технологія врегулювання спорів, що застосовується з добровільної згоди сторін і передбачає залучення посередника, кандидатуру якого погоджують обидві сторони. На відміну від процедури примирення, медіація має більш формалізований характер.
- **Третейський суд / винесення рішення** також передбачає залучення третьої сторони, не зацікавленої в спорі. В цьому випадку рішення для вирішення проблеми ухвалює третя сторона.
- **Звернення до суду** — це найбільш формалізований спосіб врегулювання спору. Сторони звертаються до адвокатів, які виступають від їхнього імені та представляють їхні позиції й аргументи під час відкритого судового слухання. Після цього суддя або присяжні виносять рішення, що має обов'язкову силу.

Наведені стратегії врегулювання спірних ситуацій відрізняються тим, як сторони можуть особисто впливати на процес ухвалення рішення. Оптимальним варіантом тут є вирішення проблем у співпраці, тоді як у

випадку звернення до суду особистий контроль зведено до мінімуму.

Стиль взаємодії, який обирають сторони в процесі врегулювання розбіжностей, також може варіюватися від обговорення й переконування до змагальності чи конфлікту. Якщо у вирішенні проблемного питання у вас зі школою складаються стосунки змагальності, то цілком ймовірно, що одна зі сторін вийде з такої ситуації переможцем, а друга опиниться в програті. Якщо виграєте ви, то, незважаючи на досягнення своєї мети, в результаті такої суперечки можете зруйнувати відносини зі школою, які існували до того.

Безумовно, оптимальний варіант вирішення будь-якого проблемного питання — співпраця, яка уможливіло його конструктивне обговорення.

Розвиваємо навички ефективної співпраці

Співпрацювати можна навчитися. Декому вміння співпраці даються легко, іншим доводиться докладати значних зусиль. Проте кожна людина здатна ефективно співпрацювати за наявності бажання з її боку, відповідних можливостей та підтримки. Навички, необхідні для продуктивної співпраці, умовно поділяють на п'ять категорій. Працюючи над удосконаленням своїх здібностей у кожній з цих сфер, ви зможете покращити свою загальну здатність ефективно співпрацювати з іншими людьми. До цих категорій належить:

- уміння проводити конструктивні зустрічі;
- обмінюватися інформацією і навичками;

- аналізувати й вирішувати проблеми;
- приймати рішення шляхом консенсусу;
- застосовувати технології вирішення конфліктів.

Щоб проводити ефективні зустрічі, потрібно визначити час і місце; запросити всіх учасників, які залучені до процесу освіти вашої дитини; заздалегідь підготуватися до обговорення, не відволікатися від предмета розмови (ваша дитина), забезпечувати систематичну роботу учасників під час зустрічі та завершити її, коли всі питання вирішено.

Під час зустрічі важливо надавати інформацію в точній і стислій формі. Всі учасники мають стежити за тим, щоби вона була зрозумілою для кожного. Коли якась деталь викликає у вас сумніви, попросіть уточнити. Необхідно заздалегідь планувати, продумати тему обговорення та способи надання інформації (в письмовій формі, через особисте спілкування тощо).

Нижче окреслено технологію вирішення проблем у співпраці, що складається з п'яти кроків.

- 1. Визначте проблему.** Для того, щоб належним чином вирішити порушену проблему, всі учасники мають погоджуватися, що вона актуальна. У разі розбіжностей з приводу серйозності проблеми, можливо, слід переглянути саму проблему або запросити на зустріч представників іншої ланки шкільного персоналу.
- 2. Визначте причини.**

3. Запропонуйте і розгляньте кілька способів вирішення проблеми. Під час обговорення різних заходів, спрямованих на вирішення проблеми, може виявитися, що їх реалізація потребує певних змін. Ймовірно, однією з найбільших перешкод на цьому етапі буде неприйняття цих змін деякими членами команди.

4. Оберіть потрібні стратегії та реалізуйте їх. Намагайтеся досягти консенсусу в процесі погодження тих чи інших заходів.

5. Контролюйте результат. Оцінюйте ефективність прийнятих рішень у процесі їх реалізації.

Командна співпраця

Подібно до процесу складання ефективного ІНП, докладно описаний у 4 розділі, під час вирішення проблем члени команди також працюють разом і несуть спільну відповідальність за їх вирішення. Двоє чи більше людей з різних фахових дисциплін під час зустрічі шукають способи врегулювання складних ситуацій і розробляють плани дій. Для успіху такої роботи вирішальне значення має співпраця, чітка комунікація, спільне прийняття рішень і консенсус. У командній взаємодії, яка є обов'язковою складовою планування й забезпечення освіти учням з особливими потребами, рекомендується поєднувати інтегрований і міждисциплінарний підходи до реалізації навчального процесу.

Інтегрований підхід до навчання передбачає розвиток функціональної,

моторної, комунікативної, соціальної компетентностей та інших навичок у процесі природних видів діяльності, які організуються відповідно до звичайного розпорядку дня в школі чи в громаді.

Міждисциплінарний підхід до організації навчального процесу означає, що члени команди з різних фахових дисциплін діляться своїми знаннями й навичками (наприклад, трудотерапевт консультує вчителя).

Результат такої взаємодії — програма, яку підтримують всі члени команди. Вони допомагають одне одному втілювати інтегрований підхід до навчання дитини.

Також дуже корисним буде погодити спільний набір базових принципів і дотримуватися їх у процесі планування та прийняття рішень. Наприклад:

- усі учні здатні навчатися за умови надання їм належної підтримки й достатніх можливостей;
- завдання навчальної команди полягає в тому, щоб допомагати учням досягати бажаних освітніх результатів;
- кожен член команди повинен робити свій позитивний внесок;
- члени команди з різних фахових дисциплін вільно обмінюються знаннями й досвідом;
- команда працює в гнучкому режимі й завжди відкрита до інновацій та змін.

Вирішення проблемних питань у межах шкільної системи

Більшість проблем, які виникають під час навчання вашої дитини, зазвичай обмежуються вашою школою і мають вирішуватися на цьому рівні. *Завжди починайте з місцевого рівня. Необхідно кожного разу документувати питання, що викликають у вас занепокоєння та яким чином ви разом з учителем намагалися розв'язати будь-які проблемні ситуації.* Іноді стається так, що перед вами виникає проблема, яку на місцевому рівні вирішити неможливо, наприклад, скоригувати обсяг фінансування для забезпечення належної підтримки вашій дитині або змінити позицію школи з певних аспектів її освіти.

У разі виникнення проблемних питань, які не піддаються вирішенню на місцевому рівні, необхідно звертатися далі до відповідних керівних інстанцій і працювати в межах існуючої системи. В більшості випадків рекомендується діяти за такою схемою: класний учитель — директор школи — керівник відділу на-

дання послуг учням — інспектор шкільного округу — правління округу — Міністерство освіти, громадянства і молоді. Завжди починайте з місцевого рівня і спочатку звертайтеся до вчителя. Чим вище ви рухаєтеся в ієрархічній системі керівних інстанцій, то менше спроможні контролювати ситуацію і тим більше ризикуєте зруйнувати свої стосунки з працівниками освітньої системи на місцевому рівні.

Вирішення конфліктів

Вирішення конфліктів — це об'єктивний аналіз і врегулювання розбіжностей. Він потребує певного набору вмінь, зокрема вміння активно слухати (тобто зосереджувати увагу на словах співрозмовника, натомість, щоб обмірковувати власні репліки); рефлексивно слухати (узагальнювати те, що ви зрозуміли зі слів співрозмовника й попросити його підтвердити правильність); ставити запитання (з метою уточнення); спілкуватися в асертивній манері (використовувати «я»-вислови).

Ефективна процедура врегулювання конфлікту не передбачає пошуку винних. Вона дає змогу учасникам відійти від проблемних питань та аналізувати їх неупереджено без особистого емоційного забарвлення. Важливо акцентувати увагу не на позиціях, а на інтересах сторін. Знайдіть спільні інтереси (наприклад, інклюзивна освіта, безпечне середовище в школі) та намагайтеся накреслити шляхи їх реалізації, які б влаштовували вас та школу. Завжди пам'ятайте, що ваша мета полягає в тому, аби знайти раціональні вирішення для своєї дитини. Адже справа не в тому, хто виграв, а хто програв — йдеться про те, як забезпечувати їй найкращу освіту.

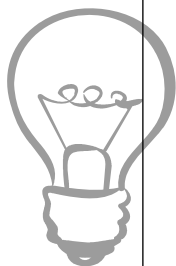
Застосування навичок обстоювання інтересів

.....
: Кожен може розсердитися — це :
: легко. Але розсердитися на того, на :
: кого потрібно, настільки, наскільки пот- :
: рібно, з тієї причини, з якої потрібно, і :
: так, як потрібно, — це дано не кожному. :
: Аристотель :
: .....

Отже, ви ознайомилися з теоретичними матеріалами про розвиток навичок ефективного обстоювання інтересів і дізналися методики співпраці зі шкільною командою та вирішення проблемних питань, які можуть виникнути в процесі освіти вашої дитини. Тепер проаналізуємо кілька реальних ситуацій, з якими стикалися інші родини, й розглянемо низку стратегій, якими можна скористатися для вирішення цих проблем. У наведених нижче сценаріях відображено труднощі, що постають перед родинами у зв'язку з освітою їхніх дітей, та запропоновано ідеї для їх подолання. Потім у вас буде нагода обмірковувати складну ситуацію, що становить проблему для вас, і накреслити кілька способів її вирішення, які в перспективі можна було б реалізувати.

На початку навчального року вчителька Сари сказала, що щодня інформуватиме нас про прогрес нашої доньки й для цього робитиме записи в її інформаційному щоденнику. Тоді ця ідея нам сподобалася, але на практиці все вийшло просто жахливо! Кожного дня в зошиті був новий запис про те, що в Сари щось пішло не так. Нам уже навіть страшно його читати.

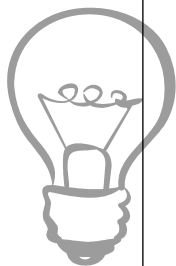
Складається враження, що у вчительки немає нічого позитивного сказати про поведінку Сари чи її успіхи в навчанні. Натомість в інформаційному зошиті вона щодня додає нову скаргу. Що ми можемо зробити?

1. Зустріньтеся з учителькою. Поясніть їй, що інформаційний щоденник має допомагати родині й педагогу краще спілкуватися з дитиною й обговорювати події вдома та в школі.
2. У своїх власних повідомленнях, які ви пишете для вчителя, старайтеся подавати приклад належного використання інформаційного щоденника.
3. Якщо вас не влаштовує подальший розвиток ситуації, зустріньтеся з керівником школи, а потім, за потреби, зверніться до адміністрації шкільного округу.

Джеймс боїться ходити до школи. Розповідає, що інші діти обзивають його «тупим», а деякі під час перерви забирають у нього щось із їжі, яку він бере на обід.

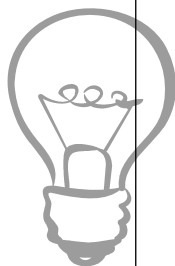
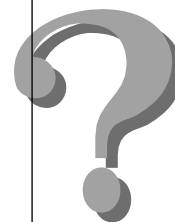
Син повертається зі школи такий засмучений, що за вечерею майже нічого не може їсти. Що ми можемо вдіяти?

1. Поговоріть з учителем. Розкажіть про те, що відбувається, і попросіть забезпечити додатковий нагляд під час перерви.
2. Записуйте такі випадки, вказуйте дату та фіксуйте будь-які подальші дії/наслідки.
3. Якщо ситуація не покращується / проблему не вирішено, складіть заяву з описом ситуації та подайте її керівнику школи або, за потреби, до адміністрації шкільного округу.

Минулого тижня під час обідньої перерви я завітала до школи — повідомити вчительку й асистента, що сама заберу Джона після занять і йому не треба сідати до шкільного автобуса. Коли я приїхала, то побачила сина одного в класі. Перед ним на парті лежав недоїдений бутерброд, а він дивився у вікно, як надворі граються інші діти. Поруч навіть не було нікого з дорослих!

Джон був такий сумний, що в мене краялося серце. Що я можу зробити?

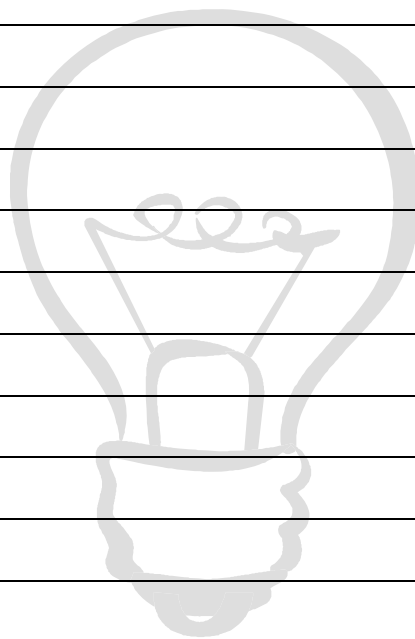

1. Поговоріть з учителькою та асистентом. Попросіть їх розробити план заходів для залучення Джона у середовище ровесників під час перерви / обіду.
2. Запропонуйте впровадити програму «товариської підтримки» в школі, коли дітей умовно об'єднують у пари, щоб вони спільно брали участь у різних видах діяльності, в тому числі разом обідали.
3. З'ясуйте, як організовано перебування дітей у школі під час обідньої перерви в приміщенні та надворі. Якщо діти не можуть вийти надвір, то хтось із дорослих (або старший учень) міг би іноді займатися з ними в бібліотеці — почитати книжку чи розповісти історію, щоб вони не нудьгували.

Опишіть проблему, з якою стикається ваша дитина в школі...

Запропонуйте кілька ідей для її вирішення
(на міжособистісному рівні, на рівні класу, школи).

Контрольні запитання

для налагодження ефективної співпраці між батьками та фахівцями

Для батьків

- Чи переконаний(а) я в тому, що я — рівний партнер у своїх відносинах із фахівцями, і як рівний партнер я беру на себе свою частку відповідальності за вирішення проблем і складання планів від імені моєї дитини?
- Чи можу я сприймати фахівця як особу, котра працює разом зі мною заради благополуччя моєї дитини?
- Чи намагаюся досягти взаєморозуміння з приводу проблем, щоб ми могли вирішувати їх спільно, як єдина команда?
- Чи беру я активну участь у виробленні й прийнятті рішень стосовно забезпечення послуг для моєї дитини; чи намагаюся досягти взаємної згоди щодо того, як залучити мене до цього процесу?
- Чи відіграю активну й позитивну роль у розробці та впровадженні індивідуального навчального плану для моєї дитини?
- Чи обдумую я перед зустріччю, яку інформацію хочу надати і на які запитання отримати відповіді?
- Чи визнаю, що фахівець іноді несе відповідальність за координацію послуг?
- Чи ставлюся я до кожного фахівця як до індивідуальної особистості та чи намагаюся вибудовувати сприятливі робочі стосунки незалежно від мого минулого досвіду?
- Коли трапляються суттєві зміни або важливі події у житті дитини, то чи швидко я зв'язуюсь із фахівцями, які забезпечують її потреби?
- Чи захожую я фахівців, які працюють з моєю дитиною, підтримувати контакти одне з одним та інформувати мене?
- Коли в мене складаються позитивні відносини з певним фахівцем або установою, то чи висловлюю я публічну підтримку цього фахівця або установи?
- Коли в процесі взаємодії з певним фахівцем я беру на себе зобов'язання дотримуватися визначеного плану дій, то чи роблю саме так і чи виконую своє зобов'язання?

Контрольні запитання

для налагодження ефективної співпраці між батьками та фахівцями

Для фахівців

- Чи поставив(ла) я себе на місце батьків і чи спробував(ла) подумки помінятися з ними ролями, щоб зрозуміти, як би я почувався(лася), маючи дитину з інвалідністю?
- Чи маю ставитися до цієї дитини/ підлітка просто як до особи, яку люблять її батьки?
- Чи справді я переконаний(на) у тому, що батьки — рівноправні члени команди й експерти з питань, які стосуються їхньої дитини?
- Чи акцентую увагу на прогресі, який демонструє дитина/ підліток, і тим самим вселяю в батьків надію на позитивний результат?
- Чи завжди я ціную зауваження й думки батьків дитини та чи використовую їхні широкі знання про її потреби, інтереси й уподобання?
- Чи дослухаюся до батьків дитини/ підлітка та своїми словами, поставою і через зоровий контакт даю їм зрозуміти, що я поважаю і ціную їхні думки?
- Чи ставлю я запитання батькам, чи слухаю їхні відповіді й реагую на них відповідним чином?
- Чи намагаюся створити для батьків атмосферу психологічного комфорту, щоб вони могли вільно висловлювати свої думки й ефективно взаємодіяти?
- Чи ціную я час батьків так само, як свій власний, і тому перед зустріччю або колективним обговоренням готуюся і вивчаю індивідуальну справу дитини?
- Чи ставлюся до кожного батька/ матері, з якими я зустрічаюся, як до дорослої особи, здатної зрозуміти важливе питання?
- Чи говорю я простою мовою, без спеціальної термінології з галузі медицини, соціології, психології, соціальної роботи та педагогіки?
- Чи намагаюся повсякчас сприймати дитину як частину родини, чи раджуся з батьками про те, які люди важливі у житті дитини і як вони впливають на неї?

Розділ 5

Комунікація через поведінку

Короткий огляд розділу

Вступ

План поведінкового втручання

Шкільні правила поведінки

Методика «коло пошуку вирішення» та її застосування для розв'язання проблем у школі

Вступ

Людині потрібно у щось вірити, у щось таке, що б виповнювало її справжнім натхненням. Їй необхідно відчувати, що її життя має сенс, що вона потрібна в цьому світі.

Ханна Сенеш

Кожному учневі потрібно безпечне місце, де він або вона може бути собою, пізнавати себе й робити важливі кроки до власного благополучного життя. Кожна дитина має відчувати, що її цінують, що до неї дослухаються і турбуються про неї. Набуваючи такої впевненості, вона поступово розвивається, вчиться відповідальності й любові до інших. Тому для нас, педагогів, одним із головних завдань має бути створення атмосфери психологічного комфорту в класі, де з допомогою ровесників і вчителя дитина може скласти реалістичне уявлення про себе й своє оточення, відповідально й конструктивно з цим оточенням взаємодіяти, формувати здорову самоповагу.

Іноді діти з особливими потребами реагують на певні ситуації не так, як інші. Оточення ж часто розуміє їхню поведінку неправильно, засуджують її, не з'ясовуючи причини. Своєю чергою, такі сильні реакції можуть негативно впливати на самооцінку дитини й ускладнювати процес її інклюзії. Існує низка базових принципів розуміння поведінки, зокрема, такі.

- Більшість поведінкових реакцій є набутими, а тому їх можна змінювати.

- Поведінка — це реакція індивіда на його середовище.
- Будь-яка поведінка завжди має певну мету.
- Поведінкові труднощі відкривають нові можливості для навчання: з одного боку, вони дають нам змогу більше дізнатися про дитину, а з іншого — дають дитині шанс навчитися краще орієнтуватися в колективі.
- Середовище може підкріплювати проблемну поведінку.
- Поведінка — це спосіб комунікації.
- Навички поведінки, засвоєні на ранніх етапах для вирішення різних життєвих ситуацій, пізніше можуть виявитися непридатними.

Психологічний зрив учня — результат його стресу, який підживлюється реакціями навколишніх людей. У ситуації стресу почуття учня загострюються, своєю поведінкою він намагається відгородитися від цих болісних почуттів. Дорослі й ровесники, зазвичай, сприймають таку поведінку як негативну й реагують на неї також негативно. Така реакція з боку оточення викликає в учня додатковий стрес. Цей процес ми називаємо циклом конфлікту, бачення якого допомагає практично вирішити кризову ситуацію, встановивши взаємозв'язок між почуттями учня, його поведінкою та реакціями на цю поведінку з боку інших людей у його оточенні. Цикл конфлікту утворюється з таких дій учня та реакцій на них. Якщо його не розірвати, то він неодмінно дійде свого піку — психологічного зриву.

Глибше розуміння причин проблемної поведінки дитини дає змогу складати і впроваджувати більш ефективну програму для неї. Якщо учень демонструє поведінку, яку декому складно сприймати, необхідно розробити план дій, враховуючи причини таких поведінкових проявів. При цьому основний акцент у плані слід робити не на покарання, а на позитивні методи корекції поведінкових труднощів.

Провідна роль у розробці планів корекції проблемної поведінки належить адміністрації шкільного округу та самій школі. «Адміністрація округу визначає філософські принципи, положення й методики, яких школа має дотримуватися й реалізовувати у партнерській взаємодії з працівниками округу чи за їхньої консультативної підтримки... Необхідно запровадити також методику складання таких планів, яка передбачає залучення представників громадськості, батьків, персоналу й учнів до процесу вироблення належних заходів у відповідь на прояви проблемної поведінки». Слід зауважити, що в кожному індивідуальному випадку така поведінка слугує засобом вираження особистих потреб конкретної дитини. Тому єдиного педагогічного прийому, однаково ефективного для всіх учнів, бути не може. Але завдяки злагодженій командній роботі школи, батьків, ресурсних педагогів, консультантів з поведінкової терапії та інших фахівців, які забезпечують супутні послуги, можна зрозуміти причини проблемної поведінки й розробити стратегії успішних втручань з метою її корекції.

Аби з'ясувати чинники, які так чи інакше викликають проблемну поведінку, потрібне якісне оцінювання.

Однак важливо пам'ятати: те, що ми спостерігаємо, не завжди є стимулом проблемної поведінки. Наприклад, якщо, отримавши картку із завданням, учень демонструє погану поведінку, то причина її не завжди — сама картка. Можливо, такий поведінковий прояв зумовлений тим, що учень не знає, як виконувати завдання і боїться поразки чи глузування. Або ж ініціюючий чинник аж ніяк не стосується картки. В такій ситуації слід проаналізувати проблемну поведінку з різних позицій, і що більше аспектів ви врахуєте, то краще. Для визначення причин небажаної чи неналежної поведінки корисно поміркувати над такими запитаннями.

- Чи пов'язана проблемна поведінка з дефіцитом навичок?
- Можливо, учень володіє необхідними навичками, проте з тієї чи іншої причини не бажає чи не усвідомлює необхідності модифікувати свою поведінку? (Наприклад, коли дитина навчається поводитись певним чином на уроках в одного вчителя, але їй складно переносити цю поведінку на інші ситуації).

План поведінкового втручання

План поведінкового втручання може бути складовою індивідуального навчального плану або основною його метою. Розробці плану поведінкового втручання передуює всебічна оцінка для виявлення дефіцитів навичок у дитини та з'ясування чинників, що ініціюють проблемну поведінку. Зазначений план втручання спрямований на формування й подальше застосування практичних

навичок, якими мають володіти учні, аби поводитися належним чином. Такий підхід ефективніший за інші види планів, переважно орієнтованих на контроль поведінки. Батьки також беруть участь в оцінці й складанні планів поведінкового втручання чи ІНП. Їм про це необхідно пам'ятати.

1. **Визначення специфічних проявів проблемної поведінки** (наприклад, Джонні починає плакати, коли на уроках музики звучить музичний твір).
2. **Визначення можливих наслідків проблемної поведінки** (наприклад, припинити відвідування уроків музики для Джонні, але згодом знову залучати його до уроків завдяки виробленню стратегій саморегуляції).
3. **Навчання більш прийнятної альтернативної поведінки** — заповнення дефіцитів навичок або вирішення проблеми, пов'язаної з недостатньою мотивацією застосовувати набір потрібних навичок (наприклад, одягати навушники, щоб не чути звуку, та/або на уроці музики вийти з класу на деякий час і виконати кілька активних вправ).
4. **Внесення змін до навчального розкладу й методики** (наприклад, Джонні дозволяють не відвідувати уроки музики чи відвідувати їх частково, поступово збільшувати період перебування в класі під час цих занять; з метою саморегуляції одягати навушники або виходити з класу й виконувати активні вправи).

5. Модифікація фізичного середовища (наприклад, зменшити гучність під час програвання музики, вибрати твір іншого жанру тощо).

У своїй статті на тему поведінкової терапії Діксі Джордан рекомендує низку стратегій для здійснення поведінкових втручань.

- ✓ Зупинися, розслабся, подумай. Ця стратегія допомагає дітям навчитися обмірковувати проблему, з якою вони зіткнулися, і знаходити спосіб її вирішення. Учні поступово проходять такі етапи:
  - a) визнач проблему;
  - b) з'ясуй, «чия» це проблема;
  - c) придумай кілька способів її розв'язання;
  - d) обери один із них;
  - e) застосуй його;
  - f) оціни результат.
- ✓ Свідоме ігнорування (тобто, якщо за певною поведінкою стоїть бажання привернути увагу, радимо її ігнорувати).
- ✓ Попереджувальні сигнали (наприклад, несхвальний погляд учителя чи батьків, хитання головою, зоровий контакт тощо).
- ✓ Стати поблизу (наприклад, учитель або інший дорослий спокійно наближається до дитини).

- ✓ Доторк (невербальний прийом спрямованого втручання, незагрозливий для учня, наприклад, м'яко покласти руку на плече дитині).
- ✓ Гумор (об'єктом якого є ситуація і в жодному разі — особистість самого учня).
- ✓ Невербальне попередження (наприклад, сигнальні кольорові картки).
- ✓ Зауваження наодинці.
- ✓ Використання «я»-висловів (наприклад, «Я засмучуюся, коли...» замість «Ти погано поводишся, коли...»).
- ✓ Формування поведінки (варто винагороджувати навіть невеличкі успіхи, це мотивує учня надалі працювати над потрібними навичками і вдосконалювати їх).
- ✓ Визначення чіткого розпорядку й очікувань (вони допомагають знизити рівень тривожності й страху в дитині).

Наведені стратегії чи, принаймні, деякі з них, можуть стати в пригоді для корекції проблемної поведінки вашої дитини, щоб вона та інші діти зростають й розвивалися в дружньому й безпечному шкільному середовищі.

Подібно до ІНП, план поведінкового втручання необхідно переглядати щонайменше кожного року й вносити корективи в разі змін у поведінці вашої дитини, в середовищі, яке її оточує, у медикаментозному лікуванні, у житті родини чи змін будь-яких інших чинників, що впливають на її поведінку.

Шкільні правила поведінки

Від часу проголошення Білль 13 та розроблення Закону про належну освіту адміністрація школи зобов'язана брати до уваги інвалідність чи особливі потреби дитини при визначенні санкцій за її проблемну поведінку. В багатьох навчальних закладах провінції Манітоба продовжують діяти положення про повне неприйняття деяких поведінкових проявів (наприклад, заборона зброї в школі або заборона використовувати під час обіду будь-які прилади, які потенційно можуть бути застосовані як зброя). Порушення таких правил тягне за собою негайне вжиття відповідних дисциплінарних заходів.

Водночас, санкції за порушення подібних заборон повинні призводити до дискримінації дитини з особливими потребами. Тому до індивідуального навчального плану необхідно внести додаткові педагогічні завдання, щоб допомогти їй триматися в межах встановлених правил поведінки. Однак деякі учні неспроможні виконувати вимоги навчального закладу щодо дисципліни. Для них також слід продумати певні індивідуальні санкції — такий підхід ефективніший для підкріплення позитивної поведінки.

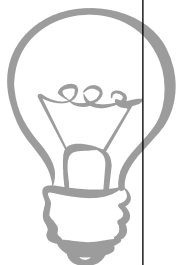
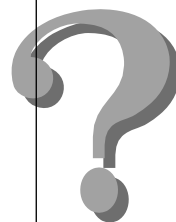
Якщо батьки не впевнені в доцільності тих чи інших заходів, що застосовуються в школі щодо їхньої дитини для підтримання рівня дисципліни, то передусім варто поцікавитися: «На яких даних вони ґрунтуються?» Якщо школа має намір запровадити певну дисциплінарну санкцію, то її працівники насамперед мають переконатися в тому, що вона педагогічно обґрунтована. Наприклад, якщо вашу дитину тимча-

сово відсторонили від занять у школі за погану поведінку, то чи допоможе це їй сформувати потрібні поведінкові навички? Проаналізуйте ще кілька прикладів, де одна з причин виникнення

проблеми — погана поведінка дитини. В наведених далі пропозиціях окреслено перспективні шляхи врегулювання ситуації.

Наш син Джеремі навчається у 5 класі. Він має порушення когнітивного розвитку, але за своїм фізичним розвитком нічим не відрізняється від ровесників. Нещодавно на уроках фізкультури було вирішено поділити клас на дві футбольні команди, щоб вони змагалися одна з одною й опанували правила гри. Джеремі не увійшов до жодної. Йому довелося сидіти на лаві поза лінією поля самому й лише спостерігати. Через кілька хвилин він дуже розсердився, і його в покару за це відправили в приймальню директора до завершення уроку.

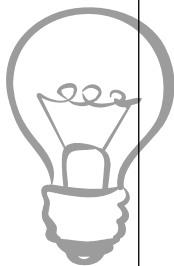
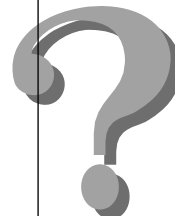
Нас дуже засмутив цей випадок. Що ми можемо зробити?

1. Поговоріть з учителем фізкультури й директором. Поясніть, що таке ставлення до вашого сина недоречне та неприйнятне.
2. Попросіть, щоби Джеремі зарахували до однієї з команд, і спільно продумайте різні варіанти його участі.
3. Акцентуйте увагу не на обмеженнях хлопчика, а на тому, що він може робити.
4. Якщо результат бесіди вас не влаштовує, з'ясуйте, чому? Спробуйте віднайти інші шляхи налагодження дружніх стосунків між Джеремі та його ровесниками (наприклад, за допомогою виховної програми «Коло друзів»).

Моєму синові Джейкобу 13 років, і я виховую його сама. Нещодавно його клас ходив на екскурсію на народне свято. Джейкоб залишився в школі й після обіду просто грав у комп'ютерні ігри в кабінеті для додаткових занять. Ще кілька днів до того деякі діти в класі глузували з Джейкоба і в нього стався зрив. Після цього вчителька сказала, що син може піти на екскурсію лише за умови, що я його супроводжуватиму. Під час екскурсії з класом також була асистент учителя, але вона мала наглядати за двома іншими дітьми з особливими потребами.

Того дня мені не вдалося відпроситися з роботи, тож син пропустив свято. Що я можу зробити, аби уникнути подібної ситуації в майбутньому?

1. Обговоріть ці проблеми з учителем і керівництвом школи. З'ясуйте, який супровід необхідно забезпечувати, щоб Джейкоб ходив на екскурсії зі своїми однолітками.
2. Попросіть школу враховувати потреби всіх дітей під час організації екскурсій.
3. Зверніться за підтримкою й порадами до інших батьків, до місцевого осередку Асоціації життя в громаді або до правозахисної програми, яку впроваджує Асоціація батьківських комітетів провінції Манітоба.
4. Повідомте вчителя, що під час таких заходів ви б хотіли допомагати на волонтерських засадах і наглядати за дітьми, як це роблять інші батьки.
5. Якщо немає змоги залучити асистента вчителя, разом поміркують, ким його можна замінити (наприклад, іншим волонтером).
6. Якщо результат бесіди вас не влаштовує, зверніться до адміністрації шкільного округу.

Методика «коло пошуку рішення» та як її застосувати для розв'язання проблем у школі

У цьому параграфі описано ще одну методику розв'язання складних ситуацій. Ви, батьки, також можете скористатися нею в процесі співпраці з командою, коли намагаєтеся врегулювати актуальне проблемне питання. По суті, це структуроване обговорення в команді вмотивованих учасників, яке проходить за участі зовнішнього фасилітатора. Спочатку «спікер» окреслює певну проблему для розгляду, після чого в режимі «мозкової атаки» учасники пропонують ідеї для її вирішення. Нижче коротко представлена технологія організації такого обговорення. Якщо ви бажаєте застосовувати «коло пошуку рішення» для вирішення складних питань у школі, постарайтеся знайти особу, яка добре володіє цією методикою і може виступити в ролі фасилітатора.

Крок 1 (6 хвилин). Перші шість хвилин надаються «спікеру» для окреслення проблеми. На цьому етапі говорить тільки він, а завдання фасилітатора полягає в тому, щоб стежити за часом і за тим, щоб інші учасники не перебивали. Секретар веде протокол. Усі решта («радники», які далі проводять «мозкову атаку») уважно слухають. Якщо «спікер» припиняє говорити до завершення відведених йому шести хвилин, то всі учасники зберігають тишу, поки не спливе цей час. *Це ключовий момент!*

Крок 2 (6 хвилин). Це етап «мозкової атаки». Учасники пропонують свої ідеї для творчого розв'язання представленої проблеми. В цей час вони нічого не уточнюють і не ставлять запитань. Фасилітатор стежить за дотриманням пра-

вил «мозкової атаки». Кожен учасник має змогу висунути свої «надзвичайні» ідеї. При цьому ніхто не повинен домінувати. «Спікер», який представив проблему для обговорення, тепер слухає, не перебиваючи. Він не повинен нічого говорити та відповідати.

Крок 3 (6 хвилин). На цьому етапі відбувається обговорення під керівництвом «спікера». Учасники намагаються дізнатися про проблему докладніше, з'ясувати різні її аспекти. Необхідно зосереджувати увагу на позитивних варіантах, а не на тому, що зробити не під силу.

Крок 4 (6 хвилин). Визначення першого кроку: група «радників» та особа, яка запропонувала свою проблему для обговорення, планують перші дії з її вирішення, що реально виконати за наступні три дні. При цьому принаймні ОДНУ дію необхідно розпочати впродовж 24 годин. Це дуже важливо! За науковими даними, якщо людина не зробить першого кроку негайно, вона так ніколи й не подолає звичної ситуації. Один із членів групи — коуч — бере на себе зобов'язання зателефонувати «спікеру» чи зустрітися з ним упродовж наступних трьох днів і перевірити, чи зробив той перший крок до її розв'язання.

Наприкінці учасники групи по черзі діляться своїми враженнями, і секретар передає протокол «спікеру». Ця методика дуже популярна, і багато людей, які брали участь у подібному обговоренні, вважають, що вона стимулює до дії. Вона не забезпечує стовідсоткової гарантії, що рішення буде знайдено, проте допомагає по-новому поглянути на ситуацію, додає ентузіазму, вказує на черговий логічний крок.

КОЛО ПОШУКУ РІШЕНЬ

ЯК ПОЧАТИ ДІЯТИ

Дизайн Марша Форест і Джек Пірпойнт
Copyright 1996 Inclusion Press

Розділ 6

Досягнення гармонії

Короткий огляд розділу

Ласкаво просимо до Голландії

Вступ

Шлях від боротьби до сили

Як покращувати стосунки між вашими дітьми та в родині загалом

Організації, до яких можна звернутися за підтримкою

Ласкаво просимо до Голландії

Мене часто просять розповісти, як це — виховувати дитину з інвалідністю? Щоб допомогти іншим людям, яким не довелося такого пережити, зрозуміти цей унікальний досвід та уявити, що це означає, я написала таке...

Коли ви готуєтеся стати батьками, то ніби плануєте чудову подорож — до Італії. Ви купуєте купу путівників і будуєте казкові плани: відвідати Колізей, побачити скульптуру «Давида» Мікеланжело та гондоли Венеції. Ви навіть вивчаєте кілька розмовних фраз італійською. Усе це вельми захопливо.

Минає кілька місяців радісного очікування, і нарешті цей день настає. Ви збираєте валізи й вирушаєте. За кілька годин літак приземляється. Входить стюардеса і повідомляє:

- Ласкаво просимо до Голландії.

- Голландії?! — дивуєтеся ви. — Як це — Голландії? Ми ж летіли в Італію! Ми маємо бути в Італії! Ми мріяли про неї все своє життя!

Однак маршрут змінився. Літак приземлився в Голландії, і вам доведеться тут залишитися.

Дуже важливо розуміти, що вас не привезли до якогось жахливого, огидного й брудного місця, яке потерпає від хвороб, голоду й інших лих. Це просто інше місце.

Тож ви маєте вийти й придбати нові путівники. Вам також доведеться опанувати зовсім нову мову. А ще ви познайомитеся з новими людьми, яких могли б ніколи не зустріти.

Це просто інше місце. Життя тут повільніше, ніж в Італії, і не таке яскраве. Але, проживши тут деякий час і перевівши подих, ви починаєте оглядатися довкола. Поступово ви помічаєте, що в Голландії є вітряки. І тюльпани. І навіть картини Рембрандта.

Усі ваші знайомі подорожують до Італії. Потім вони із захопленням розповідають, як там чудово. А ви решту свого життя будете відповідати: «Так, ми теж мали туди поїхати. Саме це ми планували».

І цей біль ніколи вас не полишить. Адже втрата такої мрії — це дуже й дуже відчутна втрата.

Проте... якщо все своє життя ви жалкуватимете за тим, що не потрапили до Італії, то ніколи не зможете насолоджуватися тим прекрасним й особливим, що є в Голландії.

Copyright © 1987 Емілі Терл Кінгслі. Всі права застережено.

Вступ

Родини — це часто складні й багатовимірні групи людей, де кожен має свої потреби, бажання й прагнення. Якщо в родині є особа з інвалідністю чи особливими потребами, то буває дуже складно досягти того тонкого балансу, за якого всі її члени можуть жити здоровим і щасливим життям. У цьому розділі мова піде про стосунки між дітьми у вашій родині та про ваші власні стосунки як батьків дитини з особливими потребами та двох неповторних особистостей.

Часто, коли гармонія в родині порушується, пора звернутися по допомогу до родичів, друзів або установ і організацій, які також можуть її надавати. Станьте членом місцевої групи взаємопідтримки для батьків дітей з інвалідністю чи особливими потребами. Якщо у вашому районі її немає, спробуйте самі організувати таке неформальне об'єднання.

Служби відділу спеціальних послуг для дітей у структурі системи обслуговування дитини й родини в провінції Манітоба забезпечують послуги тимчасового догляду. Це дасть вам змогу відпочити й відновити сили у відпустці або просто допоможе здійснювати повсякденний догляд за дитиною. У

місцевому осередку Асоціації життя в громаді вам запропонують також рекомендації щодо варіантів отримання необхідної допомоги та налагодження більш гармонійного життя вашої родини. Наприкінці цього розділу вміщено докладний перелік установ та організацій, де ви й члени вашої родини можете одержати підтримку.

Важливо розуміти, що, говорячи про інклюзію в освітньому просторі, ми орієнтуємося не лише на потреби дітей. Ми також беремо до уваги потреби батьків та їхнє прагнення бути причетними до освіти своєї дитини й мати змогу висловлювати свою думку, до якої дослухатимуться представники освітньої системи.

Для батьків виховання дітей та обстоювання їхніх інтересів супроводжується різними думками й почуттями. Тож, аби краще захищати інтереси своєї дитини, необхідно визнати ці почуття, розібратися в них (звернувшись для цього по допомогу, за потреби), не забуваючи про себе та власний стан здоров'я — фізичний та емоційний. Знайдіть час для того, щоб визначити свої цілі на довготривалу й найближчу перспективу, як робили це для своїх дітей. Спробуйте ненадовго «вийти» зі своєї ролі батька чи матері й поміркувати над тим, що навички, яких ви набуваєте, аби допомагати дитині втілювати її мрії, також можуть стати в пригоді вам для реалізації власних прагнень. Крім цього, рекомендуємо скласти план для себе чи для своєї родини за методикою ПАМН. Див. приклад її застосування у *додатку 4*.

Нижче наведено деякі поради для батьків, які виховують дитину з особ-

ливими потребами. Вони допоможуть об'єктивно оцінювати ситуації, правильно розставляти акценти й залишатися в гармонії із самим собою.

- Обмежте кількість родинних заходів, щоб не розпоршувати свою енергію.
- Навчіться помічати смішне у повсякденному житті. Сміх є і завжди буде найкращими ліками.
- Поцікавтеся у працівника відділу спеціальних послуг для дітей або у вашого сімейного лікаря, чи маєте ви право на забезпечення тимчасового догляду.
- Впорядкуйте й систематизуйте всю інформацію щодо стану здоров'я, освіти тощо ваших дітей та себе, щоб, за потреби, швидко знайти потрібні дані. Заведіть окрему папку для більш нагальних питань як нагадування про те, що вони потребують вашої першочергової уваги.
- Враховуйте свою сімейну ситуацію, коли плануєте значні витрати, маєте намір вкласти кошти або придбати нерухомість. Порадьтеся з юристом, як краще забезпечити свою родину фінансово на випадок вашої хвороби чи інвалідності.
- Проводьте час зі своїм чоловіком/дружиною чи своїм партнером без дитини, щоб змінити стосунки. Не забувайте про свої особисті бажання й потреби та про бажання й потреби вашого партнера. Пам'ятайте, що ви можете розвиватися й підтримувати одне одного.

Пропонуємо ще кілька порад, які друкуються тут за матеріалами «Посібника з інклюзивної освіти для батьків», виданого в провінції Саскачеван.

Вони мають на меті допомогти вам впевненіше йти дорогою інклюзії.

- Не намагайтеся зробити все самотійно. Говоріть друзям, членам родини про те, чого ви потребуєте.
- Налагоджуйте контакти з іншими родинами, які наразі переживають такі самі труднощі.
- Оточіть себе людьми, які розуміють ваші обставини (наприклад, фахівцями, серед яких — педіатр, працівник соціальної служби тощо).
- Ніколи не йдіть на важливу зустріч самі. Запросіть із собою іншу людину, яка буде поруч і зможе вас підтримати.
- Говоріть. Не тримайте всі почуття в собі. Дайте можливість друзям і членам родини стати для вас уважними й співчутливими слухачами й тим самим допомогти вам. Надто потрібно це в складний період.
- Обов'язково влаштовуйте для себе коротку «відпустку», коли про дітей може попіклуватися хтось інший.
- Радійте успіхам великим і малим.
- У кожному дні намагайтеся знайти щось позитивне.
- Заведіть щоденник. Гортаючи його сторінки, ви згадуватимете, як вам вдавалося вийти сильнішими з важких ситуацій, і знову перечитуватимете свої записи про ті дні, коли справи йшли добре.

Шлях від боротьби до сили

За підсумками опитування 500 матерів і ретельного аналізу безлічі наукових публікацій можемо з певністю стверджувати: особлива дитина спонукає вас зростати, змінюватися, збагачує ваше життя та додає йому нового сенсу. Звичайно, якщо день видався особливо важким, можливо, вам захочеться більш звичайного (і не такого насиченого) материнства. Під час інтерв'ю одна наша виснажена співрозмовниця відповіла, що тільки-но повернулася з лікарні, де її синові робили чергову ревізію шунта в мозку і для нього це була вже 64 операція. Є дні, які просто потрібно пережити.

Завжди корисно заглядати в майбутнє і мати свою довготермінову мету. З часом досвід виховання особливої дитини зробить вас сильнішими, мудрішими, навчить співчувати іншим. Це — єдине, що залежить від вас. Можливо, вам не вдасться знайти препаратів, спосіб лікування чи навчальну програму, які б суттєво допомогли вашій дитині. Але ви багато що можете зробити для підтримання якості свого життя, життя дорогих вам людей.

Приділяйте час для особистого розвитку, підтримання своїх психічних, душевних і фізичних сил. Налагоджуйте нові контакти, будьте соціально активними. Постійно пробуйте щось нове й зустрічайтеся з новими людьми. Якщо ви працюєте, то відкрито говоріть про свою ситуацію з колегами й керівництвом, щоб вони також знали про ваші сильні сторони й про потреби вашої родини. Якщо ж ви не працюєте, то вдосконалюйте свої навички, підтримуйте зв'язки, щоб, за потреби, знайти

роботу й забезпечувати себе фінансово.

Проводьте час з людьми, яких ви любите: з вашим партнером, дітьми й друзями. Цінуйте унікальний зв'язок між вами й вашою дитиною з особливими потребами. Втім, намагайтеся не допускати того, щоб усе життя вашої родини оберталося навколо її потреб.

Будьте оптимістами. Наш досвід й останні дослідження підтверджують, що оптимістичний світогляд покращує фізичний і психічний стан людини. Коли складаєте плани на майбутнє, не забувайте про важливість теперішнього моменту: старайтеся поєднувати мрію з умінням жити турботами й radoщами сьогодення, знаючи, що завтра прийде новий день. Знайдіть для себе улюблене заняття, яке приносить задоволення. З такими помічниками, як любов, щастя й оптимізм ви зможете пережити складні часи й вийти сильнішими із випробувань.

Але передусім пам'ятайте, що ви не одні на цьому материнському шляху. Звертайтеся по допомогу, догляд і послуги, які вам необхідні, і самі просягайте руку допомоги іншим, щоб поділитися своєю важко набутою силою, мудрістю, співчуттям і любов'ю до життя.

Ласкаво просимо до Голландії!

Як покращувати стосунки між вашими дітьми та в родині загалом

Якщо у вашій родині, крім дитини з особливими потребами, є інша, «типова», дитина чи діти, то всі вони потребують любові й піклування. Важливо пам'ятати про ці потреби й відповідати на них. У будь-якій родині слід приділяти час кожній дитині індивідуально. Таке спілкування дарує відчуття захищеності, сприяє налагодженню гарних стосунків, допомагає дитині відчувати, що її готові вислухати. Зрештою, воно дає змогу краще зрозуміти потреби кожного члена родини. Нижче пропонуємо декілька рекомендацій про те, як залучити всіх своїх дітей до подорожі шляхом інклюзії.

1. Заохочуйте чесні й відкриті розмови між усіма членами вашої родини. Уважно слухайте кожну свою дитину.
2. Поясніть дітям, що їхні почуття природні і що вони гідні. Дозвольте їм почуватися сумними, розсердженими чи зніченими.
3. Ваші діти — це передусім діти. Дайте їм можливість насолоджуватися своїм дитинством.
4. Прийміть інвалідність як факт. Після того, як батьки це зроблять, родина може почати будувати плани для подолання проблем. Якщо ж інвалідність заперечувати, брати й сестри можуть заплутатися.
5. Надавайте дітям інформацію на зрозумілому їм рівні.
6. Визнайте, що ви є найважливішим і найавторитетнішим учителем для своїх дітей, а ваш власний приклад — цінний та ефективний метод виховання.
7. Пам'ятайте про те, що кожна ваша дитина — індивідуальна особистість зі своїми унікальними потребами, досвідом та внеском у життя всієї родини.
8. Хваліть кожного члена родини за його сильні сторони, таланти і внесок у життя родини. Акцентуйте увагу на цих позитивних якостях і, напевно, незабаром ви побачите, як вони примножуються.
9. Дуже важливо те, як ви спілкуєтеся з кожною своєю дитиною. Один чи обидва батьки мають приділяти час кожній дитині індивідуально.
10. Заохочуйте своїх дітей самостійно приймати рішення, наприклад, визначати свою роль у родині чи характер стосунків із братом/ сестрою. Обмежте їхні обов'язки щодо забезпечення догляду.
11. Наполягайте на тому, щоб ваша дитина з особливими потребами якомога більше обслуговувала себе сама.
12. Будьте справедливими, коли вимагаєте від дітей дотримуватися дисципліни, приділяєте їм увагу та розподіляєте ресурси. Якщо в деяких ситуаціях ви змушені ставитися до когось із них поблажливіше, то ці ситуації необхідно обговорити.
13. Відкрийте свій дім для друзів ваших дітей. Запрошуйте їх у гості.
14. За можливості дозволяйте вашим дітям самим владнати свої суперечки.

Бібліографія

Appropriate Educational Programming in Manitoba: Standards for Student Services Manitoba Education, Citizenship and Youth 2006

Beverly Rainforth, P.T., Jennifer York-Barr. *Collaborative Teams for Students with Severe Disabilities: Integrating Therapy and Educational Services* Paul Brookes Publishing Company, 1997

Functional Behavioral Assessment and Positive Interventions: What Parents Need to Know PHP-79 Families and Advocates Partnership for Education (FAPE) PACER Center Minneapolis, MN 1997

Full Citizenship: A Manitoba Provincial Strategy on Disability Copyright © 2001 Manitoba Family Services and Housing. Available online at <http://www.gov.mb.ca/dio/english/citz/>.

Equality in the Classroom: The Educational Placement of Children with Disabilities Canadian Council on Learning, May 1, 2007.

Individual Education Planning: A Handbook for Developing and Implementing IEP's Early to Senior Years Manitoba Education and Training 1998

Kendrick, Michael (2000) *Advocacy and the Challenging of Authority*, Citizen Advocacy Forum, 2000

Parent's Guide to Special Education The Winnipeg School Division, January 2004.

Rainforth, B. & J. York-Barr, *Collaboration Teams for Students with Severe Disabilities: Integrating Therapy and Educational Services* (2nd Ed.) Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co. 1977

Resolving Issues in the Public School System: A Guide to Student/Parent Advocacy, The Manitoba Association of Parent Councils 2004

Special Education Inclusion Wisconsin Education Association Council, updated March 2007

School Partnerships: A Guide for Parents, Schools and Communities, Manitoba Education, Citizenship and Youth, 2005.

Towards Inclusion: From Challenges to Possibilities – Planning for Behaviour. Manitoba Education, 2001

Wood, Mary M., and J. Nicolas. *Long Life Space Intervention: Talking with Children and Youth in Crisis*. Austin, TX: Pro-ED, Inc., 1991.

Working Together: A Handbook for Parents of Children with Special Needs in School: Planning and Programming, Manitoba Education, Citizenship and Youth 2004

Working Together: A Guide to Positive Problem Solving Manitoba Education, Citizenship and Youth 2005

Глосарій

Адаптації — це зміни методики викладання, матеріалів та/або продуктів навчальної діяльності, які здійснюються для того, щоб дати учням змогу виконувати встановлені навчальною програмою вимоги до рівня знань, умінь і навичок. Адаптації — це спосіб забезпечення навчальних потреб та врахування стилів навчальної діяльності всіх учнів у класі

Індивідуальний навчальний план — це письмовий документ, який розробляє і впроваджує команда. Він містить план заходів для забезпечення індивідуальних навчальних потреб учня. ІНП розробляють для одного учня і докладно описують будь-які адаптації чи модифікації його освітньої програми. У цьому плані визначено також, які послуги підтримки надаватимуться учневі, щоб допомогти йому досягти передбачених навчальних цілей.

Інтерес — це мотивація або причина, що лежить в основі позиції та пояснює, чим продиктоване заявлене вами бажання. Інтерес може вказувати на потребу, прагнення чи занепокоєння.

Модифікація — це зміна кількості, сутності чи змісту навчальних цілей, які має досягти учень відповідно до освітнього стандарту. Вчителі часто модифікують такі цілі для учнів, які, зазвичай, унаслідок когнітивної інвалідності, неспроможні опанувати матеріал освітнього стандарту провінції. У такому випадку основну увагу в навчальному процесі зосереджують на розвитку навичок, що дають змогу забезпечувати кращу якість життя учня нині

та в майбутньому. Наприклад, працюють над формуванням базових математичних навичок, аби навчити його/її дотримуватися певного бюджету в побутовому житті, засвоїти елементарні навички читання й письма, які дають змогу дитині функціонувати в громаді.

Оцінювання — встановлення особливих навчальних потреб дитини; визначення її поточних можливостей щодо навчання; з'ясування, яким чином виявлені потреби можуть вплинути на її спроможність опанувати матеріал; а також визначення належних складових для вдосконалення освітньої програми для неї та послуг для забезпечення її потреб.

Обстоювання інтересів (англ. *advocacy*) розуміють палку підтримку когось чи чогось, яка виражається в активних діях.

Позиція — це висловлена вами заява про те, що ви хочете або повинні мати. Вона може виражатися у формі вимоги, пропозиції чи бажаного курсу дій.

Додаток 1

Ролі та обов'язки представників шкільної спільноти

Учні мають право:

- регулярно проходити тестування для оцінки свого рівня успішності й розвитку;
- отримувати доступ до матеріалів своєї особової справи, якщо їм виповнилося 18 років;
- відвідувати засідання правління шкільного округу в супроводі одного з батьків чи іншого дорослого, котрий надаватиме інформацію після попередження про намір виключити його(її) зі школи.

Учні зобов'язані:

- регулярно відвідувати школу і вчасно приходити на заняття;
- дотримуватися дисципліни та шкільних правил поведінки;
- виконувати завдання;
- з повагою ставитися до шкільного майна та майна інших людей.

Батьки мають право:

- регулярно отримувати інформацію про відвідування, поведінку й академічні досягнення своєї дитини;
- отримувати доступ до матеріалів особової справи своєї дитини;
- отримувати інформацію про правила поведінки, що діють у школі та шкільному окрузі;
- входити до складу батьківського комітету;
- супроводжувати свою дитину й допомагати їй представляти інформацію на засіданні правління шкільного округу, якщо було надано повідомлення про намір виключити її зі школи.

Батьки зобов'язані:

- співпрацювати з учителем своєї дитини та іншим персоналом школи, щоб забезпечити дотримання дисципліни й правил поведінки, що діють у школі та шкільному окрузі;
- стежити за тим, щоб їхня дитина регулярно відвідувала школу.

Асистент учителя уповноважений:

- виконувати поточну роботу з реалізації індивідуальних довготермінових завдань з ІНП учня відповідно до вказівок учителя;
- працювати з малою групою учнів для закріплення певного поняття чи навички, які пояснював учитель;
- забезпечувати особистий догляд і допомогу в дотриманні гігієни, під час одя-

гання та користування адаптивним обладнанням (наприклад, комп'ютером);

- допомагати готувати матеріали для окремого учня, класу чи школи;
- надавати вчителю інформацію та/або письмові записи про успішність, поведінку, прогрес і потреби дитини.

Учитель уповноважений:

- викладати матеріал відповідно до освітнього стандарту, затвердженого Міністерством освіти, громадянства і молоді;
- створювати в класі середовище для ефективного навчання;
- підтримувати порядок/дисципліну в школі й поза нею, коли учні беруть участь в організованих школою заходах;
- інформувати учнів про вимоги до них, переглядати результати оцінювання, визначати рівень досягнутого прогресу та звітувати про нього батькам;
- брати участь у заходах професійного розвитку.

Учитель може:

- відсторонювати учня від занять максимум на два дні за поведінку, що суперечить шкільним правилам.

У вирішенні конфліктів між батьками та школою вчитель може й повинен:

- погодитися зустрітися з вами, аби обговорити проблему стосовно навчання вашої дитини чи її перебування в класному колективі;
- ставитися до вас гідно і з повагою;
- повідомляти про причини прийнятих рішень тією мірою, в якій це не суперечить принципам конфіденційності;
- попросити директора чи представника профспілки бути присутнім під час зустрічей.

Не слід очікувати, що вчитель буде:

- обговорювати з вами іншого учня;
- обговорювати проблему під час уроку;
- продовжувати спілкуватися з особою, яка демонструє образливу чи загрозливу поведінку.

Директор уповноважений:

- відати всіма питаннями стосовно організації роботи школи, навчального процесу та дисципліни;
- наглядати за роботою персоналу, за учнями, приміщеннями й територією школи впродовж шкільного дня;
- приймати рішення щодо направлення учнів до певного класу;
- надавати актуальну й значиму інформацію про школу батькам і громаді;
- стежити, щоб батьків інформували про досягнення їхньої дитини;
- брати участь у процедурах найму, розподілу і атестації вчителів;
- здійснювати дисциплінарну владу в питаннях поведінки кожного учня, накладати покарання за порушення дисципліни, з моменту, коли той приходить

до школи, і до часу, коли він(вона) йде додому. За винятком ситуацій, коли учень відсутній у школі на прохання батьків;

- здійснювати дисциплінарну владу над усіма учнями в період, коли ті добираються до школи і повертаються додому, в тому числі над учнями, яких перевозять шкільним автобусом (водій автобуса інформує директора про порушення дисципліни);
- стежити за тим, щоб батьків оперативно інформували про тимчасове відсторонення їхньої дитини від занять у школі та причини такого рішення;
- надавати письмове повідомлення для правління шкільного округу впродовж 24 годин з моменту відсторонення учня від занять у школі із зазначенням його імені, терміну, на який його відсторонено від занять, та характеру проблемної поведінки;
- інспектувати приміщення школи й інформувати правління шкільного округу про необхідні ремонтні роботи.

Директор може:

- подавати прохання про те, щоб під час зустрічі був присутній інспектор або інший представник старшої керівної ланки з адміністрації шкільного округу;
- отримувати поради від батьків і громади щодо найму, розподілу й атестації вчителів під час подання рекомендацій з цих питань до правління шкільного округу;
- тимчасово відсторонювати учня від занять у школі на період до шести тижнів залежно від вказівок правління шкільного округу.
-

У вирішенні конфліктів між батьками та школою директор може й повинен:

- погодитися зустрітися з вами для обговорення проблеми стосовно навчання чи перебування вашої дитини в класному колективі, якщо вам не вдалося врегулювати її після розмови з учителем;
- ставитися до вас гідно і з повагою;
- вивчати питання, які ви порушуєте і своєчасно повідомляти вас про результати;
- за потреби, інформувати вас про можливі дисциплінарні заходи, що застосовуються;
- повідомляти про причини прийнятих рішень тією мірою, в якій це не суперечить принципам конфіденційності.

Не слід очікувати, що директор буде:

- зустрічатися з вами без попередньої домовленості;
- інформувати вас про деталі дисциплінарних заходів, вжитих стосовно певного працівника;
- продовжувати спілкуватися з особою, яка вживає лайливі слова й демонструє образливу поведінку;
- вирішувати проблеми навчання чи перебування вашої дитини в класному колективі, якщо ви попередньо не обговорили її з учителем.

Інспектор (керівник адміністрації) шкільного округу уповноважений:

- оперативно інформувати батьків про тимчасове відсторонення учня від занять у школі й повідомляти про причини такого рішення;
- надавати письмове повідомлення для правління шкільного округу про тимчасове відсторонення учня від занять упродовж 24 годин з моменту такого відсторонення.

Інспектор шкільного округу може:

- наймати необхідний персонал у межах, визначених правлінням шкільного округу;
- приймати заяви працівників про звільнення;
- надавати вчителям відпустку, змінювати її умови/термін та скасовувати її;
- тимчасово відсторонювати учня від занять у школі на період до шести тижнів за санкцією правління шкільного округу.

Щодо вирішення конфліктів між батьками та школою інспектор округу може й повинен:

- погодитися зустрітися з вами для обговорення проблеми, якщо вам не вдалося врегулювати її після розмови з директором;
- ставитися до вас гідно і з повагою;
- вивчати питання, які ви порушуєте, і своєчасно повідомляти вас про результати;
- за потреби інформувати вас про можливі дисциплінарні заходи, що застосовуються.

Не слід очікувати, що інспектор шкільного округу буде:

- вирішувати проблему стосовно навчання або перебування вашої дитини в класному колективі, якщо ви попередньо не обговорили її з учителем чи директором школи;
- інформувати вас про деталі дисциплінарних заходів, вжитих стосовно певного працівника;
- продовжувати спілкуватися з батьками чи іншими людьми, якщо вони вживають лайливі слова й демонструють образливу поведінку.

Правління шкільного округу уповноважене:

- проводити свої засідання відкрито, не виключаючи та не видаляючи жодну особу, за винятком випадків неналежної поведінки;
- призначати інспектора шкільного округу та визначати коло його обов'язків;
- забезпечувати транспорт учням, яким доводиться ходити пішки більше 1,6 км;
- долучати до особової справи учня будь-які письмові заперечення чи пояснення батьків/учнів стосовно викладених у ній питань;
- дозволяти батькам учня, якого тимчасово відсторонили від занять, або самому учневі надавати відповідну інформацію; після чого правління може залишити в силі рішення про тимчасове відсторонення від занять, модифікувати його або відновити учня в школі.

Щодо вирішення конфліктів між батьками та школою, то правління округу може й повинно:

- заохочувати виборного представника від вашого району зустрітися з вами, на ваше прохання, для обговорення неврегульованих питань;
- надати вам час для виступу на своєму засіданні, якщо вам не вдалося вирішити власну проблему за прийнятою в окрузі процедурою;
- ставитися до вас гідно і з повагою;
- повідомляти про причини прийнятих рішень тією мірою, в якій це не суперечить принципам конфіденційності.

Правління округу може:

- забезпечувати спортивний та ігровий інвентар для школи;
- закуповувати книжки й інші навчально-методичні матеріали;
- вирішувати, які представники громадськості та від яких установ й організацій можуть приходити до школи;
- тимчасово відсторонювати від занять чи остаточно виключати учня зі школи після всебічного вивчення питання;
- обмежувати право вчителя тимчасово відсторонювати учнів від занять у школі.

Не слід очікувати, що правління шкільного округу буде:

- надавати доступ до матеріалів особової справи учня, якщо це потенційно може завдати шкоди зазначеному учневі чи іншій особі.

Міністерство (Міністр) освіти, громадянства і молоді уповноважене:

- приймати нормативні положення стосовно обов'язків учителів і директорів навчальних закладів;
- приймати нормативні положення щодо створення дорадчих комітетів при школах;
- встановлювати стандарти сертифікації та професійної кваліфікації вчителя;
- вивчати проблемні питання, що виникли внаслідок дій правління шкільного округу, якщо такі дії суперечать його законодавчо визначеним повноваженням.

Міністерство (Міністр) освіти, громадянства і молоді може:

- приймати нормативні положення про те, за яких обставин допускається тимчасове відсторонення учнів від занять у школі та на який термін, а також стосовно інших питань тимчасового відсторонення від навчання;
- направляти батьків до інших відповідних установ для отримання допомоги (зокрема, до правозахисної програми, яку реалізує Асоціація батьківських комітетів провінції Манітоба).

Додаток 2

Схема для складання індивідуальних довготермінових завдань в учнівському ІНП та корисні слова й фрази

*[Учень] [дієслово в майбутньому часі]
[що/яким чином] [за якими критеріями] [де] [в який термін].*

Деякі слова та фрази для написання індивідуальних довготермінових завдань по групах за видами інтелекту (відповідно до моделі множинного інтелекту за Гарднером)

Вербально-лінгвістичний інтелект

відповісти	надати	писати	розпізнавати
виправити помилки	назвати	підбити підсумки	розширити (думку, ідею тощо)
виразити	обговорити	повторити	скласти
висловити	ознайомити	поставити запитання	слухати
висунути припущення	описати	пояснити (матеріал)	ствердити
дати відповідь на запитання	охарактеризувати	пригадати	створити
дати визначення	передбачити	представити	сформулювати
запам'ятати	переказати	продекламувати	узагальнити
конкретизувати	перекласти	прозвітувати	уточнити
навести аргументи	переконати	розповісти	читати

Інтерперсональний (соціальний) інтелект

визначити	інтерпретувати	показати	продемонструвати
висловити	навчити	послухати	розв'язати
грати	організувати	пошукати	скласти
дати вказівки	перекласти	пояснити	співвіднести
дати оцінку	писати	пояснити (матеріал)	спланувати
зафіксувати	підкреслити	призначити	спрогнозувати
зробити свій внесок	поділитися (думками тощо)	провести інтерв'ю	створити

Інтраперсональний інтелект

вибрати	зробити	підготувати	проранжувати
використовувати	зробити висновок	поділитися (думками тощо)	простежити
виправити помилки	з'ясувати	показати	розмістити в порядку
відібрати	інтерпретувати	попрактикуватися	важливості
встановити	описати	порівняти	розпізнати
дати оцінку	оцінити	пояснити	розповісти
захистити позицію	переглянути	прийняти рішення	розрізнити
зосередити	передати (думку, ідею тощо)	проаналізувати	створити
зіставляти	писати	прозвітувати	уявити

Логіко-математичний інтелект

вивести формулу	довести	намалювати схему	прорахувати
вивести формулу	докладно вивчити	перевірити	простежити
виконати вправу	екстраполювати	передбачити	протестувати
виміряти	засвоїти	перетворити (перевести з одних одиниць в інші)	розв'язати
вирішити	застосувати	поділити на складові	розділити
висунути гіпотезу	зіставляти	порахувати	розмістити в певній послідовності
відібрати	знайти відмінності	порівняти	розмістити в певному порядку
впорядкувати	зробити висновок	приблизно підрахувати	розрізнити
встановити	інтегрувати	прийняти рішення	розробити
встановити правильність	інтерпретувати	проаналізувати	скласти завдання
дати оцінку	класифікувати	провести зв'язки	спостерігати
диференціювати	об'єднати	проранжувати	спростити

Візуально-просторовий інтелект

вдосконалити	змінити порядок	показати	розробити проект
визначити	змоделювати	помітити	розширити (думку, ідею тощо)
винайти	зробити	перевпорядкувати	створити
віднести до певної категорії	конкретизувати	передати (образ тощо)	створити зразок
відтворити	намалювати	перетворити	створити (творчу роботу)
доповнити	намалювати графік, діаграму тощо	прикрасити	скласти
змінити	окреслити	продемонструвати	скопіювати
зобразити	організувати	проілюструвати	сформувати
зобразити на графіку	побудувати	розпізнати	трансформувати

Тілесно-кінестетичний інтелект

вибрати	завершити	організувати	провести
вибрати один об'єкт з кількох	застосувати	писати	провести експеримент
виконати вправу	зафіксувати	підготувати	продемонструвати
використовувати	згорнути	підкреслити	прослідкувати
виміряти	згрупувати	представити	реорганізувати
винайти	знайти	переміщати(ся) по колу	розділити
відібрати	знайти відповідності	побудувати	розмістити в певному порядку
відкрити	змішати	повернути(ся)	розробити
відкрити (знайти)	змоделювати	поділити	розробити проект
вказати	зробити	показати	рухати(ся) (перемістити(ся))
встановити	імітувати	покласти, помістити	сконструювати
встати	класифікувати	покрутити(ся)	спланувати

впорядкувати	керувати	порахувати	створити (творчу роботу)
докладно вивчити	маніпулювати (керувати)	посортувати	стрибати (в висоту)
дослідити	модифікувати	потягнутися	стрибати (в довжину)
доторкнутися	об'єднати	похитати	сформувати

Музично-ритмічний інтелект

виразити	зіставляти	попрактикуватися	придумати
виступити з художнім номером	змішати	послухати	представити
впорядкувати	інтерпретувати	порівняти	продемонструвати
гармонізувати	класифікувати	посилити (доповнити)	проілюструвати
грати	модифікувати	поставити (сценку, п'єсу тощо)	скласти
диригувати	наспівати (мелодію)	потренувати	створити
заспівати	покращити (активізувати)	почути	створити (творчу роботу)

Слова, які вживати не рекомендується:

(Наведені нижче дієслова недостатньо конкретні й не відповідають критеріям методики SMART, тому їх не варто використовувати для написання індивідуальних довготермінових навчальних завдань та їх аналізу.)

набувати
 брати до уваги
 вірити
 усвідомлювати
 обмірковувати
 відчувати
 навчитися
 знати
 пам'ятати
 думати
 розуміти
 поважати

Додаток 3

Адаптації для забезпечення інклюзивної освіти

Представлена в цьому додатку контрольна таблиця допоможе вам з'ясувати потреби своєї дитини й запропонувати способи для ефективного їх забезпечення в школі. Зокрема, в ній йдеться про те, яким чином коригувати час, що відводиться для засвоєння нових понять, про шляхи створення оптимального навчального середовища в класі, методики подання матеріалу, варіанти адаптацій під час перевірки знань, підтримку для налагодження позитивної соціальної взаємодії, способи підвищення мотивації й підкріплення потрібних навичок. Важливо повсякчас пам'ятати про ці аспекти: коли ви знайомите свою дитину зі школою, обмірковуєте необхідні види оцінювання чи берете участь у процесі розроблення її індивідуального навчального плану. Дотримання рекомендацій з цього додатку допоможе забезпечити більш сприятливі та інклюзивні умови шкільного навчання для вас і вашої дитини.

Час:	☐ точне позначення окремих ділянок у класній кімнаті та в школі загалом
☐ надання додаткового часу	☐ зменшення/мінімізація кількості відволікаючих чинників (візуальних, слухових, просторових, рухових)
☐ постійна зміна видів діяльності	☐ формування навичок використання простору (за допомогою позитивних правил)
☐ перерви	
☐ відмова від завдань, які передбачають списування в зошит за встановлений проміжок часу	
☐ використання домашнього набору текстів і матеріалів для попереднього ознайомлення з темою і для повторення	Подання навчального матеріалу:
	☐ адаптація методики викладання до навчального стилю учня (наприклад, лінгвістичного, кінестетичного, логіко-математичного тощо)
Середовище:	☐ використання спеціалізованих програм і послуг
☐ розсаджування за бажанням	☐ використання аудіозаписів для повторного прослуховування пояснень учителя та обговорень
☐ попередньо визначене місце в шкільному автобусі, класі, їдальні, аудиторії тощо	☐ надання конспекту
☐ зміна організації фізичного простору в класі	

☐ демонстрація функціонального застосування академічних навичок	☐ можливість скористатися допомогою для ведення конспекту (яку надає товариш чи асистент учителя)
☐ застосування демонстраційних матеріалів (наприклад, моделей)	☐ збільшений шрифт
☐ використання маніпулятивного матеріалу	☐ застосування спеціального обладнання (наприклад, комп'ютера, калькулятора, слухової апаратури, диктофона, програми голосового введення тексту, клавіатури тощо).
☐ виділення ключової інформації	
☐ попереднє ознайомлення з новою лексикою	
☐ створення/застосування списків нових слів	
☐ пояснення чи надання матеріалів простою мовою; використання завдань, написаних простою мовою	
☐ застосування комплексних засобів для розвитку комунікативних навичок (усної та жестової мови, сприйняття на слух, письмових та візуальних матеріалів)	
☐ застосування методу полегшеної комунікації	

Матеріали:

☐ увага до розташування матеріалу на сторінці	Завдання:
☐ застосування аудіозаписів навчальних текстів та/або інших матеріалів, які використовуються під час уроку	☐ надання покрокових вказівок стислими, чітко оформленими блоками (наприклад, у письмовій формі, усно, на картинці)
☐ застосування спеціально роздрукованих навчальних матеріалів, які готує вчитель	☐ супроводження усних вказівок письмовими матеріалами, які стисло відображають їх суть
☐ виділення тексту/надання методичних вказівок	☐ зниження рівня складності
☐ застосування додаткових матеріалів	☐ зменшення обсягу завдання
	☐ зменшення кількості письмових завдань
	☐ використання додаткових пам'яток і підказок
	☐ надання можливості надрукувати роботу на комп'ютері, підготувати її в аудіо- чи відеоформаті
	☐ адаптація робочих аркушів, комплектів матеріалів для виконання завдань
	☐ не знижувати оцінку за орфографічні помилки/ поганий почерк
	Самоорганізація:
	☐ візуальний розклад на день

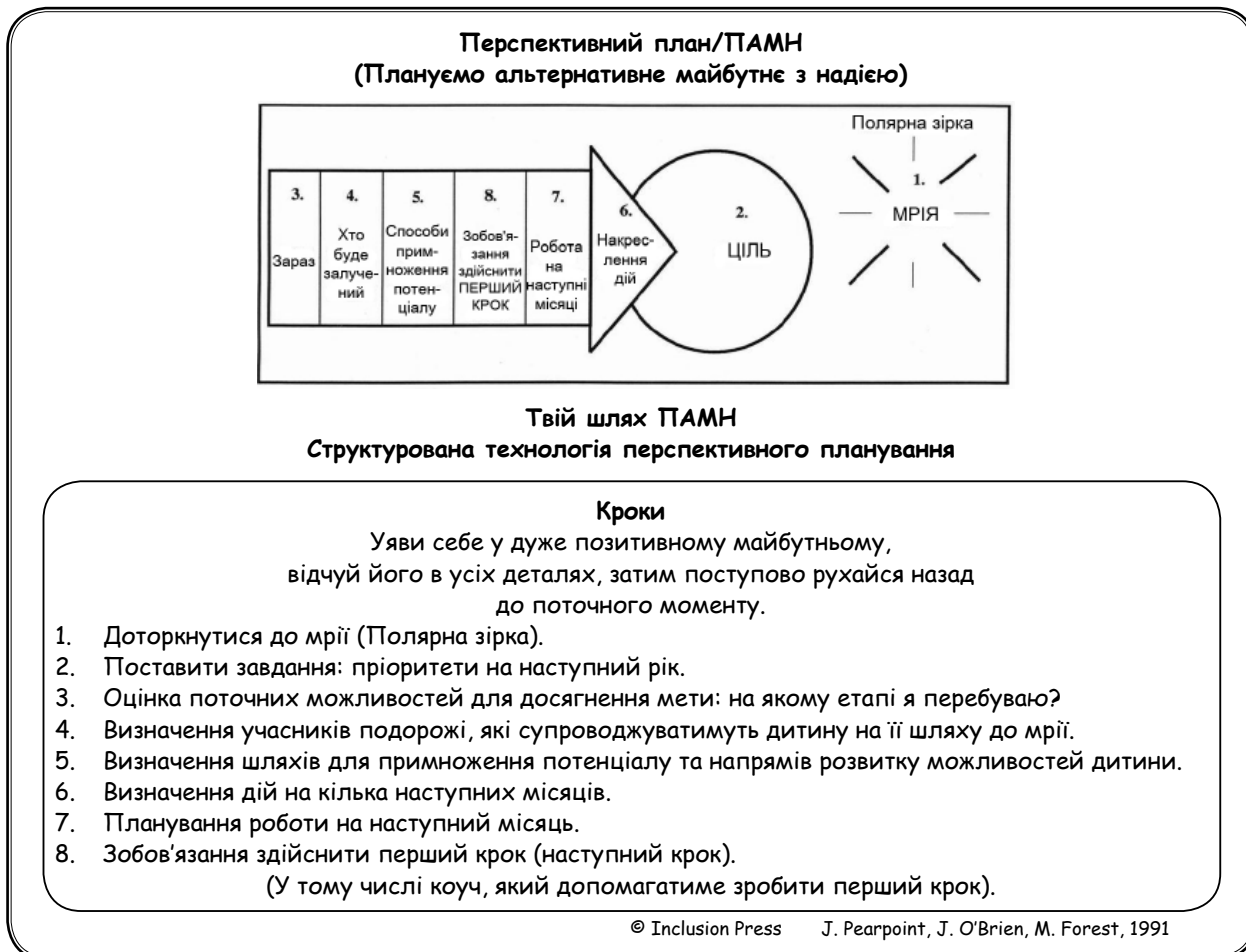
- календарі
  - постійні перевірки матеріалу та його повторення
  - прохання до батьків закріплювати потрібні навички вдома
  - учні повторюють вказівки вчителя
  - розвиток навичок навчальної діяльності
  - використання різноманітних схем і пам'яток для організації навчального матеріалу
  - розробка/оформлення/застосування графіків для підготовки великих довготермінових завдань
  - програвання «реальних» життєвих ситуацій для відпрацювання потрібних навичок
- Адаптації під час тесту:**
- усна перевірка
  - запитання на коротку відповідь
  - аудіозапис
  - завдання на вибір правильної відповіді з поданих варіантів
  - картинки
  - зачитування тесту для учня
  - попереднє ознайомлення зі словами, що використовуються в запитаннях тесту
  - модифікований формат
- зменшення обсягу
  - додатковий час
  - проведення тесту іншим працівником (наприклад, тест проводить ресурсний учитель тощо)
- Підтримка в налагодженні соціальної взаємодії:**
- заохочення учнів обстоювати свої інтереси й підтримувати одне одного
  - впровадження практики взаємонавчання за принципом «рівний — рівному»
  - структурування діяльності з метою створення можливостей для соціальної взаємодії
  - акцент на соціальних процесах, а не на кінцевому продукті
  - структурування спільної діяльності учнів у школі та під час позашкільних заходів
  - кооперативне навчання у групах
  - об'єднання учнів у пари для спільного навчання та взаємопідтримки із періодичною зміною складу таких пар
  - розвиток навичок для підтримання дружніх взаємин, наприклад, уміння обговорювати/домовлятися
  - формування соціально-комунікативних навичок (наприклад, вітатися, ділитися, чергуватися)
- Мотивація та підкріплення:**
- використання вербальних підказок (наприклад: «Молодець, Джонні!»)

- використання невербальних підказок (наприклад, погладити по голові) (наприклад: «Спочатку розв'яжи всі задачки з математики, й потім підеш на перерву»).
- використання позитивного підкріплення (наприклад, винагородження позитивного результату)
- використання символічного підкріплення (наприклад, жетони, фішки, монетки за хорошу поведінку)
- організація видів діяльності у певній послідовності для мотивації учня
- підкріплення ініціації учнем певної діяльності
- пропонування вибору
- акцент на сильних сторонах/інтересах

Додаток 4

Перспективний план Плануємо альтернативне майбутнє з надією (ПАМН)

Тітер — молодий юнак, якому нещодавно виповнилося 17 років. У цьому додатку наведено його перспективний план ПАМН, який є частиною його ІНПТ, розробленого у зв'язку із закінченням невдовзі середньої школи та переходом до навчання за університетською програмою. Разом з хлопцем фасилітатори й інші учасники процесу планування з'ясували його сильні сторони й поставили завдання на майбутнє. Далі, поступово повертаючись у сьогоднішній день, визначили оптимальний шлях досягнення мети — самостійне життя юнака в громаді, проживання в квартирі з друзями по сусідству, з родиною. Таким чином вони спланували наступні кроки, які Тітер має здійснити на цьому шляху. Нижче цей процес зображено в графічному вигляді. Під час складання плану за методом ПАМН один із учасників обговорення оформляє таку схему. Нині підготовлено багато фасилітаторів з такого планування, і вони готові допомогти вашій дитині, родині, вам і навіть вашій організації накреслити картину бажаного майбутнього через один, два, п'ять і навіть десять років та відшукати способи перенесення її на практику. Щоб знайти такого фасилітатора, зателефонуйте до місцевого осередку Асоціації життя в громаді або до адміністрації шкільного округу.

Перспективний план ПАМН для Пітера

Плануємо альтернативне майбутнє з надією

Присутні:

- Майкл - брат
- Гері - лікар
- Петр - батько
- Енні - мама
- Ліз - друг родини
- Мері-Енн - асистент учителя (АУ)
- Шеллі - асистент учителя (АУ)
- Дженіфер - ресурсний учитель
- Джойс - керівник відділу спеціальної освіти

ЗАРАЗ

У нас виїде Позитивна налаштованість Гарні перспективи
Визначасмо захопливі й реалістичні
Для мене честь брати участь у цій роботі
Розширити кругозір Пітера у Пітера є бачення
Схоже, план працюватиме

Кого залучити

Пітер
Друзі: Педді
Рой
Усі люди зі списку в цьому плані
ПАМН
Кетрін
Еліс С.
Сенді (служба підтримки)
Гері Б.
Ресурсний учитель
Гері - психолог
Доктор Гольдберг
Крісті - працівник служби тимчасового догляду

розвиваємо

Комунікація
Долання викликів (підтримую-ємо Пітера і працюємо як одна команда)
Зберігаємо досягнутий імпульс командної роботи
Продовжу-ємо програму догляду по кілька годин
Подальша підтримка з боку громади, друзів, доктора Шейді.

ТЕРШ КРОКИ

1. Направити до Еліс до вересня 2007р.
2. З 24-го навчатися сортувати речі, прати, сушити, складати й класти на місце
4. Рестація 08.07. Закінчити до 16 лютого
5. Направити додому форму заявки на навчання літньої школи.
6. З 5-го березня Пітер починає готувати собі обід в школу через день.
7. З травня - кожного дня, почати користуватися платіжної картокою (розраховуватися в шкільному буфеті раз на тиждень).
8. Після 1-го квітня - відкладати кошти на рахунок з собою гаманець
8. До кінця червня - орієнтуватися в розкладі автобусів
- Вирішення проблемних ситуацій
- Пропаганда різних варіантів ситуації
9. Провести зустріч у травні після дня народження.
- 10-11. Стримати форми заявок у консультанта з програм післясервньої освіти восени 2007 р.
12. Осень 2007 р.
13. День відкритих дверей восени 2007 р.
14. Квітень 2007 р.
15. Регулярно

Експериментувати!

Мислити нестандартно!

Фасилітатори

- Сенді Хай
- Шеріл Мак-Шоу

ПОЗИТИВНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Робота на літо в бібліотеці
Лютий 2008 р.
1. Направити на тестування до психолога (SIBR)
2. Розглянути CGC

3. Прати раз на тиждень.
4. Закінчити школу в червні 2008 р.
5. Пройти навчання за прикладною програмою «Математика для споживачів» (літня школа в червні 2007 р.)

6. Щовечора складати собі обід до школи картокою (купувати обід у шкільному буфеті).
7. Вчитися користуватися платіжною картокою (купувати обід у шкільному буфеті).
8. Вчитися добиратися автобусом до парку і бібліотеки: вивчити маршрути автобусів з допомогою Navigo.
9. Відвідувати зустрічі груп підтримки.
10. Заповнити заявки для прийому в університет.
11. Шукати стипендіальні програми / Подати заявки на них.
12. Зв'язатися з групою підтримки студентів з інвалідністю в Університеті Вінніпегу.
13. Сходити на екскурсію до студентського містечка Університету.
14. Самостійно брати книжки в бібліотеці.
15. Перегляд медикаментозної терапії.

Джойс
Пітер
Енні
Пітер
Пітер-Шеллі
Молод-Батько
Пітер
Моло-Батько
Крісті-Дженіфер
Моло-Батько
Пітер-Шеллі
Пітер, Др.Ш
М.Б.
М.Б.

М.Б.
М.Б.
Пітер/Майкл
Др.Шейді

